

تصویر ابو عبد الرحمن الكردي

خِلاَفَتِ نَمِیْیَیْ یَمَانْدَارَات

عَبْدُ اللَّهِ الْكُرْدِي زَوْبِرِ رَضِي عَنْهَا

نُوسَتِي

دَكُورِ عَلِيٍّ مُحَمَّدِ الصَّلَافِ

وهرگيرافي

نه بوبه کر په سول محمد

خِیلافِ رَقِ نَرَمِی نِیْمَا نَدَارَات
عَبْدُ اللَّهِ الْکَوْنِی زَوْبِرِ رَضِیْعَتُهَا

نوسَیْنِ
دکٲور عَلِی مَحْمَد الصَّلَاحِی

وہ رگِ یَاف
نہ بوبہ کر پہ سَوَلِ مَحْمَد

ناریت

دارالمعرفة
به بیروت

ماڻ لکچاپڊاني پائيندراوه بو ڪٽيڻخاني

نارين

خلافة عبدالله بن الزبير <small>رحمته</small>	ناوي ڪٽيٽ به عربى:
دكتور علي محمد الصلابي	نوسيند _____:
خيلافه تي ٺهيميري ٺيمانداران عبدالله ڪوري زوبير	ناوي ڪٽيٽ به ڪوردى:
أبو بكر رسول محمد	وهر گيران _____:
شنو حمدامين	نه خشه سازى نـاوهـوه:
به ڪم/ ۲۰۱۰ ز	نوره و سالي چـاـپ:
(۱۵۹۴) سالي (۲۰۰۹) ي پندراوه.	ژماره ي سـپـاـردن:

نارين

ڪٽيڻخاني نارين

ههولير - چوارپاني شيخ محمودي ههفيد

بازاري زانست بو ڪٽيٽ و چاپهههني

ژ. ت/ (۰۰۹۶۴) ۲۵۱۱۹۸۲ ۶۶

E- mail: nareen_۱@yahoo.com

www. nareenco.com

ئەم كىتئە ديارىيە بۇ:

– زانايانى ئىشكەر.

– بانگخوازانى دلسۆز.

– زانستخوازانى تىكۆشەر.

– پۆلە بويرەكانى ئۆممەت.

لە پەرەردىگارى بالا دەست ومەزن

دە پارىمەو بە ناوہ جوانەكانى و

سيفەتە بەرزەكانى ئەم كارەم

لە بەر خاترى زاتى بەرزى بىت.

﴿فَن كَانَ رَجُؤًا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ الكهف: ۱۱۰.

پیشه کی

إِن الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِ وَأَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا ضَلَالَ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ آل عمران: ۱۰۲.
 ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ النساء: ۱.
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿۷۰﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ الأحزاب: ۷۰، ۷۱.

ئه‌ی په‌روه‌دگارم؛ سوپاسێک بۆ تۆ شایه‌نی گه‌وره‌یی ذات و ده‌سه‌لاتت بێ، سوپاس بۆ تۆ تا پازی ده‌بی، سوپاس بۆ تۆ کاتێک پازی بویت، سوپاس بۆ تۆ دوا‌ی په‌زاهه‌ندیت.

ئه‌م کتێبه‌: به‌شیکه‌ له‌ کتێبی ((الدولة الأموية. عوامل الأذهار وتداعیات الأنهار))، له‌ باره‌ی ئه‌میری ئیمانداران عبدالله‌ی کوری زوبیر ده‌دۆ.

له‌ نیویدا قسه‌م کردوه‌ له‌ سه‌ر:

ناوی، بته‌که‌ی، ناسناوی، پێگه‌یشتنتی، سیفه‌ته‌کانی، له‌ دایکه‌بوونی، به‌یعه‌تدانی به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ، زوبیری باوکی ﷺ، ئه‌سمانه‌ی دایکی ﷺ چه‌ند هه‌لۆیستیکی زینه‌دوی دایکی، پۆله‌کانی، هاوسه‌ره‌کانی، ئاستی شاره‌زایی، زانستی، په‌رستنی، پارێزگاریه‌که‌ی، بویری و ئازایه‌تیه‌که‌ی، زمانپاراوی و تار بێژیه‌که‌ی، سه‌خاوه‌ت و دل‌فراوانیه‌که‌ی، پوچه‌لکردنه‌وه‌ی تۆمه‌ت و بوختانیك، که‌ ده‌لێ چروک و ده‌ستقوچاو بووه‌، پۆلی له‌ سه‌رده‌می خیلافه‌تی (ئه‌بوه‌ کروه‌ عومه‌رو

عوسمان وعلى ومعاوية) دا ﷺ پۇلى لە جەنگى (يەپموك) دا، لەنوسىنەوہى قورئانى پىرۆز لەسەردەمى عوسماندا، لەپاسەوانىكردن و بەرگىركردن لەعوسمان لەپۇژانى گەمارۆدرانىدا، لەپۇژى (جَمَل) دا، ھەروھە بەشداری كاریگەرى لەپىزى سوپای يەزىدى كۆپى معاوية بەرەو (قوسىتەنتىنىيە)، ئىنجا قىسەم كىردووه لەسەر: بزوتنەوہى ئابدۇللاھى كۆپى زوبىر لەسەردەمى يەزىدى كۆپى معاوية، چۆنىەتى بەيەتدان بە (يەزىد)، سىياسەتى (يەزىد) بۆ پاكىشانى خەلگى شام بەلای خۇیدا، بەيەتەتەدان بە (يەزىد) لەلایەن ئابدۇللاھى كۆپى زوبىر، جىگىرېبونى (ئابدۇللاھ) لە (مەككە)، ھۆيەكانى ھەلبىزاردنى (مەككە)، ھۆيەكانى دەرچوونى ئەو و ھاوہلەكانى، ھەولە ئاشتىەكانى (يەزىد) بۆ گىرپانەوہى (ئابدۇللاھ)، شەپەكانى (يەزىد) لەگەل (ئابدۇللاھ) كە خۇيان لە ھىرشى (عەمرى كۆپى زوبىر)، پاشان ھىرشى (حەسەن كۆپى نەمىر) و گەمارۆدانى (ئابدۇللاھ) و سوتانى (كەعبە) دا دەنواند.

ئىنجا قىسەم كىردووه لەسەر: مردنى يەزىدى كۆپى معاوية، خىلافەتى معاوية كۆپى يەزىد، وازھىنانى معاوية لەھوكمپرانى و بەجىھىشتىنى بۆ شوپا، بەيەتەدانى خىلافەت بەئابدۇللاھى كۆپى زوبىر، دەرچوونى مەپوانى ھەكەم لەدژى (ئابدۇللاھ) و لەنىوبىردنى پشتىوان ولايەنگرانى لە (شام)، بايەخى كۆبۇنەوہى (جابیە)، جەنگى (مەرج پراھىت)، گىرپانەوہى (مىصىر) بۆ ژىر دەسەلاتى (ئومەوى)، ھەولەدان بۆ گىرپانەوہى عىراق و حىجاز بۆ ژىر دەسەلاتى ئومەوى.

ئىنجا قىسەم كىردووه لەسەر: (ئابدۇللاھى كۆپى مەپوان) و كرانى بەوہلى عەھد، مردنى (مەپوانى كۆپى ھەكەم)، مەملانى ئى نىوان ئابدۇللك و (ئىبىن زوبىر)، ئەو بزوتنەوانى لەو سەردەمەدا ھاتنە ئاراوھەك: بزوتنەوہى (تەووابىن) و بزوتنەوہى موختارى و ھى تىرىش.

لەكۆتايىدا قىسەم كىردووه لەسەر:

كۆتايى ھاتنى - خىلافەتى - ئەمىرى ئىمانداران (ئابدۇللاھى كۆپى زوبىر) دواى گەمارۆدانى و كۆژزانى، ھۆيەكانى پۇخانى خىلافەتەكەى، ھەندىك ھۆنراوھەكە بۆ لاواندەنەوہ پىيدا كوتراون. خىرو چاكە لەسەرەتاو لەكۆتادا ھەرمى خودايە، لەذاتى

پاکو بەرزى دەپارپیمه وه به ناوه جوانه کانی و سیفته به رزه کانی ئەم کاره بۆ خاتری ئەو بیّت و، مایه ی سودیش بۆ بۆ بهنده کانی، لى ی دەپارپیمه وه له سه ره ه پیتیک نویسمه پاداشتم بداته وه بۆم بخاته نیو تاته رازوی کرده وه چاکه کانه وه، ههروه ها پاداشتی هه موو ئەو برایانه م بداته وه یاریده یان کردووم له ته واو کردنی ئەم هه ولو تیکۆشانه که مه م، هومیده وارین هه ر موسلمانیک ئەم کتیبه ده خوینیته وه منى بهنده ی هه ژار له ئاقاو لیبوردن ولیخۆشبون و به زه یی و په زامه ندی خودای له بیر نه چیت و نزام بۆ بکات، ﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ، وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ، وَأَحْضِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾

وصلی الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

هه ژاری به رقاپی خودا

علي محمد محمد الصلابي.

بەشی یەكەم

ناوو بنه چه و ناسناو پیگه یشتن و شیوهی و گرنگترین سیفه ته کانی عبداللهی کوری زوبیر:

یەكەم: ناوو بنه چه و ناسناوی.

ئەو: (عبداللهی کوری زوبیری کوری عەرەبی کوری خووە یلیدی کوری ئەسەدی کوری عبدالعزی ی کوری قوسە ی کوری کیلابی کوری موپپە)یە، ئەمیری ئیمانداران، ئەبو بەکر و ئەبو خوبەیب ی، قورپە یشتی ئەسەدی مەکی پاشان مەدەنی یە، یەك لە ناو داران، کوری حەواری و کوری کورپە پوری پیغەمبەری خودا (زوبیری کوری عەرەبی) ه.

دووهم: ئەدایکبوونی و بەیعه تەدانی بە پیغەمبەر ﷺ.

لە ئەسمانی کچی ئەبو بەکر گێڕدراوە تەو: کە ئەو لە مەککە بە عبداللهی کوری زوبیر دوو گیان بوو، دەلی: - لە مەککە - دەرچووم، هاتمە (مدینه) و سگم بوو ٩ مانگ لە (قوباء) دابەزیم، لەوێ (عبدالله) م بوو، ئینجا هیئام بۆ - خزمەت - پیغەمبەری خودا ﷺ، لە نێو کۆشیدا دامنا، داوای دەنکە خورما یەکی کرد، خورماکە ی جووی، تفی کردە نێو دەمی، یەكەم شتێک چوو نێو هەناوی تفی پیغەمبەری خودا ﷺ، ئینجا خورما جوراوە کە ی خستە بن مەلاشوی، بۆی پاراپیوه، داوای بەرە کە تی بۆ کرد، یەكەم منداڵ بوو لە دەوڵەتی مدینه ی ئیسلامدا لە دایکبو، موسلمانان زۆر دلخۆش و شادومان بوون، چونکە پێیان گوترا بوو: جوو

جادويان ليكردون ومنالان نابين^۱. ناوي ليتا (عبدالله) دواي نه وه ته مه ني گه يشته ۷ يان ۸ سال، به فهرمانی (زويير) باوکی ﷺ هاته خزمهت پيغه مبهري ﷺ و به يعه تي پيدا، پيغه مبهري ﷺ كه بيني به ره و پوي - پيژوي - ديت زه رده خه نه ي هات، نه و دواي گه يشتنی پيغه مبهري خودا ﷺ بۆ مه دينه يه كه مين له دايكوي ئيسلام بوو، جوو گوتبويان: به ستمانن و له (مدينه) دا نيره وه زيان لي ناكه ويته وه، كاتيك (عبدالله) له دايكبوو، هاوه لاني پيغه مبهري خودا ﷺ - به يه كده نگ - (الله اكبر) يان كرد^۲، بۆ زياتر ده نگدانه وه ي له دايكبوني و پوچهل كردنه وه ي ده نگوي جووه كان، نه بو به كرى صديق ﷺ به (مدينه) پيدا گيڙا^۳، نه مه شيوه پاگه يان دنكي كرداري بوو بۆ بنه پر كردني هه موو نه و پر و پاگه ندانه ي جوو له شاري مدينه دا ره واجيان پيدا بوو، ئين زويير به حوكمي خزميه تي به زوري له خزمهت پيغه مبهري خودا ﷺ بوو^۴، زور هاموشوي مالي عايشه ي پوري و هاوسهري پيغه مبهري خوداي ده كرد ﷺ^۵.

سيهه م: (زوييري كوري عه ووام) ي باوکی عبدالله ﷺ:

نه بو عبدالله، زوييري كوري عه ووامي كوري خووه يليدي كوري نه سه دي كوري عبدالعربي ي كوري قوسه ي ي كوري كيلاي قورپه يشي نه سه دي يه^۶، له (قوسه ي) دا له گه ل پيغه مبهري خودا ﷺ يه كده گر نه وه، دلسوز (حواري) و پورزاي پيغه مبهري خودا بوو ﷺ، (صه فيه ي كچي عه بولموت ته ليب) دايكه تي، يه ك له ده شايه تي بۆ دراوه كانی به هه شته، يه كيكه له هاوه لاني شوږا^۷، به تازه لاوي وله ته مه ني شازده ساليديا موسلمان بوو^۸، هه ر جه نكيك پيغه مبهري خودا ﷺ پايه پاندي لي ي دوانه كه وتوه^۹، دواي موسلمان بوو تووشي نازارو نه شكه نجه بووه، گيڙ دراوه ته وه:

۱- البخاري رقم ۵۶۶۹، اليهود في السنة المطهرة (۱/۲۶۵).

۲- الحاكم (۵۴۸/۳).

۳- البداية والنهاية (۱۱/۱۸۸).

۴- سير اعلام النبلاء (۳/۳۶۳).

۵- الأصابة (۱/۵۲۶-۵۲۸).

۶- الطبقات (۳/۱۰۰).

۷- سير اعلام النبلاء (۱/۴۱).

۸- سير السلف (۱/۲۲۶).

مامی پارچه هه سیریکی تێوه ده پێچاوه ئاگری ده کردهوهو به دوکه له کهی قانگی ده داو ده یگوت: بگه پێوه بۆ سه ر کوفر، زوبیر ده یگوت: نا، هه رگیز کافر نا بم.^۱

پێغه مبه ری خودا ﷺ له باره یه وه فهرمویه تی: ((إِنْ لَكُلِّ بَنِي حَوَارِي، وَحَوَارِي الزَّيْرِ))^۲. واته: ئه و له نێو هاوه لانه دا تاییه ت به خۆمه وه سه رخه رمه، له م بابه ته به هاوه لانی عیسی - علیه السلام - ده گوته ی: (الحواریون) واته: دلسۆزو پشتیوانانی، (حواری) پشتیوانی دلسۆزه، فهرموده که ئه م پله وپایه به رزه له خۆ ده گه ریت و زوبیری ﷺ بۆی له غه یری خۆی جواد ده کاته وه، له به ر ئه مه عبدالله ی کوری عمر ﷺ، گوێ ی له یه کێک بوو ده یگوت: من کوپی (حواری) یه که م، گوته ی: ئه گه ر کوپی زوبیری وایه، ده نا وانیه.^۳

زوبیری کوپی عه ووام: له سه رده می پێغه مبه ری خودا ﷺ پیاوی پا به پاندنی کاره گرنگ و گرانه کان بوو، له سه رده می راشیدیندا یه ک له پایه پاگره کانی ده وله ت بوو و به شداری له فتوحاته گه وده کانه دا کردوه^۴، عومه ری کوپی خه تتاب ﷺ له سه رده می خۆیدا - پۆستی - ویلایه تی مصری بۆ پێشنیار ده کا، زوبیر ده لێ: پێویستیم پێ ی نیه، به لām به موجه میدی ده رده چم و هاریکارو ده ستباریش ده بم بۆ موسلمانان، ئه گه ر (عه مری کوپی عاص) م بینێ و فه ته ی کرد، ده ست ناخه مه کاریه وه و ده چمه که نار ده ریایه ک و سه نگه رنشینی تێدا ده که م، ئه گه ر بینیم له جیهاد دایه له گه ئیدا ده بم^۵، له کتییی (أمیر المؤمنین علي ابن أبي طالب) دا قسه م له سه ر ژياننامه ی کردوه، (کی زیاتری له م باره ده وێ) یا بۆ ئه وێ بگه پێته وه.^۶

۱- الطبرانی في الكبير (۱/۱۲۲).

۲- مسلم رقم ۲۴۱۴.

۳- مصنف بن أبي شيبة رقم ۱۲۲۱۹ صحيح.

۴- سيرة أمير المؤمنين علي ابن أبي طالب ص ۵۴۱.

۵- فتوح البلدان ص ۲۹۹، نظام الحكم للقاسمي (۱/۵۴۴).

۶- سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب ص ۵۳۵-۵۵۰.

چوارهم: (نه سمانه ي كچي صديق) ي دايكي عبدالله ي كوري زويير ﷺ :

نه سمانه ي كچي عبدالله ي كوري نه بي قوصافه ي كوپي عوسمان ي كوپي عامري كوپي عامري كوپي كه عبي كوپي سه عدي كوپي ته ميمي كوپ موپره يه^١، له موسلمانان يه كه مينه كانه و له گال عايشه ي خوشكي، كه نه و كاته عايشه مندا ل^٢ بوو موسلمان بوو.

چه ندين هه لويستي بهرچاوو په ريزي پاك وستايشكراوي له ميژروي نيسلامي شكوداردا باسكراوه، له نيو نه و هه لويستانه دا:

١- له كوچي پيغه مبهردا ﷺ بومه دينه :

خاتو عايشه له فهرموده يه كي دريژي دا ده لئ: ده مي نيوه پو بوو له مالي نه بوبه كر دانيسشتبووين، يه كيك به نه بو به كرى گوت: نه وه پيغه مبهري خو وايه و ده مامكي كردوه !، كاتي ك بوو - پيغه مبهردا ﷺ - له وكاته دا نه ده هاته مالمان، نه بوبه كر گوتي: باب ودايكي به قوريان بئ، به خوا كاريكي گرنه له م كاته دا هيناويه تي....

تانه وه ي - عايشه - ده لئ: به په له بارگه مان بؤ ساز كردن و خوراكمان ناماده كردو خستمانه توره گه وه، نه سمانه ي كچي نه بوبه كر ﷺ پارچه يه كي له پشتينه كي بپري وسهري توره گه كي پي گريدا، به مه ناوي (خاوه ن دوو پشتين) ي ليترا.^٣

خاتو نه سماء هاريكاريه كي باشي پيغه مبهردا ﷺ و هاوه له كي كرد له بردني ناو و خوراك بويان له نيو نه شكه و ته كه دا، نازارو نه شكه نجه يه كي كه م وينه شي چه شت له ريگه ي خودادا، دهر باره ي نه مه - نه سماء - بؤ خوي ده لئ: كاتي ك پيغه مبهري

١- الطبقات الكبرى (١١٩/٣) .

٢- السيرة النبوية (٢٧١/١)، عبدالله ي بن الزبير، للناطور ص ١٧ .

٣- البخاري رقم ٣٩٠٥، السيرة النبوية للصلاحي (٤٦٣/١) .

خودا ﷻ و ئەبوبەکر ﷺ دەرچوون، تاقمێکی قوپەیش - کەئەبو جەهلی کوری
هشامیان لە نێبو دابوو - هاتنە لامان، لەبەر دەرگای مائی ئەبوبەکر پراوەستان،
منیش لێیان چوومە دەرەو، گوتیان: هۆکیژی ئەبوبەکر، بابت کوا ؟
دەلی گوتم: بەخوا نازانم بابم لەکوێ یە.

ئەبو جەهل - کەرقی هەستاوو - دەستی بەرزکردەو و زللەیهکی لە پومەتم دا،
گوارەکم لەگوێ دەرپەپی! ئەسماء دەلی: ئینجا پۆشتن.^۱

ئەمە وانەی یەکەمە لەلایەن ئەسمائی دایکی عبداللهی کوری زویتر ﷺ،
ئافەرەتانی موسلمان نەو لەدوای نەو فیتری دەبن و پەوانی دەکن، فێر دەبن چۆن
نەینیی موسلمانان لە دوژمنەکانیان دەشارنەو و چۆن خۆپاگرانە و سەرپرەزانە
لەبەرامبەر هیژی زۆلم و زۆردا دەوێستنەو.

وانەی دووەمی ئەسماء، کە زۆر کاریگەرە، ئەمە یە:

کاتێک ئەبو قوحافەیی باپیری دەچێتە مائیان، کە نابینایە دەلی: بەخوا پێم وایە
ئەبو بەکر ئێوەی لەخۆشی و لە ماله کەشی کردبن.

ئەسماء دەلی: نانە خێر بابە گەرە! باوکم مائیکی زۆری بۆ بەجێهێشتوین،
دەلی: هەندێک بەردوچەکەم لەتورە کە یەک کردن و خستەم نێو ئەو تاقەو، کە
ئەبوبەکر پارەیی خۆی تێدا دادەنا و پۆشاکێکم بەسەردادا و دەستی باپیرم گرت
و گوتم: دەستت بخەسەر ئەو پارەو سامانە.

دەلی: دەستی بەسەردا گێراو گوتی: قەیدی نیە، مادام ئەمە ی بۆ
بەجێهێشتوون، کاریکی باشی کردوو، ماوێهکی پێ بەپێ دەکن.

ئەسماء دەلی: نا، بەخوا بابم هیچی بۆ بەجێ نەهێشتبوین، بەلام ویستم بەم
کارەم ئەم پیرە ئارام بکەمەو.^۲

ئەسماء: بەزیرەکی و لێزانێ خۆی توانی نەینیی باوکی پەردە پۆش بکات
و ئارامی و تۆخەیی ییش بخاتە نێو دلی باپیریو، هەلبەتە بەبێ ئەوێ درۆ بکات!!

۱- تاریخ الطبری (۳۷۹/۲، ۳۸۰). السيرة النبوية لابن هشام (۱۳۱/۲، ۱۳۲).

۲- السيرة النبوية لابن هشام (۱۰۲/۲)، اسناد صحیح.

چونكه باوكي هه قى بۆ به جيهيشتبوون، ئه و بهردانهش كۆي كردبوونه وه بهمه بهستى دلتيا كردنى پيره پياوه كه بوو، ههروه ها باوكي (ئيمان بهخودا) ي بۆ به جيهيشتبوون، كه به چياكان ناله رزيت و بهر شه با ناجوليت و به بوون ونه بوونى سامان كارى تيناكرت.

ههروه ها باوكي: باوه پ به خۆ بوون وهيممه تى به رزى له دل وده روى ئه واندا به جيهيشتبوو، ئه مه وايگرد له وان بايه خ به كاره به رزو گرنگه كان بدهن و، ئاوپ له شته بئ نرخ و كاتيه كان نه دهنه وه.

ئه بوبه كر خيزانيكى موسلمانى نمونه يى دروستكرد، كه زه حممه ته وينه ي دوباره بپته وه و هاوشيوه ي پهيدا بپته وه.

ئه سماء ﷺ به م هه لوستانه ي نه خشه و پلانيكى واى بۆ كچان وژنانى موسلمان كيشا، كه پتيويسته له سهر يان، شوين پتي هه لېگرن و بيكه نه سه ره شقى خويان.^١

٢- په يوه ندى (ئه سمانه) له گه ل دا يكي بته پهرسى:

ئه سماء كچى ئه بوبه كر ﷺ ده لیت:

له سه رده مى پيغه مبهردا ﷺ دا يكم، كه بت په رست بوو ها ته لام، منيش پرسم به پيغه مبهرى خودا كرد ﷺ گوتم: دا يكم به ترس و ته ماعه وه (راغبه) ها تو ته لام،

ئايا په يوه ندى له گه ل بكم و پوى خۆمى بده مى؟

فه رموى: به لئ په يوه ندى له گه ل دا يكت دا بكه.^٢

ئيين حه جه پ ده لئ: سه باره ت به (وهي راغبه) چه ند پايه ك هه يه، پاى جه ماوه رى زانا يان ئه وه يه: دا يكي ها تو وه و داواى خيرو چا كه له كچه كه ي ده كات و ده شترسى به نا ئوميدى بگه رپته وه.

(خه تباي) چه ند سو ديكي ئه م فه رمووده ي باس كر دوون: چۆن په يوه ندى خزميه تى له گه ل خزمى موسلماندا ده به سترى، ئاوه هاش له پئى مالبه خشين و

١- الهجرة النبوية المباركة ص ١٢٨ .

٢- البخاري رقم: ٢٦٢٠ .

خیریو چاکه‌ی تروهه په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل خزمی کافردا ده‌به‌ستریټ^۱، خودای به‌رنزو مه‌زن ده‌فرموی: ﴿لَا يَنْهٰكُمْ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يَقْتُلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيْنِكُمْ اَنْ تَبْرُوْهُمْ وَتُقْسِطُوْا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝۸﴾ (۸) إِنَّمَا يَنْهٰكُمْ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قَتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيْنِكُمْ وَظَنَہُمْوَاَعْلٰی اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْہُمْ وَمَنْ يَّوَلَّہُمْ فَأُوْلٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ ﴿۹﴾ (الممتحنة: ۸، ۹). ئەم دوو ټایه‌ته پیرۆزه پوخته‌ست و پریگه پیدانیان تیدایه بۆ موسلمانان خیریو چاکه له‌گه‌ل ئەو جوړه خزمه کافرانه‌یان دا بکه‌ن که‌شه‌پیان له‌گه‌ل ئیسلام و نه‌واندا نه‌کردوه، نه‌گه‌ر چی دۆستایه‌تیش پچراپی.^۲

۲- نازیاه‌تی وجیهادی نه‌سما له‌جه‌نگی (یه‌رموک).

نازیاه‌تی وجیهاد نه‌سما ^۳له‌پری‌ی خودادا له‌سه‌روی خه‌یا له‌وه ده‌خوینریته‌وه، نمونه‌ی نه‌مه: ده‌رچوونی له‌گه‌ل سوپا بۆ جه‌نگی (یه‌رموک) و به‌شداریکردنی کاریگه‌رو به‌رچاوی له‌گه‌ل زویبیری هاوسه‌ری و عبدالله‌ی کوپی ^۴له‌وه‌جه‌نگه‌دا.

به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی به‌جه‌رگانه‌ی نه‌وه‌ده‌ژی نه‌وه‌دزو جه‌ردانه‌ی پۆژانیك له‌نیو (مدینه) دا په‌یدابوون، فاطمه‌ی کچی موندیر ده‌لی: له‌پۆژگاری فه‌رمانپه‌وایی سه‌عیدی کوپی عاس به‌سه‌ر شاری (مدینه)، نه‌سمائی کچی نه‌بویه‌کر خه‌نجه‌ریکی له‌ده‌ژی دزه‌کان هه‌لده‌گرت، شه‌وانه له‌ژیتر سه‌ری داده‌نا.^۵

۳- نه‌سما و قورټانی پیرۆز:

نه‌سما ^۶به قورټان و پینمایي په‌کانی پیغه‌مبه‌ر ^۷خوی په‌روه‌ده‌کرد، فرمو له‌گه‌ل نه‌وه‌ وینه پرسنگداره‌ی ژبانی نه‌وه، که‌ چۆن له‌گه‌ل قورټانی پیرۆز ټاویته‌ بووه.

۱- فتح الباری (۲۷۷/۵).

۲- شرح منظومة الاداب (۲۹۷/۱)، برالوالدين، أم حفص عبیر بنت محمد ص ۳۶.

۳- طبقات ابن سعد (۲۵۳/۸)، أسماء بنت أبي بكر، للصباغ ص ۲۲.

۴- طبقات ابن سعد (۲۵۳/۸)، أسماء بنت أبي بكر، للصباغ ص ۳۳.

پۇڭلىك كوپىكى سەردانى دەكات، تەماشى دەكات دايكى لە نوپۇزدايە، ئەم
ئايەتە پىرۋە دەخوئىنى: ﴿فَمَرْكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَّعْنَا عَذَابَ السَّمُورِ﴾ الطور: ۲۷،
ئەسماء دەگىراپ پەنا بەخودا دەگىرىت لەسزى دۆزەخ، لەسەر ئەم ھالى بەردەوام
دەبى، ناچار كوپەكەى دەچىتە بازارو ئىشەكانى جىبەجى دەكات وئىنجا دىتەو
لاى، دەبىنى ئەو ھەر لەھالەتى گىرەو ھەنسك دايەو پەنا بەخودا دەگىرىت.^۱
كاتىك ژانە سەرى دەگىرت، دەستى دەخستە سەر سەرى و دەيگوت: ئەمە
بەھى تاوانمەو ھەو ئەو تاوانانەش خودا دەيانبورى زۆرتىن^۲، ئەمە تىگە يىشتىنىكى
قولى لەم ئايەتە پىرۋە: ﴿وَمَا أَصْبَحْكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ
وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ الشورى: ۳۰.

(دكتور محمد بن لطفي الصباغ) ژياننامەيەكى بەنرخى ئەسماء نوسىو، لەمەولا
بەئىزنى خودا لەباسى گەمارۋدانى عبداللاھى كوپى لەلايەن (ھىج) ھەو ھەندىك
لەوانەو بەندەكانى ئەسماء عليها السلام دەخەينە پوو.

پىنچەم: ھاوسەرەكانى و پۇلەكانى ئىبن زوبىر:

ھاوسەرى يەكەم: تومازەپى كچى مەنزورى فەزارى.

پۇلەكانى لەم ھاوسەرەى:

خوبەيب، ھەمزە، عوباد، سابىت.

ھاوسەرى دووھم: ئوم ھاشىم كچى حوللەى كوپى مەنزور.

پۇلەكانى لەم ھاوسەرەى:

ھاشىم، قەيس، زوبىر، عوپوھ - كەلەگەل بابى كوژدا - .

ھاوسەرى سىئەم: جەسىمەى كچى عبدالرحمن ى كوپى ھارسى كوپى ھىشام.

پۇلەكانى لەم ھاوسەرەى:

۱- الطية (۵۵/۲)، أسماء بنت أبي بكر ص ۹ .

۲- الطية (۵۵/۲)، أسماء بنت أبي بكر ص ۳۳ .

عامر، موسا، ئوم حەکیم، فاتیمە، فاخە.

هاوسەری چوارەم: عائیشە ی کچی عوسمانی کوری عەففان.

پۆلەکانی لەم هاوسەرە ی:

بەکر، پوقیا.

هاوسەری پینچەم: ئوم وەلەد.

پۆلەکانی لەم هاوسەرە ی:

عبدالله، موسەب.^۱

شەشەم: شیۆه روخسارو گرنگترین سیفەتەکانی ئیبن زوبیر:

پەنگ ئەسمەرۆ گەنمی ودالە گوشت بوو، بەلام زۆر درێژ نەبوو، مووی پیشی تەنک وەیلەو پەنگزەرد بوو، پەرستنی زۆر بوو وشوینەواری سوژدە ی لەتەوێلی دیاربوو، زاناو موحەمەدو زیرەك وپەوانبێژ بوو، پۆژو گرو شەونویژ کەر بوو، بەجەرگ وتۆلەشین بوو، سەرپلندو نەفسبەرزو بەهیمەت بوو^۲، زاناو خودا پەرست و بەسام و سەنگ بوو، نوێژو پۆژوی زۆر بوو، گەردنکەچی خوداو سیاسەتمەدارێکی بەتوانا بوو.^۳

وەك دەردەكەوێ: کاریگەری یەکی گەرە لەسەر دروستبوونی كەسایەتی ئیبن زوبیر هەبوو لەلایەن زوبیری بابی وئەسماء دایکی وعائیشە ی پوری وئەبوبەكری باپیری وەفیه ی ئەنکی پوری پیغەمبەری خودا ﷺ . -

۱- البدایة والنهاية (۲/۱۱۳) .

۲- البدایة والنهاية (۱/۱۹۳) .

۳- البدایة والنهاية (۲/۴۰۴) .

گرنگرين سيفه ته ڪاني ٺين زويير:

۱- شاره زايي و زانياري:

عبدالله ڪوري زويير رحمته الله عليه يه ڪ له چوار (عباديله) ڪاني شاري (مدينه) بوو، ڪه له بواره ڪاني ٺاين دا شاره زاي بوون، ٺه وائيش: (عبدالله ڪوري زويير، عبدالله ڪوري عه بباس، عبدالله ڪوري عه مري ڪوري عاس، عبدالله ڪوري عومر رحمته الله عليه). له هه ردو صحيح (بوخاري وموسليم) چهند فهرموده يه ڪي ليوه گيڙدراوه ته وه، هه ردو ڪيان له سه يه ڪ فهرموده ي پڙڪه وتن، بوخاري به ته نيا شهش فهرموده وموسليميش دو فهرموده ي لي گيڙدراوه ته وه^۱، به مندالي فهرموده ي له پيغه مبهري خوداوه رحمته الله عليه ده گيڙدراوه وه.

هه روه هه فهرموده ي گيڙاونه ته وه له:

زوييري باوڪي وٺه بوبه ڪري باپيري وعومرو عوسمان ودايڪي ٺيمانداران عائيشه ي پوري وڪه ساني تريش.

تابيعي يه ناوداره ڪانيش فهرموده يان ليوه گيڙدراوه ته وه: وه ڪ:

عوپوه ي براي وٽاوسي ڪوري ڪيسان وعه مري ڪوري دينارو ٺين ٺه بي مهليڪه وسابتي به ناني و زوري تريش^۲، تابلي ي شاره زاي بووه عبدالرحمن ي ڪوري زه يدي ڪوري ٺه سلم ده لي: ڪاتيڪ (عباديله) (عبدالله ڪوري عه بباس وعبدالله ڪوري زويير عبدالله ڪوري عومرو عبدالله ڪوري عه مري ڪوري عاس) وه فاتيان ڪرد، فيقهو زانياري ڪه وٽه به رده ستي غيره عه رب له هه موو ولاتان.^۳

ٺين زويير واناسرابو ڪه زانياريه ڪي فراواني له قورٿان وسوننهت دا هه يه، له زانا موجهه هيد ڪان بوو، زاناو خودا په رست بوو، له م وه سفه دا زيده پڙيي نيهه! چونڪه

۱- سير اعلام النبلاء (۳/۳۶۳).

۲- سير اعلام النبلاء (۳/۳۶۳). عبدالله بن الزبير لمحمد عبدالرضا هادي ص ۹.

۳- معجم البلدان، نقلا: عن عبدالله بن الزبير للناطور ص ۳۱.

نۆر سەردانی دایکی ئیمانداران عایشە ی پوری ﷺ ی دەکرد، کە عایشە بەهەمە زاناو شارەزابوو و قسە ی بۆ دەکردو فرمودەکانی بۆ دەگێڕایەو، لەلایەکی تریشەو دوا ی پیڤەمبەری خودا ﷺ و صدیقی بابی ﷺ عبدالله ی خوشەویستترین کەس بوو بەلایەو.

ماوە ی خیلافەتی عبدالله نۆ سال بوو، لەو ماوەیەدا هەشت حەجی کردوو، لەسالی نۆ هەمدا چونکە گەمارۆدراوو نەیتوانی حەج بکات.

جارێک ئیبن زویبەر و تازی بۆ حاجیان خویندەو و گوتی: ئە ی حاجیەکان: پرسیارم لێیکەن؛ قورئان بەسەر ئیمەدا دابەزیو و ئامادە ی پونکردنەو ی بوین، یەکیک لەخەلکی عێراق گوتی: دەمی هەمبەنەم شل ببۆو و مشکێک چو بۆ ناویەو، منیش لە حالی ئیحرامدا کوشتم!، لەو ئەمیدا گوتی:

فاسقەکان بکوژن، کابرا گوتی: دەربارە ی ﴿وَلِيَالٍ عَشْرٍ ۝ وَالشَّعْ وَالْوَتْرِ ۝﴾ زانیاریمان پێ بدە.

لەو ئەمیدا گوتی:

(العشر=دەشەو کە): بریتییە لەهەشت پۆڤو شەوی زلیحەججەو پۆڤی عەرەفو پۆڤی قوربانی.

(الشع=جوت): واتە کەسێک لەکوئای دوو پۆڤی (أيام التشریق)دا مینا بەجی بێلێت گوناھی ناگاتی، کەسێکیش دوا ی بخت بۆ پۆڤی سێهەم هەر گوناھی ناگاتی.

الوتر: تاک: بریتییە لەئەم پۆڤە - واتە عەرەفو - .

لەسەردەمی - خیلافەتی - خۆیدا دەربارە ی مەناسیکی حەج لەهەموو کەس شارەزاتر بوو.^۱

عبدالله ی کوپی عەبباس ﷺ دەلی: عبدالله ی کوپی زویبەر خوینەری چاکی کتییی خودا و شوینەلگری دروستی سوننەتی پیڤەمبەری خودا ﷺ بوو، گەردنکەچی خودا بوو و لەترسی خودا لەقرچە ی گەرمادا بەپۆڤو دەبوو، کوپی (هەواری) پیڤەمبەری

خودا بولۇپ دايىكى كىزى صدیق بوو وپوریشى عانىشەى خۆشەویست وهاوسەرى پىغەمبەرى خودا بولۇپ، ھەموو كەس ماف وئىمتىيازاتى دەناسى جگە لەكەسىك خودا چاۋەكانى وىينايى دلى كویر كوردېتتەۋە.^۱

خوتىندكار محمد عبدالرضا لەعیراق نامەيەكى لەسەر فىقھى عبداللەى كورى زوبىر نوسیۋە.

۲- پەرستەن وپارىزگارى؛

ئىبن زوبىر پىداگىر بوو لەسەر ئەنجامدانى نوپۇز پۇزۇى زۇرۇ تەۋاى جۆرەكانى پەرستەن، بەلكو ئەمە بۆتە نىشانەيەكى درەوشاۋە بەكەسايەتى ئەۋەۋە، گىرپدراۋەكان لەمبارەۋە پلەى (تەۋاتور)يان وەرگرتوۋە.^۲

موجاهىد دەربارەى دەلى: ئەو پەرستەنى ئىبن زوبىر ئەنجامى دەدا، كەس ھىزى پى ئەدەشكا، ھەر ئەو دەلى: جارى لافاۋ ھەستاۋ ئاۋ دىۋارى كەعبەى داپۇشى، لەم حالەدا ئىبن زوبىر بەمە لەتەۋافى دەكرد.^۳

كاتى دەچوۋ نىۋ نوپۇزەۋە لەدنيا دادەبىراۋ تالى وشىرىنپەكانى لەبىر خۇى دەبردەۋە، دەگىرپنەۋە: پۇزىك لەمالى خۇيدا نوپۇزى دەكرد، ماریك لەبنمىچى خانۋەكەۋە بەرىۋەۋە لەقەدى ھاشمى كوپى ھالا، ژنەكان قىژاندىان وئەندامانى خىزان كۆبۈنەۋەۋە مارەكەيان كوشت ومندالەكەش پزگارى بوو، ھەموو ئەم شتەنە پوويانداۋ عبداللەش لەنوپۇزەكەيدا ئاۋپى نەدايەۋە، تاسەلامى نەدايەۋە نەيزانى چى پويداۋە.^۴

سابىتى بەنانى دەربارەى دەلى: ئىبن زوبىر لەپشت مەقام - ى ئىبراھىم - ەۋە نوپۇزى دەكرد، بەلايدا پەتدەبووم ھەر دەتگوت تەختەيەكە بەرزت كوردۆتەۋەۋە لەۋى داتكوتاۋە و جولەى لىۋەنايە.^۵

۱- سیر اعلام النبلاء (۳/۳۶۷)، البدایة والنهاية (۱۱/۱۹۱).

۲- عبدالله بن الزبیر للخراسي ص ۳۲.

۳- البدایة والنهاية (۱۱/۱۹۲).

۴- البدایة والنهاية (۱۱/۱۹۳).

۵- البدایة والنهاية (۱۱/۱۹۳).

۶- سیر اعلام النبلاء (۳/۳۶۹).

يەزىدى كوپى ئىبراھىم لەمەمى كوپى دىنارەو دەگىپتەو: ئىبن زوبىر - كاتىك گەمارۇياندا بوو - لەھىجرى ئىسماعىل - دا نوپۇزى دەكرد، بەردو ئاگرى مەنجانىقى بەردەكەوت وئاوپى نەدەدايەو.^۱

ئىبن ئەبى مەلىكە دەلى: عومەرى كوپى عبدالعزىز پىي گوتم: سەبارەت بەئىبن زوبىر شتىك لەدلى تۇدا ھەيە. گوتم: ئەگەر دەتدى نوپۇز خوین وناگۇيەكى وینەى ئەوت نەدەدى.^۲

دىسان دەلى: ئىبن زوبىر ھەوت پۇز لەسەرىك وبى پسانەو بەپۇزۇ دەبوو، لەھەوتەم پۇزدا لەھەمومان بەھىزتر بوو.^۳ زەھەبى سەبارەت بەمە دەلى: لەوانەيە ھەوالى قەدەغەكرانى پۇزوى ويسال - بى پسانەو - لەلايەن پىغەمبەرى خوداۋە ﷺ بەئىبن زوبىر نەگەيشتى؛ چونكە پىغەمبەر ﷺ بەزەھەبى وبەپەرۇشە بۇ ئيمانداران، ھەركەستىك ئەمە بكات وزىدەپۇيى لەخۇ برسى كردن و تىنو كردنى خۇى بكات مەزاجى دەروونى تىك دەچىت ولاشەى بى ھىز دەبىت، كەواتە شوينكەوتنى سوننەت لەپىشتەرە، بەلام ئىبن زوبىر لەگەل دەستپۇيشتن و دەسەلاتىشىدا نمونە بوو لەخودا پەرسىتى دا.^۴

۳- بۇيرى وئازايەتى:

عبدۇللاھى كوپى زوبىر لەزەمەنى خۇيدا سوارچاكى قوپرەيش بوو، لەتەمەنى ھەفتاسالىدا شىرى بەدەستى دەگرت دەتگوت ئىستا بەھارى تەمەنيەتى، عوسمانى كوپى تەلحە دەلى: ئىبن زوبىر لەسى شتدا كىبەركىي لەگەل نەدەكرا: (ئازايەتى، بەندايەتى، پەوانبىزى).^۵

ھىشامى كوپى عوپوۋە دەلى: عبدۇللاھى مامم بەمندالى زمانى بەوشەى (سيف=شىر) پۇاۋەو لىكدا لىكدا گوتويەتيەو، كاتىك باۋكى گوى لى دەبى

۱- سىر اعلام النبلاء (۳۶۹/۲).

۲- ھەمان سەرچاۋە (۳۶۹/۲).

۳- ھەمان سەرچاۋە (۳۶۹/۲).

۴- ھەمان سەرچاۋە (۳۶۸/۲).

۵- ھەمان سەرچاۋە (۳۷۰/۲).

دەلى: بەخۇدا پۇڭگارىك بەدەستىيەۋە دەگرى.^١

لەقۇناغى مىندالىيەۋە شايتە ئازايەتى بۇ دراۋە، لەشۋىنى خۇيدا دەيخەينە پوۋ، لەجەنگى يەپمۇك وگەمارۇق قۇستەنتىنيەۋ فەتەت كەردنى ئەفرىقىياۋ بەرگىرىكىرىنى لەعۇسمان لەپۇڭى گەمارۇدرانىداۋ جەنگى جەمەل ۋە تاييەتەش ئەۋەمۇ ئازايەتى ۋە بەردىيە نواندى لەبەرامبەر (جىچا) ۋە سۇپاكەي لەكاتى دوۋەم گەمارۇدرانىدا لە (مەككە).

عبدالله دىگوت: بەخۇا: ئەگەر ۳۰۰ سىسەد كەسى ۋەك خۇم خۇپاگرم لەگەل بىت باكم نىيە ئەگەر ھەمۇ خەلگى سەر زەۋىم بەسەر بىكەن.^٢
خۇ لە ئازايەتى دا بەۋىنە دەمىنرەتەۋە.^٣

لەم سىفەتەشيدا كاريگەرى باۋكى ۋە صدىقى باپىرى ۋەدايكى ۋە خالەكانى لەسەرپوۋ، لەسەروى ھەمۇشيانەۋە ئازايەتى ۋە جەركى عبدۇلرحمن ى كۆپى صدىق ۋەى زىاترى بەبەر عبدۇللاھ دا كەردبوۋ.

۴- زمانپاراۋى ۋە تارىخى:

ئىبن زويىر لەم بۈرەشدا كىيەركى ى لەگەل نەدەكرا، ئەۋلەپىزى ئەۋەتارىپىزانەى قۇپەش بوۋكە لەژمارەى پەنجەكان تىپەپىيان نەدەكرد، لەۋتاردانىدا (لەجولەۋ ئامازەۋە تۆتەى دەنگەكانىدا) بە ئەبۇبەكرى باپىرى ﷺ دەچوۋ، دەنگىكى دلىرى ھەبوۋ.

دەگىرنەۋە: كاتىك مۇسلمانەكان بەسەر (بەپەپ) دا سەركەۋەن ۋە خەلگىكى تۇرىان لى كۈشتەن ۋە سامانىكى تۇرىان بە غەنىمەت گرت، ئىبن زويىر بە ھاۋەلايەتى ئىبن ئەبى سەرح بە مۇژدەدەر بۇلاى عۇسمان ﷺ بە پىكرىيەۋە بۇ مەدىنە، عۇسمان پى ى گوت: ئەگەر دەتوانى ئەم مۇژدە ھەۋالە لەسەر (مىنبەر) بە خەلگ پابگەيەنە، گوتى: بەلى ئىبن زويىر چوۋە سەر مىنبەر ۋە پۇداۋەكەى بۇ باسكەردن، عبدۇللاھ

۱- عبدالله بن الزبير فقيهاً ص ۱۴، البداية والنهاية (۲۰۸/۱۱).

۲- سير اعلام النبلاء (۳۷۶/۲).

۳- سير اعلام النبلاء (۳۷۷/۲).

دەلى: لام كىردەۋە و تەماشام كر زۆيىرى بابم لەنىۋ ئامادە بواندايە، كەدە موچاۋى ئەوم دى سام ۋە ھەيىبەت گىرتى ۋە خەرىك بوو زمانم لال بى، تىم گەيشت بەچاۋى ئاماژەى پىكرىم ۋە ئاندىم بەردەۋام بم، منىش ئاسايى بوومەۋەو بەردەۋام بووم تاكۆتايى، كەدابەزىم گوتى: پۆلەگيان، كەگوپىيىستى وتارەكەت بووم ۋامدەزانى گويم لە ئەبۇبەكرى صدىق بوو وتاردەدا.^۱

محمىدى كۆپى عبدۇللاھى سەقەفى دەلى:

لە ۋەرزى ھەجدا، پۆڭك پىش تەپويە. ئىبن زۆيىرم بىنى بە بەرگى ئىحپامەۋە ھاتە لامان، بەدەنگىكى بەرزو خۇش تەلبىيەى كرد كەتا ئەۋدەمە بەمشىۋەيە لەكەسم نەبىستو، ئىنجا دواى سوپاس ۋستايىشكردىنى خودا جل جلالە، گوتى: بەلام دواى ئەمە: ئىۋە لەئاسق دوورەكانەۋە بەمىۋانى ھاتوون بۆ لاي خوداي گەۋرە، خوداي گەۋرە مافى خۇيەتى پىز لەمىۋانەكانى بگىت، ھەركەسىك داۋاي شتىك بكات كەلاى خودايە ئەۋا سۋالكرى بەر دەرگاي خودا ئائومىد ناپىت، پاستى قسەو وتارتان بەكرەۋەو كىدارتان بسەلمىن، بزانن دەستبىنى قسەكانتەن كىدارتەنە، ئاگاتان لەنپازو نەتتان بى، دلتان، دلتان، ئاگاتان لەدلتان بى، خودا، خودا، ئاگاتان لەخودا بى پارىزگارى خودا بكن لەم پۆژانەتاندە، ئەم پۆژانە پۆژاننىكن تاۋانەكانىان تىدا دەسپىنەۋە، لەئاسق دوورەكانەۋە بۆ ئىرە ھاتوون، بۆ بازىرگانى نەھاتوون، بۆ دەستخستنى مال ۋدنپا نەھاتوونەتە ئىرە، ئىنجا (تلبىيە)ى كىردو خەلك بۆيان ستاندىۋە، پۆڭكىم نەبىنىۋە ۋەك ئەۋ پۆژە خەلك تىدا گىرپىت.^۲

لە ئىسلامدا ئەمانە بوون: معاۋىيە ۋ كۆپەكەى، سەيدو كۆپەكەى، عبدۇللاھى كۆپى زۆيىر.^۳

۱- البداية والنهاية (۱۹۴/۱۱) .

۲- البداية والنهاية (۲۱۸/۱۱) .

۳- تاريخ ابن عساکر، نقل عن عبد الله بن الزبير، للخراسي ص ۳۴ .

لە وتارە بە ناويانگە كانى:

وتارىكى بە بۆنەى شەھىد بوونى حوسىن ﷺ بۇ دانىشتوانى مەككە.

وتارىكى بۇ خەۋارىج لەكانى ئاخاوتنىاندا.

وتارىكى بە بۆنەى كۆژرانى موسەبىى براى لەعىراق.^۱

لە ئامۇڭگارىيە بە ناويانگە كانى:

ئەو ئامۇڭگارىيە كە ۋەھەبى كۆپى كىسان نوسىويە تىيەۋە، ۋەھەب دەلى: عبدۇللاھى كۆپى زوبىر بۆمنى نوسىۋە: خەلكى پارىژگار چەند نىشانە يەكيان ھەيە، بەونىشانانە دەناسرىن ۋخۇشيان لەخۇياندا ھەستى پى دەكەن: پاستى لەقسە كردندا، دانەۋەى سىپاردە، قوتدانەۋەى پك وتوپەيى، خۇپاگرى لەبەرامبەر موسىبەتدا، پازى بوون بەقەزاۋ برىارى خودا، سوپاسگوزارى لەسەر نازو نىعمەت، گەردىنكەچى بۇ حوكمى قورئان، پۇژەكان ۋەك بازاپن، ئەۋەى لەپىيدا دادەنرى، ھاۋتاكەى لەبەرامبەرىدا ھەلدەگىرى، بەخشىنى ھەق ھەلگىرى خۇى ھەيە ۋەھەكەى بۇى دىن، بەخشىنى پوۋچىش بەرامبەرى خۇى ھەيە، ئەھلى خۇى بۇى دىن.^۲

بىگومان سىفەتى وتارىپىژى وتواناى قەناعەت پىدان بۇ ھەموو سەرگەردەيەك پىۋىستە، ئىبن زوبىر لەم بۋارەدا پىشەنگ بوو، زمانپاراۋى وتارىپىژىكەى يەك لەھۆكارە كارىگەرەكانى بللو كردنەۋەى بانگەشەكەى ۋ ئەۋ پەۋشتانەى ئەۋ باۋەپى پىتھەبوو لەژيانىدا.

— سەخاۋەت و دلاۋايى:

عبدۇللاھى كۆپى زوبىر بەخشىندە بوو ۋ مافى جەماۋەرى بەتەۋاۋەتى دەدا، كەسىك مستەحق بۋايە زىياترى - لەمافى خۇى - پى دەدا، بەپىگاي مەشروع

۱- الكامل في التاريخ (۵۸/۳).

۲- البداية والنهاية (۲۱۹/۱۱).

نەبوا یە نەیدە بە خشی؛ خە لکانیک تۆمەتی چروکی وێژدی یان داوێتە پال؛ چونکە نەیداوێتە کەسانی نەشیاو و بە پاست و چە پێدا زێدە پۆیی تێدا نەکردووە، مالی موسڵمانانی بە دیاری نەداوێتە شاعیر و زمان لوس و خۆپەرە پێشکەر، کە بە زۆری لە پێی ئەم جۆرە کەسانە وە دەنگۆیەکان بڵاودەبنەو، بە لام ئێبن زوبییر بەرامبەر ئەم دەنگۆ درۆدە لەسانە بێ باک بوو و گۆی ی نەداوێتە مادام ئەو لەسەر پاستە پێیە.^۱

بە داخووە زۆر لێکۆلەر ئەم پێوا یەتە نادروستە یان لە دۆژمانی ئێبن زوبییر وە وەرگرتوو و نەهاتوون هەموو ئەو پێوا یەتە پاست و سەحیحانە ی دەریارە ی سەخاوەت و دلاوایی ئەو هەن بنوسنەو، بێگومان پەردە پۆشکردنی حەقیقەتی کە سایەتییەکی وەك ئێبن زوبییر کاریکی خراپە و بە بێ وێژدانی دادەنری.^۲

دیارە وەسف کردنی ئێبن زوبییر بە چروکی وێژدی خۆی لە خۆیدا وەسفییکی باشە بۆ ئەو ئەکە لە داری ناکات بە لکو یابەر زۆری دەکات؛ چونکە شوینپی ی خەلیفە پاشیدەکانی هەلگرتوو و سیاسەتی ئەوانیش دەربارە ی بەیتولمال سیاسەتییکی توندو تۆل بوو، لە لایەکی تر وە ئەو خۆی بە خاوەنی بەیتولمال نەزانیو و پێی وابوو هەموو موسڵمانان خاوەننە؛ بۆیە ئەو تەنها لە توانایدابوو لە پرێگای مشروع دا بێبە خشی.^۳

پێی دەچێ ئەوانە هاتن سیاسەتی دارایی ئێبن زوبییر یان بەرامبەر کردبێ بە سیاسەتی دارایی ئومەویەکان، ئومەویەکان مال و پارە یان کردبوو هۆکاری پاکێشانی هەرچی لایەنگر و پشتیوانی شاعیری و زیاتر بۆ خۆیان، بە لام ئێبن زوبییر ئەم کارە ی نەکردو و بە پەرە وای نەزانیو بۆ حیسابی خۆی پارە و سامانی موسڵمانان خەرج بکات؛ بۆیە دەبینین کە سیفەتی پێژدی دەدرێتە پال ئێبن زوبییر، لە پاستی دا بە لگە یە لەسەر پارێزگاری و بە خشن دەیی ئەو و پێداگیری ئەو لەسەر پاراستنی مالی گشتی موسڵمانان.

۱- عبدالله بن الزبیر، محمود شاکر ص ۲.

۲- هەمان سەرچاوە ص ۳۶.

۳- هەمان سەرچاوە ص ۳۷.

چەند شاھىدى يەك ئەسەر سەخاۋەتى ئىبن زوبىير:

۱ - شاھىدى عائىشە ر.ھ.:

عائىشە كچى تەلھە دەلى: لەگەل دايكى ئىمانداران عائىشە پورم چومە
دەرەۋە، بىنيمان (راجىن) دەلى:

أُنشِدْ مَنْ كَانَ يَعِدُ الْهَمَّ
يَدْلِي الْيَوْمَ عَلَى إِبْنِ أُمِّ
لَةَ أَبِ فِي بَاذْخِ أَسْمِ
وَأَمَّةَ كَالْبَدْرِ لَيْلِ تَمَّ
مُقَابِلَ الْحَنَالِ كَرِيمِ الْعَمِّ
حَرَّةَ أَكْؤُسِهِ بِسَمِّ

دەلى: كەدايىكى ئىمانداران گۆى لى لەم ھۆنراۋى بوو، بانكى كىردولە ژىر
بەچەكە يەۋە پىى گوت:

ھۆ بەندەى خودا، لەپىڭغە مېرى خودا ﷺ بىستوۋە دەيفەرموو: (الدال على
الخير كفاعله) پىنپىشاندەرى كارى چاك ۋەك بىكەرەكە يەتى، بۆ جىبە جىكردنى
پىۋىستىكەت بچۆلاى عبدۇللاھى كۆپى زوبىير، ئەۋىش پۆيشت تاگە يىشتە لاي،
(عبدالله) ش ولاخىك و بارىكى خواردن پىدا.

ب - شاھىدى معاۋىە كۆپى ئەبو سۇفىيان ر.ھ.:

معاۋىە ر.ھ. گۆى لى لەپىاۋىك بوو دەيگوت:

إِبْنُ رِقَاشٍ مَاجِدٍ سَمِيعٍ
يَأْتِي فَيُعْطِي عَنْ يَدِ أُوَيْمَنْعٍ

گوتی: ئه‌و که سه عبدالله‌ی کوری زوبییر^۱.

ج — نابیغه‌ی کوری جه‌عه‌وه عبدالله‌ی کوری زوبییر:

عبدالله‌ی کوری عوپوه گوتی: گرانی و نه‌هاتی سه‌ری نابیغه‌ی کوری جه‌عه‌وه
هه‌لگرت له‌ده‌شته‌وه بۆشار، هاته مه‌ککه‌و له‌مزگه‌وتی (حه‌پام) خۆی گه‌یانده
عبدالله‌ی کوری زوبییر و پێی هه‌لگوت:

حکیت لنا الصدیق لما ولیتنا وعثمان والفاروق فارتاح معدم
وسویت بینی الناس فی الحق فعاد صباحاً حالك اللون مظلّم
أناک أبو لیلی یجوب به‌ الدجی دجی اللیل جواب الغلاة عثمّم
لتجبر منه جانباً دعدعت به‌ صُروف الیالی والزمان

ئین زوبییر گوتی: ئه‌بو له‌یلا له‌سه‌ر خۆیه، شیعر سوک و ساده‌ترین ئامرازی
تۆیه به‌لای ئیمه‌وه، به‌لام تۆ دوو مافت له‌مالی خودادا هه‌یه: مافیکیان به‌هۆی
بینینی پێغه‌مبه‌ری خوداوه ﷺ، مافه‌که‌تی تریشت به‌هۆی به‌شداربوونت له‌گه‌ڵ
موسلمانان له‌مالیاندا واته مالێ گشتی، ئینجا ده‌ستی گرت و بردییه نۆ ته‌ویله‌و
حه‌وت و شتری باره‌ه‌لگرو و شتریکی سواری پێدا، هه‌موو و شتره‌کانی بۆ بارکردن
له‌دانه‌ویله‌و خورماو پۆشاک، نابیغه به‌هه‌له‌داوان چنگی له‌خواردن نابوو و ده‌یخوارد،
ئین زوبییر گوتی: وه‌یش ئه‌بو له‌یلا چه‌نده‌ی تین بۆ هاتوه‌و^۲!

ئهم هه‌واله هه‌موو ئه‌و گێڕدراوانه پوچ ده‌کاته‌وه که‌باس له‌چروکی ئین زوبییر
ده‌که‌ن، به‌پێی ئه‌م هه‌واله:

ئه‌و پێژدی و پارێزگاریکردنی مالێ موسلمانانی لێک جودا کردۆته‌وه، له‌لایه‌کی
تره‌وه پاساوی پێدانی مالێ به‌نابیغه‌ی پوون کرده‌وه‌وه هه‌یچ سه‌نگێکی بۆ شیعره
ستایشنامیژه‌که‌ی دانه‌نا.^۳

۱- هه‌مان سه‌رچاوه.

۲- تاریخ دمشق (۱۴۶/۳۰).

۳- موقف الشعر من الحركة الزبيرية ص ۴۷.

د — عبدالله كورې عوپوه برزاي ئين زوبير:

له سر گوزه شته يه كدا كه (زوبير كورې بكار) گيړاويه تيه وه هاتووه: عبدالله كورې زوبير (نوم حه كيمي) ي كچي له (عبدالله كورې عوپوه) ي برزاي ماره ده كا، (عوپوه) بيست هه زار درهم بق عبدالله ي براي ده نيرئ، نه ویش پړه تي ده كاته وه و ده لي: نه گه ر مالم بويستايه لای خه لکی تر ده ستم ده كه وت.^۱

ه — حه مزه ي كورې عبدالله ي كورې زوبير له زينداني باوكيدا:

حه مزه ي كورې عبدالله دواي له سر كار لابرائي له عيراق ديته لای باوكي، كاتيك باوكي پرسياړي مالتوپاره ي نه وئ ي لي ده كا نه ویش ده لي: به سر خزم وكه س خو ماندا دابه شم كردوه، ئين زوبير ده لي: مالتكه نه هي تويه، نه هي باوكته، ئينجا زينداني كرد.^۲

به م شتوره يه ده ركه وت: ئين زوبير به خه م پاراستني ساماني گشتي يه وه بووه، به خشينيشي به ده ستي نه و له سنوړي شهرعي خودا دهرنه چووه.

۱- جهره نسب قریش ص ۲۶۵ .

۲- هه مان سه رچاوه ص ۴۰ .

بەشی دووهم

عبداللهی کۆری زوییر لە سەرده‌می ئەبویه‌کر و عومەرو عوسمان و عەلی و معاویەدا

۱ - ئەیه‌پمۆک:

هەر چەندە لەگەڵ باوکیدا ئاماده‌ی جەنگی (ئەحزاب) و (فەتحی مەککە) بووه، بە‌لام کتێبه‌کانی (سیره) ناوی (عبداللهی کۆری زوییر)یان کەم و زۆر نە‌هێناوه؛ چونکه ئەو منداڵکار بووه و کاتی‌ک پێغه‌مبەری خودا ﷺ وە‌فاتی کردووه تە‌مه‌نی لە‌یازده ساڵ تێپە‌ڕی نە‌کردووه، خۆ پێغه‌مبەر ﷺ پێگەی بە‌منداڵێک نە‌داوه بە‌شداری جە‌نگ بکات تە‌مه‌نی نە‌گە‌یشتبێتە‌ یازده ساڵ.

یە‌که‌م‌ین هە‌وڵ دەر‌یاره‌ی بە‌شداری عبدالله لە ئاماده‌بوونی جە‌نگدا: ئە‌مه‌یه‌! ئە‌و بە‌هاوێی یە‌تی باوکی ئاماده‌ی فە‌تحی شام و جە‌نگی یە‌پمۆک بووه، عبدالله دەر‌ی: من لە‌گە‌ڵ باوکم چووم بۆ جە‌نگی یە‌پمۆک، مو‌سڵمانە‌کان خۆیان ئاماده‌ باش کرد، (زوییر) خۆی ز‌دی‌پۆش کردو ش‌یرو تیرو کە‌وان و قە‌لغانی هە‌لگرت و سواری ئە‌سپە‌که‌ی بوو، ئ‌ینجا بە‌دوو ئۆ‌کرە‌که‌ی گوت: عبدالله بچووکە، لای خۆتان لە‌کن کە‌لوپە‌له‌که‌ بە‌ندی بکە‌ن.^۱

دوای تە‌واو بوونی جە‌نگ و سەر‌کە‌وتنی مو‌سڵمانان، عبدالله بە‌شداری دەر‌مان‌کردنی بر‌یندارە‌کانی کرد.^۲

ئە‌گەر چی عبدالله بە‌هۆی مندالی بونی‌ه‌وه بە‌شداری جە‌نگی نە‌کرد، بە‌لام بە‌مه‌ لە‌سەر جە‌نگ و تێ‌ک‌چ‌ژان و بر‌ی‌قه‌ری شیرو - پ‌ژانی خوێن - پ‌امات و هەر لە‌مندالی پ‌ا ف‌یری ئازایە‌تی و شارە‌زایی ن‌یو جە‌نگ بوو.^۳

۱- تاریخ الطبری، نقلاً عن عبدالله بن الزبير، ماجد لعام ص ۴۱.

۲- تاریخ ابن عساکر عن عبدالله بن الزبير، ص ۴۱.

۳- عبدالله بن الزبير ص ۴۱.

۲ — ئيبن زوبير له گه ل عومهرى كورى خه تتاب ﷺ:

نه ميري ئيمانداران عومهرى كورى خه تتاب ﷺ به كۆلانيكدا تيدده په رې، عبدالله كورى زوبير له گه ل هاوپې منداله كانى، كه له و كۆلانه گه مه ده كات، منداله كان به بينينى عومهر پايانكرد، ئيبن زوبير له شوينى خوى پاوه ستا، عومهرى پى ي گوت: چۆن بوو له گه ل نه وانه پات نه كرد؟ گوتى: تاوانم مه كردوو تا ليت بترسم، پيگاش ته نگه بهر نه بوو تا بۆت چۆل بكم!^۱

سه رچاوه كانى ميژوو سهر گوزده شته يه كى تر ده گيږنه وه: كه نازايه تي عبدالله له قوناغى منداليه وه زياتر دهرده خات، كه مندال ده بې پۆڙيك له گه ل مندالان گه مه ده كات، پياويك به لا ياندا ده پوات و به سهر ياندا ده قيڙينى، منداله كان پاده كهن، ئيبن زوبير ده كشيته وه و بانگيان ده كات: بكم نه ميري خۆتان بهر هنگارى ده بينه وه، نه وانيشى گه پانه وه و ايان كرد.^۲

۳ — نووسينه وه ي په راوگه كانى قورنن له سه رده مى عوسماندا ﷺ:

نه نه س ده گيږيته وه: عوسمان فه رمانى دا به سهر: (زه يدو ئيبن زوبير و سه عيدي كورپى عاس و عبدالرحمن ي كورپى حارس كورپى هيشام) تا په پاوه نوسراوه كانى قورننى پيرۆز بنووسنه وه، نه وانيش نووسياننه وه، عوسمان گوتى: نه گه ر نيوه و زه يد له شتيكدا جياواز بوون، به زاراوى قورپه يش بينووسنه وه؛ چونكه به م شيوه زاره دابه زينراوه.^۳

كى زياترى ده وى له مباره وه باكتيبي (عن عثمان بن عفان ﷺ) بخوينيته وه.

۱- الكامل في التاريخ (۷/۲).

۲- نفس المصدر السابق.

۳- سير اعلام النبلاء (۳/۳۷۰).

۴ - جیهاد و تیکۆشانی له باکوری ئه فریقیا له سه رده می عوسماندا ﷺ :

عوسمانی کۆپی عه فغان ﷺ سه باره ت به و سوپایه ی به ره و باکوری ئه فریقیای ناردبوو بئ هه وال بوو؛ بۆیه عبداللهی کۆپی زویبری به تاقمیکه وه به ره و ئه وی نارد، عبدالله وتاقمه که ی به گورجی خۆیان گه یانده سوپاکه و لایان مانه وه، به گه یشتنیان دهنگی (الله اکبر) له نێو سوپاکه دا به رزبۆوه، (جه رجیر) ی سه رۆکی کافره کان، گوئی: ئه م دهنگه چی یه ؟ گوئیان: هیزیان به فریا هاتوه، به مه دهستی شل بوو و نه ژنۆی شکا، عبدالله ته ماشای کرد پۆژانه جهنگ له به ره به یانیدا دهست پئ دهکات و له گه ل نیه وه پۆ سوپای ئیسلام و پۆم هه ردولایان ده چنه وه نێو خێوه ته کانیان، یه که م پۆژ به شداری جهنگی کرد، (عبداللهی کۆپی سه عد) ی سه رکرده ی سوپاکه ی نه هاته به رچاو، پرسیاریکرد له کۆی یه ؟ گوئیان: له و کاته وه گۆی ی له جاپچی (جه رجیر) بووه، که ده یگوت: (هه رکه سه عبداللهی کۆپی سه عد بکۆژی هه زار دیناری ده ده می و که چه که ی خۆمی لی ماره ده که م).

به لئ له و کاته وه له خۆی ده ترسئ و خۆی په نهان دهکات، ئه ویش ئه یین سه عدی بانگ کردو پئ ی گوت: هه ر ئیستا فه رمان ده رده که ی یه کێک جاپ بدا بلئ:

هه رکه سه سه ری (جه رجیر) م بئ بیئئ سه د هه زاری ده ده می و که چه که ی - جه رجیری - لی ماره ده که م و ده یکه مه والی به سه ر ولاته که ی خۆیه وه، ئه ویش وایکرد، دوا ی ئه م بانگه وازه (جه رجیر) زۆر زیاتر له (عبداللهی کۆپی سه عد) ده ترساو مه ترسی زیاتری پئ نیشتبوو.

ئینجا ئه یین زویپر به ئه یین سه عدی گوت: (به رنامه - ی شه پ - مان به م شێوازه بیئت کاتی زۆرمان ده وی، ئه وان له ولاتی خۆیان و کۆمه کیان به به رده وامی پئ دهکات، ئیمه ش له موسلمانان و ولاتمان دابراوین؛ بۆیه پێشنیار ده که م به یانی کۆمه لێکی چاک له جه نگاوه ره پاله وانه کان له نێو خێوه ته کانیاندا به ئاماده باشی به جئ بیلئین، ئیمه ش تا نیه وه پۆ شه پێکی باشیان له گه ل ده که یین وشپه رزه یان

دەكەين، كە نىوۋە پۇگە پانىيە ۋە لاي خىمەكان، با جەنگاۋەرى نىۋ خىمەكان سۈرۈپىن و لەنكاۋ بەسەر ياندا دەدەين، بەلگو خودا سەرگە وتومان بىكات) كۆمەللىك لە ھاۋەلە ديارەكان ئامادە بوون و ئىيىن سەعد پراۋىژى لەگەل كىردن، ھەموويان لەسەر ئەم پىشنىارەى ئىيىن زوبىر كۆك بوون.

دۋاى نوۋىژى بەيانى عبدالله دەستىكرد بە جىبەجىكردنى پىلانەكە، كۆمەللىك جەنگاۋەرى بەجەرگ بە سازو بازى لە نىۋ خىمەكاندا مانەۋە، ئەسپەكانىشيان زىن كىردىبوو، جەنگاۋەرەكانى تر چوونە مەيدانى جەنگەۋە، جەنگىكى گەرم و گوپىيانكرد، نىوۋە پۇدا ھات، ۋەك پۇژانى تر پۇمەكان وىستىيان بېۋنەۋە نىۋ خىمەكانىيان، ئىيىن زوبىر پى ى لىگىرتن و تاتەۋاۋ شىپىزەى نەكردن يەخەى بەرنەدان، ئىنجا ھەردوك سوپا گە پانەۋە نىۋ سەربازگەكانىيان؛ چونكە زۆر ماندوو و مجرۇ بوون چەكەكانىيان دانا، لەم كاتەدا: عبداللهى كورى زوبىر فەرمانى بە جەنگاۋەرانى نىۋ خىمەكان كىرد، پەلامارى پۇمەكان بدەن، تاتىكەللىان نەبوون ھەستىيان پى نەكردن، بەيەك ھەلمەت (الله اكبر) يان كىردو لىيان دان، پۇمەكان فرىاي جەكەلگىرتن نەكەۋتن، پاشا جەرچىر لەلايەن عبداللهى كورى زوبىر كوژدا، كچەكەشى گىرا، پۇمەكان كوشتارىكى زۆريان لىكراۋ تىكشكان، سوپاكەى ئىيىن سەعد گە مارۋى شارى (سەبىتەلە) ىداۋ فەتھى كىرد، ھىندەى مال گىرت كە لەجەنگى تردا ئەۋەندە دەستىنەكە وتىبوو، بەشى ھەر سۈرۈك (٣٠٠٠) سى ھەزار دىنار بوو و بەشى ھەر پىيادە يەكش ھەزار دىنار بوو، دۋاى ئەمە سوپاكە لەۋلات دا بلۆ بوۋە تاگەيشتە (قەفسە)، ئىنجا بەرەۋ قەلاى (ئەجم) پۇيشت، كە خەلگى ۋلات لەۋى خۇيان مەلاس دا بوو، دۋاى گە مارۋدان بەناشتى فەتھىرا، خەلگى ئەفرىقىا لەگەل سوپاى مۇسلمان بەناشتى پىككەۋتن، كچى پاشا جەرچىر بەر عبداللهى كورى زوبىر كەۋت، دۋاى ئەم سەرگەۋتنە مەزنە ئىيىن سەعد موزدەى سەرگەۋتنەكەى بە (عبداللهى كورى زوبىر) دا بۇ عوسمان نارد.

ئین کە سیر دەلێ: ئەمە یە کە مین هەلۆیست - وپوداوه - ناوو ناویانگی عبداللهی کوری زوبیر تیدا دەرکەوئ^۱.

ئەبو زوئەببە هوزەلی شاعیر لەگەڵ ئین زوبیر لەسەر دەرەمی عوسماندا بۆ (مغرب) دەر دەرچیت، لەوئ دەرەمئ، ئەبو زوئەببە لەو جەنگەدا ناوا بە ئین زوبیر هەلەلێ :

وصاحب صدق کسید الضراء
ینھض فی الغزو نهضاً نجیحاً
وشیک الفصول بطی القفول
الا مشاحداً مشیحاً^۲.

۵ - بەرگریکردن ئە عوسمان کاتی گەمارۆدرانی:

ئەو پۆژانە ی ناژاوه چیه کان گەمارۆی مائی عوسمانی کوری عەفغانیاندا بوو، ئین زوبیریش یەک لە پاسەوانەکانی عوسمان بوو، ئەو زۆری داوا لە عوسمان دەرکرد پێگای بدا شەریان لەگەڵ بکات، بەلام عوسمان پێگە ی ئەدا^۳.

کاتیکیش عوسمان فەرمانی بە پاسەوان و بەرگریکەرەکانی کرد بچنە دەرەوه، ئین زوبیر و مەپوانی کوری حەکەم سوور بوون لەسەر مانەوه یان لەلای و بەرگریکردنی^۴، ئین زوبیر تیرو شیرێ زۆر بەر دەرە کەون و بەخەستی بریندار دەر بیت و خەریک دەبن گیانی دەرچئ، مەدانینی دەگێژیتەوه: تۆکەری خاتو صەفیه ی کچی حویه ی چوار برینداری بەکۆلی خۆی لە مائی عوسمان هێناوئە دەرەوه، ئین زوبیر یەک لەو بریندارانە بوو^۵.

۱- البدایة والنهاية (۱۵۸/۷) .

۲- الشعر والشعراء لابن قتیبة (۶۵۳/۲) .

۳- الطبقات (۷۰/۳)، عبدالله بن الزبیر للخراسی ص ۴۱ .

۴- تاریخ خلیفة ص ۱۷۴ .

۵- أنساب الأشراف (۵۶۴/۱)، عبدالله بن الزبیر للخراسی ص ۴۲ .

نئين زوبير له مهككه وتارى د دواو ده يگوت: له و پوژده دا سيزده برينم تيبوون، من نيم پو ده ست له سر نه و جى برينانه داده نيم، نوميده وارم له باشترينى كرده وه كانم بن.

ليړه دا هه لويستى نئين زوبير له بهرام بهر عوسمان دا پوون ده بيته وه، كه عوسمان به پيشه وای خوى داده نى، ده سترديژكارانى سهرى به تاوانبار ده زانى، پى وایه شه پكردن له دثيان باشترينى كرده وه به لای خوداوه، ليړه وه تيده گه ين: بهرگرى كړدن له دوسته سالحه كانى خوداو پاريزگارى كړدن گيان و مال و ناموسيان و پشستيو اني كړدن يان له كرده وه هره چا كه كان ده ژميرين پوگيپرانى نئين زوبير له بهرگرى كړدن عوسمان بايه خى تايبه تى خوى هه بووه، كار به وه گه يشتووه عوسمان ده يكا ته نه ميري پاسه وانه كانى له پوژى گه مارو داند، عوسمان گوتى: (كى له سهره تى فهرانه كانى من جيبه جى بكات، باگوپرايه ل و فهران به ردارى نئين زوبير بيت).

له گيپرانه وه يه كى تر دا هاتووه: عوسمان فهرانى به نئين زوبير كړد پيشنويزى بۇ دانيشتوانى نيو ماله كى بكات، نه و يش له و پوژانه داو له نيو هولى خانوه كه دا پيشنويزى بۇ كړدن.

٦ - له جهنگي (جهمل) ١٥:

نئين زوبير له و پوژده دا پياده بوو، نوزده برينى تن كهوت، له گه ل ماليكى كوپى حاريسى كوپى نه شتهر كه و ته زورانبازي، ماليك نئين زوبيرى له زه ويد، به لام نه يه نشت له سهرى راست بيته وه و توند ناميزى گرت، هاوارى كړد ماليك بكوژن به منيشه وه، دواى هيتان وبردنيكى زورى يه كتر ناچار يه كتر يان بهردا ماليك به نئين زوبير نه ويرا.

١ - الطبقات، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي .

٢ - الطبقات (٧٠/٣) .

٣ - الطبقات، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي ص ٤٢ .

٤ - البدايه والنهايه (١٩٦/١١) .

گوتراوه: ئه‌و پۆژه چل و چه‌ند برینیکی تی ببوو و خه‌لتانی خوین ببوو و لاشه‌که‌ی له‌نیو کوژاواندا دۆزرایه‌وه، که بینیان خه‌ریکی گیانه‌لا بوو، به‌لام نه‌مرد، عائیشه ع ده‌هه‌زار دره‌می موژدانه‌دا به‌و که‌سه‌ی هه‌والی مانی عبدالله‌ی بۆ هێناو سوژده‌ی شوکری بردو سوپاسی خودای کرد، عائیشه عبدالله‌ی خوارزای زۆر خوش ده‌ویست و پێزو حورمه‌تی بۆ هه‌بوو، عوپوه‌ی کوری زوبیر ده‌لی: عائیشه ع دوا‌ی پیغه‌مبه‌ری خودا ﷺ نه‌بو به‌کری بابی ﷺ که‌سی تری به‌نه‌ندازه‌ی عبدالله‌ی کوری زوبیر خوش نه‌ده‌ویست، هه‌روه‌ها باوکه‌م و عائیشه به‌نه‌ندازه‌یه‌ک نزایان بۆ عبدالله ده‌کرد که‌به‌و شیوه‌یه‌ بۆ که‌سیکی تر له‌به‌ر خودا نه‌ده‌پاڤانه‌وه.^۱

۷ — جیهاد و تیکۆشانی له‌سه‌رده‌می معاویه‌دا ع:

که (معاویه‌ی کوری ه‌دیج) کاروباری نه‌فریقیای که‌وته به‌رده‌ست، عبدالله‌ی کوری زوبیر ده‌ستی به‌هێزی ئه‌و بوو له‌جیهاد و فه‌تح کردندا، معاویه‌ی کوری ه‌دیج سالی ۴۱ک به‌سوپایه‌کی ده‌هه‌زاریه‌وه به‌پێکه‌وت و (بترت)ی فه‌تح کرد، سالی ۴۵ک چوه‌ نیو (قه‌یره‌وان) ه‌وه‌و سهریه‌ سه‌ربازیه‌کانی له‌ولاتدا بلاوکردنه‌وه، عبدالله‌ی کوری زوبیری به‌ره‌و (سوسه‌) ناردو ئه‌ویش فه‌تحی کرد^۲، هه‌روه‌ها عبدالله‌ی کوری زوبیر له‌گه‌ڵ ژماره‌یه‌کی به‌رچاو له‌هاوه‌لان وه‌ک ئه‌بو ئه‌بیوبی ئه‌نساری و حوسینی کوری عه‌لی و عبدالله‌ی کوری عومه‌رو ئه‌یبن عه‌بباس و که‌سانی تریش له‌گه‌ڵ سوپایه‌ک به‌سه‌رکردایه‌تی یه‌زیدی کوری معاویه‌ به‌ره‌و قوسه‌نتینی به‌پێکه‌وت.^۳

۱ — البدايت والنهایة (۱۹۷/۱) .

۲ — للبيان المغرب (۱۷، ۱۶/۱)، عبدالله بن الزبير، محمود شاکر ص ۴۳ .

۳ — تاريخ الطبري (۱۴۸/۶)، عبدالله بن الزبير لمحمود شاکر ص ۴۳ .

بەشی سیهەم

بزووتنه وهی عبداللهی کوری زوبیر ئەسەردهمی یەزیدی کوری معاویە .

یەكەم : بەیعه تی یەزید .

كاتێك معاویە مرد یەزید لەوێ نەبوو، كە هاتەوه نیژا بوو، بەرهو ئەو شوێنە ی
باوکی لی نیژا بوو پۆشت، نوێژی جەنازه ی لەسەر كردو موسلمانانی لەدوا بوو و
چوا (الله أكبر) ی كرد .^۱

پاشان سوار بوو وچوو نۆ شار، جاپیدا خەلك كۆبیته وه ونوێژ دەكریت، ئینجا
چوو نۆ كۆشکی (خەزرا) كە باوکی دروستی كرد، خۆی شوش و بەرگیکی
بەنرخێ پاراوه ی پۆشی، ئینجا هاتە دەرو یەكەم وتاری بۆ جەماوەر خوێندە وه
هەك ئەمیری ئیمانداران، دواي سوپاس و ستایشی خودا، گوتی: ئەو خەلكینە
معاویە بەندە یەك بوو لە بەندە بچووكەكانی خودا، خودا نازو نێعمەتی خۆی
بەسەردا پشت و پاشان بۆ لای خۆی بردە وه، ئەو لەوانە ی دواي خۆی دین باشتەر
بوو، لەخوارترە لەوانی پێش خۆی، پێش خودا ناكەوم و ستایشی معاویە ناكەم،
چونكە خۆی چاكتری دەناسی، ئەگەر لی ی خۆش بیست لە ئەنجامی بەزەیی
خۆیەتی، ئەگەر سزاشی بدات ئەوا بەهۆی تاوانی معاویە خۆیەتی، من دواي ئەو
كاروبارم كەوتە دەست، لەسەر هیچ داواكارێك قەلەس نابم، هیچ زێدەپۆیی یەكیش
لەكەس قبول ناكەم، خودا ویستی لەسەر شتێك ببێ دەبێ ببێ، هەروەها گوتی:
معاویە لەنۆ دەریادا جەنگی پێ دەكردن، من كەس نابەمە دەریاوه بۆ جەنگ،
معاویە دەبیردە نۆ خاکی پۆمە وه، من ناتانەم بۆ ئەو، معاویە مالی لی دەكردن

بەسى يەك، مەن دەلئىم با ھەمووى بۇ خۇتەن بى) ئىنجا خەك - ى ئەوى - بىلەن
لېكەندە كەسىن لەئەو بە لەپىشتە نەدەزانى.^۱

يەزىد لەم وتارەيدا: ئەو سىياسەتەى كە بېرىداو ھەپتە ھەپتە پابەند بىت لەماو ھە
ھۆكۈمەتنى خۇدا خەستە ھەپتە، بەم سىياسەتەى تەوانى خەلگى شام بۇ لاي خۇ
پاڭىشى، زۆرىنەى ئۆمەتەش لەسەر بەيەتەن بەيەزىد كۆك بون.

بەواتايەكى تر: دوا بەدواى مەردنى باوكى بەيەت بۇ يەزىد ئۆيگە ھە، جگە
لەھوسىنى كوپى ھەلى و عبداللىھ كوپى زوبىر ﷺ كەسى تر - لەماو ھەلەن -
دەزايەتى نەكەندە.^۲

ھەريەك لەم دوو - ھاو ھەگەر - ەنە شتى خۇيان لەگەل يەزىد ھەبەو، بەئىزنى
خوداى بەرەنە مەزەن لەمەو دوا دەبىنەن چەو.

بەلام تەواى ھاو ھەلەن لەپىناوى يەكەونى وشەو بېرىو پاراستنى يەكەنى
ئۆمەت بەرگەن لەفەتەنە وئازا ھەپتە تەيان بەيەزىدە، لەئەو ھەو ھەلەنەدا
عبداللىھ كوپى ھەبباس و عبداللىھ كوپى ھەمەرو ھەمەمەدى كوپى ھەنەفەيە بەر
چاوەكەون.^۳

خەلگى شام و عىراق و ولاتانى تەرىش بەيەتەندە، بەلام ولاتى ھىجەز
بەپىشەوايەتى ھوسىنى كوپى ھەلى و عبداللىھ كوپى زوبىر لەدەزى يەزىد ھاو ھەستا.
ھەندەك ھۆنراو ھەبارەت بەيەتەنى يەزىد:

ھۆنراو ھەبباس و عبداللىھ كوپى ھەمەمە لەيەك كەندە سەرەخۇشى بابى لى دەكاو
پىرۇزىيە لەخۇشى دەكات:

إصبر يزید فقد فارقت دامة واشکر حُبَاء الذي بالملك حاباكا
لارزء أعظم في الأقوام نعلمه كما رزئت ولأعقبى كعقباك

۱- البدياية والنهاية (١١/٤٦٠).

۲- البدياية والنهاية (١١/٤٦٧)، العالم الاسلامي في العصر الأموي ص ١٣٠.

۳- العالم الاسلامي في العصر الأموي ص ١٣٠.

أصبحت راعي أهل الدين كلهم فأنت ترعاهم واللّه يرعاك
وفي معاوية الباقي لنا خلف إذا نعت ولانسمع بمنعاك.^١

یەزید دواى بابى لە پەڕجەبى ٦٠ ك دەسەلاتى گرتە دەست و ٦٨ ك بە مردنى كۆتایی بە دەسەلاتى هات یەزید کاربە دەسته كانی سەر دەمی فەرمانپەر وایه تی باوکی لە سەر پۆسته كانی خۆیان هیشتە وە، ئەمیر (مدینه) وەلیدی کوپی عوتبەى کوپی ئەبو سوفیان بوو، ئەمیر (مکه) عەمرى کوپی سەعیدی کوپی عاس بوو، ئەمیر (کوفه) نوعمانى کوپی بە شیر بوو، ئەمیر (بصره) عبداللهى کوپی زیاد بوو.^٢

یەزید کارى خۆى لە سەر ئەو کەسانە چڕکردە وە کە لە ژيانى باوکیدا بە یعه تیان پى نەدابوو، گرنگترینیان حوسینى کوپی عەلى بوو لە (مدینه)؛ بۆیە نامە یه کى بۆ وەلیدی کوپی عوتبەى ئەمیری مەدینه ناردو هەوالى مردنى باوکی تیدا پراگە یاند بوو؛ دەقى نامە کە ئاوا بوو: بسم الله الرحمن الرحيم: لە یەزیدی ئەمیری ئیمانداران بۆ وەلیدی کوپی عوتبە، دواى ئەمە: معاوية بە نده یه کى نێو بە نده كانی خودا بوو، خودا پێژى لێناو کردى بە خەلیفه، هەلى بۆ پەخساندو دەسەلاتى پێدا، بە قە دەرى خودا ژیاو بە ئەجەل مرد، خودا بە زه یى لە گەل بنوینى، بە ستایشکراوى ژیاو لە سەر چاکە و پارێزگارى مرد، والسلام.^٣

وەلیدی کوپی عوتبەى کوپی ئەبو سوفیان: لە بەرامبەر حوسینى کوپی عەلى و عبداللهى کوپی زوبیر نەرمونیان و ئاسانکار بوو و تۆبزی لێنەکردن بە یعه ت بە یەزید بدەن؛ چونکە وەلید پیاویك بوو حەزى لە لێبوردن بوو، بە بە زه یى و خاوەن شەهامەت و بە خشنده بوو.^٤ زۆر لە سزاو تۆلەى خودا دە ترسا؛ لە بەر ئەمە پەنای نە بردە بەر بە نەکردن یان کوشتنى حوسین، ئەو دە یگوت: سویند بە خودا: حەز ناکەم حوسین بکوژم، ئەگەر هەموو مالى دنیا خۆرى بە یانى لە سەرى هەلاتبى

١- الشعر والشعراء لابن قتيبة (٦٥٢/٢) .

٢- البداية والنهاية (٤٦٧/١١) .

٣- هەمان سەرچاوە .

٤- الأخبار الطوال ص ٢٢٨، یزید بن معاوية للعقيلي ص ٢٨ .

٥- تاریخ خليفة ص ٢٢٢، یزید بن معاوية ص ٢٨ .

ويه سهريدا ناوا بوبوي هي من بي، سبحان الله! حوسين بكوږم هر له سر نه وه دهلي: به يعهت نادهم! به خودا باوهړ ناکه م که سيک حيسابي خويني حوسيني له گهل بکريت له لاي خوداي گوره له قيامهت تاته رازوو - ي خراپه کاني - سوك بيت. مه پوان گوتي: نه گهر نه مه پای خوټ بي به پاستي پيکاوه ته وکارت دروسته.^۱

يه که م بلتسه ي ناگري شه پو فيتنه - ي نيو خو - که له نيو موسلماناندا هه لايسا، به هوي پژد بووني يه زيد بوو له سر وه رگرتني به يعهت له حوسين ونيين زويږ، هر يه که يان بوي ده رکه وت: نه گهر به يعهت نه دا نه وا ده بيته قرباني هه واو بيره هه له شه که ي يه زيدو شيري پشتيواناني خليفه ي تازه ي له به رامبه ردا له دږي پاست کراوه ته وه؛ بويه هه ردو کيان - مه دينه يان به جيټيشت و - په نايان به خودا گرت و ته مانپان له مه ککه ي پيرؤزو به يتولحه پام گرت.

يه زيد کاتيک کاربه ده سته کاني باوکی به سر ويلايه ته کانه وه جيگير کردنه وه نه مه کارتيکي باش بوو بق نارامبووني کاروبار تتياندا، به لام زيره که که ي خيانه تي له گهل کردو تووشي هه له ي گوره ي کرد، کاتيک سوور بووني خوي پاگه ياند بو به زوري به يعهت داني حوسين ونيين زويږ، نه م شيوازه داوايه ي هه پشه ي پيوه بوو، هه پشه ي توقانندن وکوشتن، هه ردو کيان بويان ده رکه وت: مان وه يان له ژير ده سله تي حوکمراني يه زيدا به ترس و توقانندن توق دراوه، بويه بيرپان له جيگه ي نه مان وزه مان کرده وه، نه م نه مان زه مانه شيان نه دږيه وه ته نها له پي ي چه کدارکردني لايه نگره کانيانه وه نه بي، خويان وه يزه سه رپازيه که يان له (مه ککه) جيگير کرد که بق يه زيد وياريده داراني قوپس و گران ده که وي ده ستي بيانگاتي، نه وان له په نا مالي خودا جيگير بوون، که خودا ده رپاره ي فهرموويه تي: ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ آل عمران: ٩٧.

نه م خر بوونه وه و خو پرچه ککرده هيج به ره ميکي لي نه که وته جگه له له ده سته داني ژيان وگياني هه زاران موسلمان، له سه روی هه مووشيانه وه حوسيني

کوری عەلی عليه السلام کە لە کەریە لا لە لایەن تاقمێکی سته مکاری نێو سوپای یەزید شەهید کرا.

ئەمە هەمووی لە ئەنجامی هەڵکەیی یەزید بوو، ژیا نی - حوکمرانی - بەمە دەستی پێکردو لە گەلیدا مایەوێ تا ئەو پۆژەیی تێیدا مرد، نەیتوانی لێ ی دەرباز بێت، گەورەیی زنجیرەیی غەلەتەکانی خەلیفە پۆژ بە پۆژ درێژ تر دەبوو، لە گەل زۆر بوونی کاروبارەکان غەلەتەکان گەورە تر دەبوون، گوریسی گرتەکان گرتیان زیاتر دەبوو، کە خەریکی چارەسەری کێشە یە ک دەبوو، کێشە یە ککی گەورە تر و سامناکتری بۆ دەهاتە پێشەو، سەرەتای کێشەکان بە سوور بوونی یەزید لە سەر بە تۆبزی بە یەتدانی حوسین و ئیبن زویڤر دەستی پێکرد، ئینجا سەری کیشا بۆ دروستبوونی بەرە یە ککی بەرەڵستکارو ئامادە بۆ کوشتار، لە وێشەو بەرەو کارەساتی کەریە لا، کارەساتی کوژدانی کوری کچی پێغەمبەری خودا ﷺ، ئینجا توپە بوونی موسلمانان وراگە یاندنی ئیبن زویڤر بۆ دەرچوونی لە دژی خەلیفە، ئەم توپە بوون و دوژمنکاریە درێژەیی کیشاو کارەساتی (حەرە) ی لێکەوتەو، دەم و چاوو پەنگوپی خەلیفە لە بەر چاوو دلی موسلمانان بێزار، پاش کەمێک دوا ی ئەم پوداوانە دەمری، خەونی معاویە دەر بارە ی وە لی عەه دە کە ی چی بە سەر هات؟.

بە پێ ی زۆرینە ی بۆ چوونەکان، یەزید لە بەر چەند ھۆیە ک کە و تە نێو تە لێ ی ئەو ھەلە زەقانەو، وە ک: نەبوونی پراوێژکاری داناو زانا لە دەورە ی و کەمی تەمەنی و کەمی شارەزایی و بە ھەمان شێو یەزید عەقڵی بابی نەبوو و ئەو ئیرادە بە ھێزەشی نەبوو بتوانی کێشەکان بە ناوشتی و بێ ئاژاوە چارەسەر بکات.

نه و كارساتانه ي له سرده مي يه زيدا پوياندا

كوژراني حوسين عليه السلام، روداي (حرة) له مدينه، كه ماروداني مه ككه به مبه ستي ليداني ثين زوبير.

يه زيد موركي په شي به سرده مي حوكمپاني خو به وه نوساند، به ممو نوي دهريكان لاناچيت، نوي زولالي پوباره كانيش ناتواني تالاييه كه ي بگړن.^۱
نه هلي سوننه و جه ماعه به يعه تي يه زيد به دروست داده نين، به لام دوو په خنه يان لي گرتووه:

۱ — معاويه بيدعه يه كي نوي ي داهينا له خيلافه تدا:

نه ويش گواستنه وه ي نه و پسته له باب به وه بڼ كوپو له كوپ به بڼ نه وه نه تيجه،
دوي نه وه ي دياريكردني خليفه به ده ست نه هلي شورپا بوو و حيساب بڼ
نزيكايه تي و خزمه يه تي نه ده كرا چ جاي بڼ كوپا، ليره دا نه هلي سوننه و جه ماعه
نه م ياسا نوي يه - ياساي ميراتگري له خيلافه دا - په ت ده كه نه وه به بڼ پوانين بڼ
جوړي كه سه كه.

۲ — له پوانگه ي نه هلي سوننه و جه ماعه وه:

نه و كاته ي معاويه (يزيد) ي كرده وه لي عه د، خه لكاني له پيشتره باشته ه بوون
له يه زيد وهك: ثين عومر و ثين زوبير و حوسين و كه ساني تريش.^۲
به لام له پوانگه ي شيعه: ده بي ئيمامه ت يان خيلافه ت نه نها له عه لي وړله و
نه وه كاني بي، نه و په خنه له خودي به يعه تي يه زيد ناگړن، به لكو په خنه يان پوي
له هر به يعه تي كه كه بڼ غه يري عه لي وړله كاني ده به ستر، په خنه له به يعه تي نه بو
به كرو عومرو عوسمان و معاويه ده گړن؛ چونكه پتيان وايه نه م مافه به (نص) بڼ

۱ — الامويون بين المشرق والمغرب (۱/۱۹۹)، بتصرف كبير .

۲ — حقبه من التاريخ ص ۱۲۴ .

عەلى وپۇلەكانى چەسپاۋە، تاكۇتايى دىنيا ھەر ئاۋا دەمىنىتتەۋە.^۱
لەكتىبى (عن أمير المؤمنين علي بن أبي طالب) دا (بىرۋاپاۋەرى شىيە بۇ
ئىمامەت) م لىكداۋەتەۋە بىۋە يۋەۋكى ئەم دەۋاىەم دەرخستۋە.

دوۋەم: بزوتتەۋەى عبدۇللاھى كوپى زوبېر لەسەردەمى يەزىدا:
ئىبن زوبېر ﷺ بىرپارىدا بەيەت بەيەزىد نەۋاۋ بچىت لەمەككە ئام بگىت.

۱ - ھۇكارەكانى ھەلىۋاردنى (مەككە):

ژمارەيەك ھۇكاراۋايان لەئىبن زوبېر كرد (مەككە) بەگونجاۋترىن شوۋىن دابىنى
ۋىپىكاتە پەناگاۋ ئارامگاى خۇى: گرنگىرىنى ئەۋ ھۇيانە:

۱ - لەقۇناغى ئىستادا ھەرىمى (مەككە) بەپىچەۋانەى ھەرىمەكانى تر لەبارترىن
ھەرىمە بگىتتە پەناگا: (عىراق) بە ھەردوك شارەكەيەۋە (كوفە ۋە بەسەر)
دانىشتۋانەكەيان جىگەى پىشت پىۋ بەستىن نىن ۋىۋ دالەدانى ھەرسەركردەيەكى
بەرھەلىستكارى دەسەللاتى بەنى ئومەييە، ئەۋەى بەسەر حوسىنىيان ھىنا باشترىن
بەلگەى ئەم قەسەيە مانە، ئىبن زوبېر بەباشى لەمە ھالى بىۋو، ئەم ھالى بوۋنەشى
لەكاتى ئامۇزگارەكانى دەردەكەۋىت بۇ حوسىنى كوپى عەلى، كاتىك پىۋى گوت:
مەچۇ بۇ عىراق.^۲

پىۋى گوت: بۇ كۆى دەچى؟! بۇ لاي گەلىك باۋكتيان كوشت ۋتانەۋ تەشەريان
لەبراكەت دەدا؟!.

(مىسرو يەمەن) يىش: لە كۆرەپانى پوداۋەكان دورىۋون، ئەمە لەلايەك، لەلايەكى
ترىشەۋە لەم دوۋ ھەرىمەدا پىشتىۋان ۋلايەنگرى ئىبن زوبېر دەست نەدەكەۋتن.
(شام) يىش - ۋەك زانراۋە پايتەخت ۋقەللى ئومەۋىيەكانە.

۲ - (مەككە) - بەھۇى بوۋنى مالى خودا لەۋىدا - ۋلاتىكى ھەرامەۋ دروست نىە
خوۋىنپىژى تىدا بگىت، ئەمە كەفيلە بۇ پاراستنى كەسانىك بىانەۋى بىكەنە

۱- مەمان سەرچاۋە.

۲- نىسب قرىش ص ۲۲۹ للزىيرى .

پەناگەى خۇيان وخۇى پىئ لەكۈشتن دەرياز بگەن، مەگەر كەسك تاونىكى وای كرىبى واجب بى بكوژىتەو تىايدا، بىر كرىدەو لەبەكارهينانى هىز بەلانى كەمەو دەبى وەك دواچارەسەر بكرىت بۇ ئەو حوكمە تايىبەتە .

٣ - (مەككە) پىزو حورمەت وپىرۋى تايىبەتى خۇى ھەيە لەنىو دل و دەروونى موسلماناندا؛ لەبەر ئەو ھەركەسك بىەوى بى پىزى بەرامبەر بنوینى و زىيانىكى پى بگەينى پووبەپووى بەر ھەرلستكارىەكى توند دەبىتەو لەلەين تەواوى موسلمانانەو .

ئىبن زوبىر نۆرى سوود لەم خالە وەرگرت.

٤ - سالانە لەو ەرزى (حەج) دا ھەزاران موسلمان لەولاتە جۇراو جۇرەكاندا پوو لە(مەككە) دەكەن، كە دەتوانى لەم ەرزەدا پاي گشتى كارى لەسەر بكرىت و ئاراستە بكرىت، ئەمەش جگە لە ھەرىمكى وەك (مەككە) لە ھىچ ھەرىمكى تر دەستەبەر ناكرىت.

٥ - مەككە لەدواى كۆچى پىغەمبەرى خواد ﷺ ھاو ەلانى، سىياسەت و حوكمپانى تىدا نەگىپدرا بوو، حوكمپانى ئومەيش لەمەككەدا بى هىز بوو.

٦ - لەكۆتايىدا: بزوتنەو ەكەى ئىبن زوبىر پەيوەست بوو بەزۆرىنەى خەلكى مەدىنە، كە ھاو ەلوپىستى ئىبن زوبىر بوون لەدۆايە تىكردى حوكومەتى بەنى ئومەييە، كە واتە واگونجاو ە ئىبن زوبىر لەمەدىنە نرىك بىت وپشتىوانى دانىشتوانەكەشى بۇ خۇى مسۆگەر بكات و زوو زووش پەيوەندىان پىو ە بكات.^١

ب - ھۆكارەكانى دەرچوونى ئىبن زوبىر و ھاو ەلانى؛

ئامانچ لەدەرچوونى ئىبن زوبىر ﷺ ەوانەى لەگەلىدا بوون - كە لەنىواندا ژمارەيەك ھاو ەل و تايىعى ھەبوون وەك (مىسورەى كوپى مەخپەمەو عبد اللهى كوپى سەفوان و موسەبى كوپى عبد الرحمنى كوپى عەوف و ژمارەيەكى تر

له پېژدارانی نه و سرده مه - گورپنی واقع بوو به شیر، واقعیك كه خيلافهت وحوكمپانی تیدا چوو بووه قوناغی پاشایه تی ومیراتگری، هه والگه لیکی زوریش دهرباره ی یزید بلاو ببوونه وه كه په نگوپوی خلیفه ی ئومه ویانی له شام به ناشیرین نیشان ددها.

لیره دا پتویسته تی بگهین: ئیبن زویږ له بهر خودا راپه پری، نهك بۆ شتیکی تر، خه لكانیکی وهك (مهحه مهده ماهر حماده) ده لاین گوايه: له گه ل نه وه دا بزووتنه وه كه ی ئیبن زویږ له تیکه له یه کی چهند په گزی سر سورپهینه ر پیکهاتبوو، نهوا هه وای كه لله و پق وکینه ی دل هه لی ده سورپاند، كه له كه سایه تی وده روونی ئیبن زویږدا خو یان دهنواند.^١

بیگومان ئامانجی بزووتنه وه كه ی: گپړانه وه ی ئومهت بوو بۆ ژيانی شوپاو راپوړو، له لایه ن باشتړینی نه ندامه كانیه وه حوكمپانی بكریت، ده ترسا جینشینایه تی ببیته پاشایه تی؛ بۆیه به لایه وه به كارمیتانی هیز له لبردنی خراپه دا له خودای نزیک ده كاته وه و سنوریکیش بۆ گواستنه وه ی سیسته می جینشینایه تی به ره و سیسته می پاشایه تی داده نیت، هه ر له بهر نه مه بوو تا (یهزید) نه مرد بانگه شه ی به یعه تی یۆ خۆی نه كرد.^٢

ئیبن زویږ وتاری ددهاو ده یگوت: سویند به خودا، جگه له چاكسازي و هه ستاندنه وه ی هه ق چی ترم ناوی، من نامه وی مال كۆكه مه وه و به سمه نده ی بكه م.^٣

ده یگوت: خودایه گه یشتن به تۆم پیخۆشه، تۆش گه یشتن به منت لاخۆش بی، شه پم له گه ل دوژمنی تۆ كردوه، تۆش پاداشتی مواهیدانم پی ببه خشه، عبدالله ی كوپي سه فوانی كوپي ئومه ییه به ئیبن زویږی ده گوت: وه للاهی من به هاوشانی تۆ نه جه نكاوم ته نها له پیناوی دینه كه مدا نه بووین.^٤

١- الوثائق السياسية للجزيرة العربية ص ١٨ .

٢- الطبقات (١٤٧/٥) .

٣- أنساب الأشراف (٣١٥/١) .

٤- تاريخ ابن عساکر، نقلًا عن عبدالله بن الزبير والأمويون ص ٦٧ .

٥- أخبار مكة للفاکهي (٣٦٤/٢) .

له مباره وه گيړانه وهى زؤرو پاست هه ن، ده كرى بيانكه ينه به لگه بؤ هه قانيه تي بنووتنه وه كهى ئيبين زويير، له لايه كى تره وه دانىشتوانى (مه دينه) پتيان وابوو ئه م بنووتنه وه يه جيهاد كردنه له پيښاوى خودادا.^١

ده رچوونى حوسيني كورى عه لى وعبداللهى كورى زوييرو ئه هلى (حوپره) ﷺ - له پيښاوى گيړانه وهى شوپادا بووه، به پى ي ئه م به لگه شه رعيانه:

١ - به رگريكردن له و مافه ي خودا پييداون:

٢ - زه وتكردى حوكمرانى خراپه و سته مه و واجبه نه هيلئ.

٣ - ده ستگرتن به سوننه ت و پيښاى خليفه راشيده كان له بوارى خيلافه ت و حوكمرانييدا.^٢

چهند شتيك بوونه هاريكار بؤ هيڻانه دى ئامانجه كانى ئيبين زوييرو كؤبوونه وهى خه لك له ده وهى، له وانه:

كاردانه وهى كاره ساتى كه ربه لا، خراپنامه ي ميژووى ژيانى يه زيد، تالۆكه كردنى يه زيد له لابرندى واليه كانى ولاتى حيجاز له سه ر پؤسته كانيان، حيجازيكت كه مه لبه ندى قورپسايى سياسى بوو له سه رده مى پيغه مبه رو خليفه راشيده كان.^٣

ج - هه وئله ئاشتى يه كانى يه زيد بؤ گيړانه وهى ئيبين زويير:

ئيبين زويير زؤرى به گوى حوسين دا خوينا تا ده رنه چى بؤ كوفه، پى ي گوت: بؤ كوى ده چى؟!، بؤ لاي كه ليكت ده پؤى باوكتيان كوشت ويراكه تيان به ر تانه و ته شه ر ده دا!^٤

ئه م هؤشداريه ي دا به حوسين؟ چونكه هه ستى پيكر دبوو حوسين ده كه ويته حاله تيكي ترسناكه وه، ده شيزانى ئه گه ر حوسين له عيراق تووشى له نيو چون ببى،

١- عبدالله بن الزبير والامويون ص ٦٧ .

٢- الحرية أو الطوفان ص ١٢٤، ١٢٥ .

٣- عبدالله بن الزبير . شعادة الناطور ص ٩٦- ٩٨ .

٤- مصنف بن أبي شيبة (١٥- ١٩) بسند حسن .

ئەوا ئەنجامەکان بەدژی ئەو دەشکێتەو و خۆی - واتە ئیبن زوبیر - لەمەیداندا تاک دەبێتەو و بەئاسانی کۆتایی بەئەویش دەهێنێ؟ لەبەر ئەمە زۆری هەولدا: حوسێن هەست بەگرنگی جینگە و پینگە و پێزو پایەیی خۆی بکات - لەحیجازدا - ئەگەر لەمەکە بەمێنیتەو هەموو دانیشتوان لەسەرۆکی هەموشیانەو ئیبن زوبیر قەدری تەواوی دەگرن و پشتیوانی دەکەن، بۆیە زۆر دلێرانە و بوێرانە پای خۆی بۆدەرپێ و گوتی:

ئەگەر دەتەوی لێرهەسی لێره بەمێنەو و مەپۆ، ببە براگەورەو ئەمیرمان، پشتگیری و هاریکاری تەواوت دەکەین، دڵسۆزیت بۆ دەنوین و بەیعتت پێ دەدەین.^١

دیارە ئیبن زوبیر لەپوانگەی ئەو: حوسێن خاوەن پلەو پایەو جینگای تایبەتە لای مۆسڵمانان و پێزو ستایشیکی بۆ ئەندازەی هەیه و کەس لەم بوارەدا پێی ناگات؛ ئەوا دەیهوێت سەرکردایەتی گشتی بەدەست حوسێنەو بێت، لەلایەکی ترەو بەحوکمی ئەوێ خۆی خاوەن بەشیکی باشە لەبەشداریکردنی هێرشێ سەربازی سەرکەوتوانە گۆرەپانی جیهادو فەتحی ئیسلامی، پێی باشە نەخشەو پیلانی پووبەپوو بوونەوێ لەبەرامبەر یەزیدی کۆپی معاویە بەدەست خۆیەو بێت.

ئیبن زوبیر پێی چاک بوو و لاڵتی حیجاز بکاتە مەلەبەندی وەرچەرخان و پەلهاوێشتنی بزوتنەوێ بەرەلستکاری؛ چونکە دانیشتوانەکی پاستگۆ - یەو خاوەن بەلێنەو خودا پەرست و چاکە خوازەو زاناایانی هاوێ و شوێنکەوتوو گەورەکانی لێن و، بوونی هەردوک حەپەمی (مەککەو مەدینە)ش پێزو پینگەیی تایبەتی خۆیان لەنێو دڵو دەروونی مۆسڵماناندا هەیه، کەواتە ئەگەر دەسەلاڵتی تەواویان بەسەر حیجازدا پەخشبوو، ئەوا بزوتنەوێ کەیان چەندین هەنگاوی گەورە دەهاوی بۆ هەریەکانی تری جیهانی ئیسلامی، کاتیکیش مۆسڵمانان بۆ حەج و عومرە هاتنە حیجاز بێگومان هەوالی هەردوک بەرەلستکار (حوسێن و عبدالله) و چینگەو پینگەیی ئایینی و سیاسی و کۆمەلایەتی ئەوان دەگەیەن بەخەلکی

ھەرىمەكانيان، ئەمەش سەردەكىشى بۇ سرنج پاكىشانى دانىشتوانى ھەرىمەكان و
نۆر بوونى پشتيوانانيان.

كاتىك حوسىن ﷺ بەرەو كوفە پۇشت ولە پۇزى عاشوپاي ۶۱ك لەكەربەلا كوژرا،
ئەم كارەساتە كارىگەرى گەورەى لەسەر ئىبن زوبىرو بزوتنەو ەكەى دروستكرد،
ئەو شتەى ئىبن زوبىر لىى دەترسا - لەخۇ تەنھا كەردنى ئومەو ەكان بەئەو ە -
ھاتەدى، پاشان ئەو كەسەى پۇزو چىگەو پىگەى بۇ بزوتنەو ەكە نۆر كەردبوو
كوژرا، لەگەل ئەمەشدا كەس ورتەى لىتەھات وبۇ حوسىن نەجۇشاو لەدژى
ئومەو ەكان پانەپەپى.^۱

لەوانەى ئەم تاكبوونەو ەى ئىبن زوبىر لە گۇرەپانى دژايەتى دا وای لەئىبن
خەلدون كەردبى بلى: كەس لە دژايەت كەردنى ئەم پەيمانە - ى جەماو ەرى موسلمانان
لەسەرى يەكەدەنگ بوو - نەمايەو ە جگە لەئىبن زوبىر، شاز بوونى بەرەلستكارىش
شتىكى زانراو ە.^۲

ئىبن زوبىر ەستى بەھەلۆستە مەترسىدارەكەى كەرد، بەلام ەولەيدا سوود لە
ھەموو ئەو پق وكىنە وەربگىرت كە لەدل و دەروونى موسلمانان لەدژى ئومەو ەكان
لەسوئى كۆژرانى حوسىن پەنگى خواردۆتەو ە.^۳

۱ - يەكەمىن ھىرشى پاشكاوى ئىبن زوبىر لەدژى يەزىد: ئەو كاتە بوو ەوالى
كۆژرانى حوسىن ﷺ ى بىست، ەستايە سەر پى ولەنئو ئاپوپاي جەماو ەردا و
تارىكى كارىگەرى خويندەو ە، پەرۇشى خۇى بۇ حوسىن دەرىپى، سەرزەنشتى
بكۆزەكانى كەردو گوتى: بەخوا كەسكىيان كوشتو ە؛ شەونىژى نۆرى ەبوو،
پۇرگارى ژيانى بەپۇژوو بوو، شايانتر بوو لەئەوانە بۇ حوكمپانى، لەپىش ئەو ەو ە -
يەزىد - بوو لە دىندارى وچاكەدا، قەسەم بەخوا: قوپانخويندنى بەگۇرانيگوتن و
گريان لەترسى خوداى بە بالۆرەو ەيران وبەپۇژوو بوونى بەخواردنەو ەى خەمر

۱- موافق المعارضة ص ۵۱۹ .

۲- مقدمة ابن خلدون (۱/ ۴۶۵) .

۳- موافق المعارضة ص ۵۲۰ .

نەگۈرپىيۈۋە، لەجىياتى دانىشتىن لەكۆپى زىكر نەدەچۈۋە دەشت ۋەدە روخۇي
 ھەلباۋى بۇ نىچپىر فسوق يلقون غيا.^۱

ههست و سۆزۆ پەرۆ شېوونی زۆری خه‌لکی حىجاز به‌گشتى بۆ حوسىنؑ پالى
پتوه‌نان به‌يعه‌ت به‌ئىبن زوبىر بده‌ن^۲، ئىبن زوبىر تىبىنى کرد دانىشتوانى حىجاز
دلّ وده‌رونيان پېرپوه له‌داخ و په‌ق وکینه - له‌ژى ئومه‌ويه‌کان - به‌هۆى کوژرانی
حوسىنؑ له‌لايه‌ن نه‌وانه‌وه؛ بۆيه بانگى خه‌لکی ده‌کرد بۆ حوکمه‌تى شوپا،
په‌خنه‌ى له‌يه‌زىد ده‌گرت و قسه‌ى پى ده‌گوت^۳، ده‌يگوت: (يه‌زىد ده‌خواته‌وه)،
خه‌لکی لى سارد ده‌کرده‌وه، کۆبوونه‌وى به‌خه‌لکی ده‌کردو به‌دوور ودریژى
خراپه‌کانى (به‌نى ئومه‌يه‌يه‌ى) بۆ باس ده‌کردن.س^۴

۲ - ههوله ناشتی یه کانی یه زید: یه زید له سه ره تادا نه یویست کارێک بکات کێشه له گه له ئین زوبیر بکات؛ له و پیناوه دا نامه یه کی بۆ نارد، که له نۆیدا په ریزو شوینه واری کرده وه چاکه کانی بۆ ده خاته پوو، که له ئیسلامه تیدا نه نجامیداون، ئینجا ناگاداری ده کات له هه لایساندن ئیله ی فیتنه و ئاژاوه، به شیکی نامه که ئاویه: خودات وه بیر ده خه مه وه، به خۆت دابچۆوه، تۆ په کیکی له پیاوه به ته مه نه کانی قورده یش، میژوو و پێشینه یه کی باشت هه یه له کرده وه ی جواندا، چه ندین هه نگای پاست و دروستت له بواری په رستن و فتوا ده لێنان، له کرده وه جوانه کانی پێشدا ت زیاده که، کارێک مه که کاره کانی پێشدا ت بباته وه هه یچه، وه ره نۆ نه و باز نه ی خه لک ها تۆ ته نۆیه وه، خه لک به ره و ئاژاوه مه به، هه رامی خودا هه لال مه که، نه ویش به یه ته ی بی نه دا.

۳ - یه زید له کوپی زوبیر توپه بوو؛ ئیبن زوبیر وه لآمی بانگه شه که ی یه زیدی نه دایه وه و به یعتی نه دایه، بۆیه یه زید سویندی خوارد نابیی به یعتی ئیبن زوبیر

١- موافق المعارضة ص ٥٢٠ .

٢- أنساب الأشراف (٣٠٤/٤) .

۳۔ مہمان سے رجاوہ۔

۴۔ اخبار مکه (۱/۲۰۱)، پسند کل رجالہ ثقات .

٥- أنساب الأشراف (٣٠٤، ٣٠٣/٤).

قبول بىكەت تەبە كۆت وزنجىركراوى بۆلەي نەھىتىن.^١

معاويەى كوپى يەزىد زۆرى ھەولدا بابى سويىندەكە بشكىتىن، چونكە ئىبن زوبىرى دەناسى، كەقبول ناكەت بەكۆت وپتوھەندەو ھەبىتە لای يەزىد، معاويەى كوپى يەزىد: پىاوپىكى باش و لەخواترس وخۆبە كەمزان و ئاشتىخوازو تەبا بوو و دەترسا خوینى موسلمانان بە دەستى يەكتر بېرى، (عبدۇللاھى كوپى جەغفەر) لەم بارەو ھەوکارى معاويەى كورد، بەلام يەزىد لەسەر پاھەكەى خۆى سوور بوو.

معاويەى كوپى يەزىد لەپىئناوى خاويونەو ھەبىتە يەزىدى بابى لەھەلوپستە توندەكەى، ھەستا دەكەسى لەپىاوا ماقولانى ولاتى شام بەوھەند ناردە لای ئىبن زوبىر بەكۆتو پىتوھەندىكى زىوو وپوشاكىكى بالا پۆشى چىراو لەخورى وئاورىشم.^٢ لەگىرپانەو ھەبىتە تردا: يەزىد زنجىركراوى زىوو كە لەپچەيەكى زىوو پىتوھەندىكى زىوى بۇ ئىبن زوبىر نارد.^٣

وھەفدەكە گەيشە (مكە)، ئىبن عوزاتى نەشەرى دەستى بەقسە كوردو گوتى: ئەى نەبو بەكر! ھەرچەند بەرىزى كوردەو ھەبىتەكانت لەبەر چاۋە؛ لەكاتى پىشتىوانىت لەخەلىفەى ستەملىكراو لەپۆژانى دەورە درانى داۋ ئەم ھەلوپستەت قايبىلى ھەرامۆش كوردن نى، بەلام يەزىدى ئەمىرى ئىمانداران تووپە بوو لەبەرامبەر وھلام نەدانەو ھەبىتە نۇعمانى كوپى بەشېرى نوپىرى بۇ بەيەتدان، سويىندى خواردو ھەبىتە بەكۆتو پىتوھەندىكى سووكەو ھەبىتە لای سويىندەكەى بەرەسەر، پۆشاكىكى بەسەر دابكەو كەس كۆت و پىتوھەندەكە نابىنى، بزانە تۆ تاكە كەسېكى بەرزو بەرىزى لەلەين ئەمىرى ئىماندارانەو داۋاكرى، كەبە ھېچ شىۋەيەك پىكەبەرى ئەو ناكىت نەلە سەردارى و پاھەدارى، نە لەمال و پارەدارى دا.^٤

٤ – ئىبن زوبىر بىردەكەتەو ھەبىتە پاپۇژ دەكەت: ئىبن زوبىر مۆلەتى چەند پاپۇژىكى لەوھەفدەكە خواست تا بىرېكەتەو ھەبىتە پاپۇژ بىكەت، چوۋە لای ئەسمانى دايكى و

١- أنساب الأشراف (٣٠٤/٤)، أخبار مكة (٣٥١/٢) إسناده حسن .

٢- تاريخ خليفة ص ٢٥١ إسناده حسن، موافق المعارضة ص ٥٢١ .

٣- الأحاد والمثاني (٤١٦/١) بسند صحيح لبن أبي عاصم .

٤- أنساب الأشراف (٣٠٨/٤)، موافق المعارضة ص ٥٢٣ .

داواکه ی یه زیدی بۆ خسته پوو، گوتی: پۆله گیان به پێزو حورمه ته وه بژی و به پێزو حورمه ته وه بمره، خۆت مه خه ده ست (به نی ئومه ییه) و گالته ت پی بکه ن، مردن له م حاله باشت^۱.

هاوکات له گه ل ئه مه دا، مه پوانی کوپی حه که م عبدالعزیزی کوپی بۆلای ئیبن زویئر ناردو گوتی: پی ی بلی: بابم له پیناوی گرنگیدان به تۆو پاراستنی پێزو حورمه ت منی بۆلای تۆ ناردوو، سوینده که ی ئه میری ئیمانداران به ره سه ر، ته نها کۆتو پێوه ندیکی سادەت تێوه ده پێچریت و پۆشاکێکی سه رتا پای به سه ردا مه لکێشه، نابینریت و که مێک زینگی لێوه دیت، ئیبن زویئر سوپاسنامه یه کی بۆ مه پوان ناردو وه^۲.

ئینجا وه لای وه فده که ی به نه ری دایه وه^۳.

۵ — هه ره شه ی وه فد له ئیبن زویئر وه لامدانه وه ی: دوا ی وه لامدانه وه ی وه فده که به نه خێر، ئیبن زویئر پوه به پوه ی ئیبن عوزاتی سه روکی وه فده که گوتی: وینه ی من وینه ی کۆترێکی کۆتره کانی حه په مه، ئایا تۆ ئاماده ی کۆترێک له کۆتره کانی حه په م بکوژی؟

گوتی: به لی، پێزی کۆتری حه په م چه نده؟ ها کوپه: تیرو که وانه که م بۆ بینه، بۆ هیئا، تیرێکی خسته نێو چه قی که وانه وه، ئینجا به ره و کۆترێکی حه په م پاستا، گوتی: هۆ کۆتر: یه زید شه پاب ده خواته وه؟ بلی (به لی)، به خوا ئه گه ر وابلێ ی تیره که ت تێ ده گرم!، هۆ کۆتر: یه زیدی کوپی معاویه له خه لیفایه تی ده خه ی و له ئوممه تی محمد ﷺ جودا ده بیته وه و له حه په م جێنشین ده بی تاخوینت هه لاله ی؟، به خوا ئه گه ر وابه کی تیرت تیده گرم.

ئیبن زویئر گوتی: هاوار بۆ تۆ! بالنده قسه ده کا؟ گوتی: نا، به لام خۆ تۆ قسه ده که ی، سویند بی به خوا به خووشی بی یان به ناخووشی ده بی به یعه ت بده ی، ده نا

۱- اخبار مکه (۲۰۱/۱) بسند کل رجاله ثقات .

۲- نسب قریش ص ۴۴۹، موافق المعارضة ص ۵۲۴ .

۳- موافق المعارضة ص ۵۲۴ .

نالاي نه شعريه كان له م دول و دهشته به شكاهوي ده بيني، نه گهر برپارماندا شه پرت له گهل بكهين، توش چويه نيو (كه عبه) وه يان به سه تيدا ده پوختنين يان ده سوتنين نيين زويير گوتي: نايا چه په مي به يتو له پام چه لال ده كه ي؟ گوتي: نه و كه سه چه لالي ده كات له نيويدياه و له هق لاده دات وستهم ده كات.^۱

نيين زويير گوتي: به يعه تي به زيدم له نه ستو دانيه نيين عوزات گوتي: هو هوزي قورده يش، گويتان ليبوو چي گوت، خو نيو به يعه تتان داوه، نه وه فه رمانتان پي ده كا پاشگه ز ببنه وه.^۲

نيين زويير باسي نه نكي و كه مو كوپه كاني به زيدي كردو گوتي: به ياني هله ده ستي سه رخوشه، نيواره ده بيني سه رخوشه، نينجا گوتي: نه ي نيين عوزات: من قهت به ترسنوكي له خو هله نه ستاوم، من به پوشنايي و پينمايي په روه ردگارم به پيگادا ده پوم، من بكوژدېم باشتره له وه ي تو ده يل ي، نه گهر به مردني ناسايش مردم: خودا چاك ده زاني چه ندهم پيناخوشه گوناو تاوان له سر زه وي نه ودا نه نجام ده درين خه لكه كه ي تريش وه كو نيين زويير وه لامي وه فده كه يان دايه وه.^۳

نينجا نيين زويير گوتي: خودايه من په نابهر ي ماله كه تم^۴؛ ناسناوي خوي به (عائذ الله) واته په نابهر ي خودا ده ركرد^۵، بويه دواي نه مه به (عائذ) په نابهر به ناوبانگ بوو.^۶

د - هه وله جه نكيه كان له دزي نيين زويير:

۱ - هيرشي عه مري كوري زويير:

به زيد برپاريدا ده بې هيرشيكي سه ربازي بكريته سه نيين زوييرو به كيك له م دوو نامانجه ي بپيكي: كوژدن وله نيو بردني، يان بگيريټ وبه كوت وزنچير كراوي

۱- انسابق الاشراف (۳۰۹/۴) .

۲- عيون الاخبار (۱۹۶/۱) .

۳- انسابق الاشراف (۳۰۹/۴) .

۴- موافق المعارضة من ۵۲۵، نقلاً عن ابن عساكر .

۵- الإصابة (۴۹/۴) سند صحيح .

۶- تاريخ الطبري، نقلاً عن موافق المعارضة من ۵۲۵ .

و ملبه سترای بهینریت و سوینده که ی بجیتته سه‌ر.

له‌م ساله‌دا - که‌پاست وایه ٦١ کۆچی بوویین (عه‌مری کوپی سه‌عیدی کوپی عاص)ی والی مه‌دینه‌هه‌جی کرد، ئیبن زویتریش هه‌جی کرد، به‌لام نه‌نوێژی له‌دوای (عه‌مره)وه‌و کرد، نه‌له‌ (عه‌ره‌فه)ش به‌دوای که‌وت.^١

ئیبن زویتر به‌م هه‌لوێسته‌ی نیشانی‌دا: که‌دان به‌م ده‌وله‌ته‌دا ناهێنیت ولی ی جودایه‌و سه‌ر به‌خۆیه‌؛ چونکه‌ راپه‌راندنی مه‌ناسیکی (هه‌ج) وه‌ک راپه‌راندنی کاروباری جیهاد ده‌بن ده‌وله‌تی شه‌رعی راپه‌رپێن، که‌ئیبن زویتر مه‌ناسیکی هه‌ج به‌پێشه‌وایه‌تی کاربه‌ده‌ستی خه‌لیفه‌ نه‌نجام نادات، واتایی نه‌وه‌یه‌ ده‌وله‌ته‌که‌ ناشه‌رعی به‌.^٢

پاش نه‌مه‌ ئیبن زویتر (حاریسی کوپی خالیدی مه‌خرومی)ی جێگری‌عه‌مری کوپی سه‌عیدی له‌مه‌که‌که‌ قه‌ده‌غه‌کرد پێشنوێژی بۆ خه‌لک بکات له‌هه‌ره‌مدا.^٣

ئه‌و سه‌ر به‌خۆیا نه‌هه‌لسوکه‌وتی ده‌نواندو، بۆ ده‌رکردنی بې‌یارو فه‌رمانیش پاوێژی به‌ (میسوهری کوپی مه‌خه‌ره‌مه‌) و (موسعه‌بی کوپی عبدالرحمن ی کوپی عه‌وف) و (هه‌بیری کوپی شه‌یبه‌) و (عبدالله ی کوپی سه‌فوانی ئومه‌ییه‌) ده‌کرد، وای پێنیشاند هه‌ات که‌ کاروبار له‌نێویاندا به‌پاوێژه‌، سه‌ره‌رشتی و نێمامه‌تی نوێژه‌کانی و هه‌ینییه‌کان و راپه‌راندنی مه‌ناسیکی هه‌جی پێ ده‌کردن.^٤

یه‌زید نامه‌یه‌کی بۆ عه‌مری کوپی سه‌عید نارد، فه‌رمانی پێکړدبوو: هێژیک ی سه‌ریازی هێرشه‌ر ساز بکات، ئه‌ویش فه‌رمانه‌که‌ی جێبه‌جێکړدو (عه‌مری کوپی زویتر)ی کرده‌ فه‌رمانده‌ی سوپاکه‌، جێی باسه‌ (عه‌مری کوپی زویتر) سه‌رۆکی ده‌زگای ئه‌منی مه‌دینه‌ بوو، دژایه‌تی توندی (عبدالله)ی بۆ ده‌کرد، لایه‌نگران و هاوسۆزانی ئه‌وی ده‌گرت و به‌رشه‌لاقی ده‌دان، له‌و که‌سانه‌ی عه‌مر شه‌للاقی لێدوان:

١- أنساب الأشراف (٤٠٧/٤).

٢- موافق المعارضة ص ٥٢٦.

٣- تاریخ ابن عساکر (٢٠٠/٣٠).

٤- التقریب ٥٢٣.

٥- تاریخ ابن عساکر (٢٠٠/٣٠)، موافق المعارضة ص ٥٢٧.

(مونزيري كوپي زويپر، محمدي كوپي مونزيري كوپي زويپر، عبدالرحمن ي كوپي نه سوهري كوپي عه بد يه غوس^۱، عوسمانى كوپي عبدالله ي كوپي حه كيمي كوپي حيزام^۲، خوبه يبي كوپي عبدالله ي كوپي زويپر.^۳

ژماره يه كيش له ترسي عه مر مه دينه يان به جبهيش و به ره و مه ككه پويشتن و خويان گه يانده ئين زويپر، له و په نا به رانه: عبدالرحمن ي كوپي عوسمان و عبدالرحمن ي كوپي عه مري كوپي سوهيل.^۴

ده لئين (عه مري كوپي زويپر) بو خوي داواي كردوه سه ركردايه تيكردي سوپا هيرشبه ره كه ي بخريته نه ستو^۵، سوپا كه پيخراو، له هه زار كه س پيكهاتبوو و به ره و مه ككه ملي لينا، عه مر نه نيسي كوپي عه مري كوپي نه سلمه ي به حه و تسه د سه ربازه وه به ره و باري پيشه وه به پيكرد^۶، نه نيس و هيزه كه ي له (ذي طوي) جيگر بوو، عه مري كوپي زويپريش له گه ل باقي سوپا كه پويشت تا گه يشته (الابطع).^۷

عه مر نوينه ري خوي ناره ده لاي ئين زويپر داواي ليكرد سوينده كه ي به زيد بباته سه رو كاريك نه كات شه پو ناژاوه له ولاتي حه په مدا دروست ببي.^۸ له ماوه ي گفتوگودا عه مري كوپي زويپر له سه ربازه كه ي ده هاته ده ره وه و له مزگه وتي حه په مدا پيشنويزي بو خه لك ده كردو عبدالله ي براشي له داواي نه وه وه نويزي ده كرد! عبدالله پياسه ي له گه ل عه مر ده كردو به گفتوگوي نه رم وشيرين ده يدواندو پي ي ده گوت: من گوپرايه ل و فه رمانبه رداري خودام، به لام تو كار بو به زيد ده كه ي!، نويزت به دوا ده كه م وناكوك نيم له گه لت، به لام: له وه دا (گه ردينه ندم له مل كه يت و به ره و شامم به پيكه ي)، به قسه ت ناكه م، چونكه بيرم ليكردوته وه و گه يشتومه

۱- نسب قريش ص ۲۱۵، ۲۱۶.

۲- هه مان سه رچاوه ص ۲۲۳.

۳- هه مان سه رچاوه ص ۲۴۰، ۲۳۹.

۴- الطبقات (۱۵۸/۵).

۵- انساب الاشراف (۳۱۲/۴)، موافق المعارضة ص ۵۲۸.

۶- تاريخ الطبري، نقلًا عن موافق المعارضة ص ۸۲۵.

۷- (الابطع):

۸- تاريخ الاسلام (حوادث ۶۱- ۸۰) ص ۱۹۹.

ئەنجامیك، كه نه حەلّالە و نه دروستە خۆم بە دەستەو دەم و خۆم تووشی داماوێ و سەر شوپی بگەم، بۆلای سەرۆكەكەت بگەرێو و پای منی بۆی بنووسە بەلام عەمر نه هاتە ژێریاری عبدالله و نامە ی بۆ یەزید نه نووسی؛ بەبەهانی ئەوێ كه ئەهاتوووە فرمانیكي سنوردار كراوی ئەو جێبەجێ دەكات.

دواي كۆتاییهاتنی ماوێ گفتوگۆ: ئیبن زویپەر، عبدالله ی كۆپی سەفوانی جەمەحی بە پۆلیك سەربازەو وە ناردو، لای خوارەوێ (مەككە) یان گرت و، نه غافل گەمارۆی هیزەكە ی (ئەنیسی كۆپی عەمری سەلەمی) یان داو ئەنیس كوژراو، هیزەكەشی تێكشكا.

لەهەمان كاتدا: (موسەبی كۆپی عبدالرحمن ی كۆپی عەوف) سەرگردایەتی هیزشیکی كرد بۆسەر سەربازگەكە ی (عەمری كۆپی زویپەر) لە (ئەبتهج) دەرەنجام هیزەكە ی عەمرشكا، خودی عەمریش خۆی بەمالی (عەلقەمە) دا كرد، عوبیدە ی كۆپی زویپەر هاتە لای ولەگەل خۆی بردو پەنایدا، ئینجا بۆ لای (عبدالله) ی بردو گوتی: كه پەنامداو، عبدالله گوتی: بەلێ، سەبارەت بە مافی خۆم لە پەنادایە، بەلام تۆلە ی ئەو كەسانە ی لێ دەكەمەو كه لە (مەدینە) ئازاری داو.^۱

عبدالله عەمری برای بە پێو پەرگرت، بانگی بەندكراو سزادراوانی كرد تۆلە ی لێ بسێننەو، هەر كەسێك بەهاتبایە دەبوايە شیوێ سزاكە ی باس بكردبایە، عبدالله پێ ی دەگوت: چی بەسەر هیناوی ئاوا ی بەسەر بهینەو، سەرچاوەكان دەلێن: عەمر پووبەپووی لێدوانیكي زۆر بۆو و هەر لە ژێر ئەو لێدوانەشدا مرد.^۲

ئەنجامی ئەم هیزشە بەسەر كەوتنی ئیبن زویپەر بزووتنەوێكە ی تەواو بوو، ئیبن زویپەر زیرەکی ولێزانی خۆی سەلماندو توانی كێشەكە بەباری بەرژەوێندی خۆیدا ئاوەژوو بكاتەو، ئەو لەسەرەتای سەرھەلدانی بزووتنەوێكەیدا بلاوی دەكردەو: ئەو بەیعتە ی - لەلایەن معاویەو - بۆ یەزید دانراو پەزنامەندی وپای گشتی موسلمانانی لەسەر وەرنەگیرا، دەبێ بۆ كاریكي ئاوا پرس وەرگیرێ؛ بۆیە

۱- الطبقات (۱۸۵/۵)، أنساب الأشراف (۳۰۱۲/۴).

۲- أنساب الأشراف (۳۱۶/۴)، تاریخ الاسلام حوادث سنة ۶۱ هـ.

بانگەشەى بۆ (شوپا) دەكرد، تادوو سالىش لەتەمەنى بزوئەو دە پاپوورا، هېچ كۆرپانكارىەك بەسەر دەسەلات وەيمەنەتى دەولتى (ئومەوى) دا نەهات، نەلە حىجاز نەلە ھەرىمەكانى تر، بەلام ئىبن زويىر لەپىرى باسكردنى سىفەتە بەدەكانى يەزىد ويستى جموجۆلىك دژبە يەزىد لەنىو خۆى بنەمالەى ئومەويدا دروست بكات و دەره نجام ئەوكەسە نەشیاو ھەپۆستى خىلافەت وازيىنى.

يەزىد بەو سويندەى كەدەبى ئىبن زويىر بەكۆتوبەندەو بەيعەت بدات كەوتە تەلەى ھەلەپەكى گەورەو؛ چونكە ناچىتە مېشكى هېچ كەسىكى ژىرەو ھاوەلىكى پىزدارى شەست سالە سەر بۆ داوايەكى ئاواى وەك يەزىد دانەنوئىنى.

ئىبن زويىر توانى كردارەكانى يەزىد بەتايىبەتى ئەم پەلامارە سەربازىيەى بكاتە شايت و بەلگە لەبەر چاوى دانىشتوانى حىجاز، كە يەزىد پياويكى خۆسەپىنەو شياوى سەركردايە تىكردنى موسلمانانى نە.

ھەروەھا ئەم پووداو نىشانىدا: ئىبن زويىر خاوەن مافىكى پەوايەو پووبەپووى خەلىفەىكى ستەمكارى وابۆتەو، كەسوارى ئەسپى بىرپارە تاكپەويەكانى خۆى بوو.

ھەلوئىستە توندوتىژەكانى ەمرى كۆپى سەعیدى والى مەدىنە ھۆيەكى تر بوو بۆ خۆشەويست بوونى و ئىبن زويىر لەلايەن خەلكى حىجازو بەھىز تريبوونى بزوئەو كەى دەگىرپەو: ئەم والىيە لەگەل دانىشتوانى مەدىنە تووپەو توند بوو ەو خۆى بەزان بو و گۆى بۆ ئامۆزگارى ئەوان نە دەگرت.^۱

گىرپانەو ەكان دەربارەى (ەمرى كۆپى زويىرى) سەركەى دەزگای پۆلىسى مەدىنە وسەركردەى سوپا پەلامارەدەرەكەش دەلئىن: ەمر خۆ بەزل زان وخۆ پى شايى وستەمكار بوو، بىزانىايە كەسىك لاينەگرى (عبدالله) ى برايتى بەندى دەكردو بەر قامچى دەدا، دەگوترا: ەمر توپەيەو قەسەى لەگەل ناكرىت، كەسىك بىدواندىانە پەشىمان دەبوو.^۲

۱- الموفقيات الزبير بن بكار ص ۱۵۲، نقلاً عن موافق المعارضة ص ۵۳۱.

۲- أنساب الأشراف (۳۱۱/۴)، مواقف المعارضة ص ۵۳۱.

ئەم پەلامارە سەربازیهی یەزید بەعەمری ئەنجامدا بۆ داگیرکردنی (مەککە) هەڵەیهکی یەكجار گەرە بوو؛ بۆیه ئێین زوبێر توانی کاردانهوهی هەڵکە لەلایەن جەماوەری حجازو و بخاته سەر حیسابی بەرزەوهندی بزوتنەوهکە.

ئەم پەلامارە نواندنی بۆ پێزی بوو لەبەرانبەر (مەککە)، (مەککە)یەك کە لەسەر دەمی ئەفامی دا پێزو تاییبەتەندی خۆی هەبوو و ئیسلام هات و پێزو پێژی زێدەتری بۆ بپاردا.

کاتێک عەمری کوری سەعید بوو و ال (مەدینە) چوو سەر مینبەر و هەست و نەستی خەلکی مەدینە و روزاند بەقسەکانی، دەربارە و ئێین زوبێر گوتی: خۆی لە (مەککە) پەناداوه، سوێند بەخودا داگیرێ دەکەین، ئەگەر بچێتەوه نێو (کەعبە) وە بەکوێزایی هەموو ناحەزیکو بەسەریدا دەسوێتێن.

کاتێک سوپاکە ساز کرا، کۆمەڵێک هاوێل چوونە لای عەمر و زۆریان باسی حورمەت و پێزو پێژی مەککە و بەیتولحە پام بۆ کرد چەندین ئایەت و فەرموودەیان بەبەلگە بۆ هێناوه، پێیان گوت پەشیمان بێتەوه لەهێرشەکە، بەلام ئەچوو مێشکیهوهو سوپاکە بەپێکرد.

مەپوانی کوری حەکەمی - پیاوی دنیا دیدەو سیاسی - بەعەمری گوت: مەککە داگیرمەکە، لەخودا بترسە و پێزو حورمەتی مائی خودا مەشکێتە، لەکوری زوبێر گەپێن؟ پێبوو و تەمەنی لەشەست دایە، ئەو پیاویکی بەئەزموون و دامەزراوو وخواوەن عەزم و ئیرادەیه، لەپای خۆی دانا بەزێ و پەشتی بەکەس لەهەرد نادری، بەخوا ئەگەر نەشیکوژن - هێندە نەماو - بۆ خۆی - بەمردنی ئاسایی - دەمرێ.

عەمر پێی گوت: بەخوا شەپێ لەگەڵ دەکەین و لەنێو (کەعبە) دا بەگژیدا دەچین، بாலوتبەرزانی لوتیان بشکێ، مەپوان گوتی: وەللاهی من ئەم پەلامارەم پێ ناخۆشە.

۱- تاریخ خلیفە ص ۲۳۳ .

۲- أنساب الأشراف (۳۱۲/۴)، مواقف المعارضة ص ۵۳۲ .

۳- همان سەرچاوه (۳۱۳/۴) .

(ئىبن زوبىير) ناسناۋى (پەنابەرى خودا) ى بەسەر خۇيدا بېرى، كەناسناۋىكى كارىگەر بوو، دەستدرىژى بۇ سەر حەپمى مەككە و پەنابەرانى كارىكە ھاۋەلان و شۆينكە وتوانى ئەوان پى ى قايل نابن، كەۋاتە بەرەنگار بوونەۋەى سوپاىەك، كە دەيەۋى حورمەتى حەپم بشكىتىۋاجبى سەرشانى موسلمانانە، ئەگەر كەسىك تۈناناى بەرگىركىدنشى نەبىت دەبىت لەمەولا ھاوسۆزو لايەنگرى بەرگىكارانى مالى خودا بىت ولەگەلّ عبدۇللاھى كۆپى زوبىير بىت.^١

بەلى كار بەۋە گەيشت چۆن ئىبن زوبىير بەرگى دەكر خەلكىش بەگىشتى لەلاى (طائف) ۋە بەرگى يان لەمەككە دەكر.^٢

ئەم پىشتىۋانى ۋەست و سۆزەى دانىشتۋانى حىجاز خىستىانە قالبى كىردارەۋە بۇ ئىبن زوبىير، بوۋە مايەى بەھىزتر بوۋنى بزۈتنەۋەكەى و فراۋانتر بوۋنى دەسەلاتى ئەۋ، ھەر ئەمەش بوۋە ھۆكارى سەرگە وتنىكى ئاسان و كەمزيانى ئىبن زوبىير بەسەر عەمرى كۆپى زوبىيرو سوپا ھەزار كەسىەكەيدا.^٣

٢ — ھىرشى حەسەن كۆپى ئەمىروگە مارۋدانى ئىبن زوبىير و سۈتانى (كەعبە) :

ئەم ھىرشە سەريازىيە لەشام پىكخرا، سەركرەكەى (موسلىمى كۆپى عەقەبەى نەمىرى) بوو، (موسلىم) لە پىگادا مرد، (حەسەن كۆپى نەمىرى سكونى) بوو بە سەركرەكە، چۈار پۇژ لەمانگى موخەپپەم مابوون گەيشتە (مەككە) و سوپاكەى لە (حەجون) ۋە تا (بىرى مەيمون) ۋە دامەزرا، كەسنورىكى دوورو درىژە، ھۆى ئەم كارەى دەگەپىتەۋە بۇ سەر سىروشتى شەپ لە (مەككە) كە بەمشىۋە پىچ دەخۋاتەۋە.

ئىبن زوبىير ھەستاۋ دەستى كرد بەھاندانى خەلك بۇ بەرپە چدانەۋەى سوپاكەى شام و پاراستنى بەيتوللاھ، بۇ ئەم مەبەستە خەلكانى پىزگار بوو لە پوداۋى (الحرە) ى

١- مواقف المعارضة ص ٥٣٢ .

٢- أنساب الأشراف (٢١٣/٤) .

٣- مواقف المعارضة ص ٥٣٢ .

٤- (حجون): چىپايەكى بەرزە مىلۇنىۋىك لە (حەپم) دوۋرە .

٥- (بىر مەيمون): بىرىكە مەيمونى كۆپى حەزىمەى ھەلى كەندوۋە .

مەدینه هاتنه پال سوپاکە ی ئین زوبیڤر، هەروەها (نەجدە ی کوری عامیری
 حەنەفی) بە سەرکردایەتی خەڵکانێکی (خەواریج) هاتن پارێزگاری لە مەککە بکەن.^١
 جێی باسە هیڤش و بەره‌نگاری دەستی پێکرد، بەلام ژمارە ی جەنگاوەرانی
 گەل ئین زوبیڤر کە مەتر بوون لە و جەنگاوەرانی بە شداری جەنگی (الحرّة) یان کرد،
 هەروەها سوپای شام بە بەراورد لە گەل سوپاکە ی ئین زوبیڤر لە پووی ژمارە و چەکو
 چۆلە وە زۆرترو زیاتر بوو؛ بۆیە لە گەرەمی جەنگدا باری بەرژە وەندی بە لای
 (حەسین ی کوری نەمیردا) کەوت، ئەمەش بە هۆ ئەو ئین زوبیڤر باشتەری
 هاوێلانێ بوونە دەستە چیلە ی ئاگری شەپەکە، وەک: هەردوک براکە ی (مۆنزیرو
 ئەبوبەکر) کورانی زوبیڤر (موسەبی کوری عبدالرحمن) و (حوزافە ی کوری
 عبدالرحمن کوری عەوام) و (عەمری کوری عوبەدە ی کوری زوبیڤر).^٢

دوای ٣/٢٤٠ یەکەمی / ٦٤٠ ک (حەسینی کوری نەمیر) مەنجه‌نیفی لە سەر کۆی
 (ئەبوقوبەیس) و کۆی (قەیقەعان) دامەزراند، (میسوهری کوری مەخپەمە ی
 گەورە پاویژگاری (ئین زوبیڤر) بە هۆ پێکرانی بە بەردێکی مەنجه‌نیق کوزرا، بەمەش
 گەورەترین هاریکاری لە دەستچوو، شەپ درێژە ی کیشا لە دەورە ی مزگەوتی حەرام
 پێچی خواردە وە جێگە و شوێنەکانی ئین زوبیڤر دەرکەوتن، دوای ئەو ی
 سەنگەرەکانی پیشەوە ی (ئەبته‌خ) ^٣ لە دەستدان، جگە لە (مزگەوتی حەرام) و
 (حیجری ئیسماعیل) شوێنێکی تری بە دەستە وە نەما خۆی تێدا مەلا س بەدات.^٤

لە ئەنجامی حەلالکەرنی شەپ لە ولاتی (حەپەم) کە خودا (جلالە) و پێغەمبەر ﷺ
 شەپیان تێدا حەرام کردووە، موسیبه‌تی (سوتانی کەعبە) پوویدا.^٥

١- أنساب الأشراف (٣٣٨/٤)، مواقف المعارضة ص ٥٤٥ .

٢- جمهرة نسب قریش ص ٣٦٢ .

٣- (جبل أبي قبيس) :

٤- (قیقەعان): چپایەکە لە مەککە .

٥- تاریخ خلیفە ص ٢٥١، بآساندە صحیح حتی ابن جریج .

٦- المحن لأبي العرب ص ٢٠٣ .

٧- مواقف المعارضة ص ٥٤٨ .

يه زيدي ڪوري معاويه له نٿو ه پاستي مانگي په بيبي يه ڪه مي ٿه و ساله دا مرد.^١
هه والي مردني يه زيد - به هڙي دورى نٿوان ديمه شق ومه ڪهه - له سه ره تاي مانگي
په بيبي دووهمي ٦٤ ڪه يشته (مه ڪهه).^٢

سوتاندني (كه عبه) له بهرنامه ي هيچ ڪام له دولايه ني شه پر كه نه بوو؛ بڙيه به
قه ومانى ٿه و ڪاره ساته سام و ترس وييمي ڪي گه وره له سر هه ردولا دروست
بوو،^٣ يه ڪي ڪ له خه لڪي شام هاواري ده ڪرد: سوڀند به وزاته ي گياني محمدى له ده سته
هه ردولا له نٿو چوون،^٤ هاوه لائي ٽين زويڙ له ترسي باري ني سزا هه موويان له
به ره به ياني شه وي سوتاني كه عبه دا له ڪل جه نازه ي ٽني ڪ چونه ده ره وه ي
مزگه وتي هه پام، ٽين زويڙ سر له سوڙده مابووه ده يگوت: ٽي خودايه ٿه وه ي
پووي داوه به ده ست ٿه نقه ستي من نه بووه، خودايه به نده ڪانت به تاواني من
سزاهه ده، ٽه مه نٿو چاوانمه وه له بهر هه ردوو ده سته دايه.^٥

خه لڪي شاميش: نه ڪر چي پي ده چي ڪه ساني ڪيان تيڊا هه بووي ڪه وري
كه سايه تي (ٽين زويڙ) وه ڪ پٽويست نه ناسيبي،^٦ به لام ڪه سيان تيڊا نه بووه
ڪه وري وگرنكي و پڙو پيروزي كه عبه ي نه زانيبي؛ چونكه له ڪاتي ڪدا ڪه ماروي
(ٽين زويڙ) ده دن، له نٿو ڪه عبه دا، له هه مان ڪاتيشدا له نوڙه ڪانياندا پوو
ده ڪه نه (كه عبه) ي پيروز، ڪه واته مه حاله ڪه سي ڪ له ٽه وان هه بووي به ده ستي
ٽه نقه ست (كه عبه) ي سوتاندبي، هه روه ها ٽه م بابته به بيري (هه سيني ڪوري
نه مير) ي سر ڪرده ي سوپا ڪه شياندا نه هاتووه، ڪاتي ڪ خزمه نزيه ڪه ڪاني (ٽين
زويڙ) و زانياني پيشين و زانياني لي ڪولر باسي ٽه م موسي به ته ده ڪن، ٽه وا ٽه م
ڪاره ساته ناده نه پال هيچ ڪه س وهيچ ڪام له لايه نه ڪاني شه پر ڪه؛ (هيشامي ڪوري

١- انسباب الاشراف (٣٤٤/٤)، تعجيل المنفعة ص ٤٥٣ .

٢- مواقف المعارضة ص ٤٨، اخبار مڪه (١٩٧/١) .

٣- اخبار مڪه (٢٠٣/١) .

٤- تاريخ خليفة ص ٢٥٢ باسناد صحيح .

٥- مواقف المعارضة ص ٥٥٢، الاغانى (٢٢٧/٣) .

٦- مواقف المعارضة ص ٥٥٢، صلية الاالياء (٣٣٦/١) .

عوپووی کوپی زوبێر دەلت: شەپیان لە گەڵ (ئێبن زوبێر) کرد، (کەعبە) لە ماووی گەمارۆداند سوتا.^١

(ئێبن عبداللە) دەلت: لەو گەمارۆیەدا (کەعبە) ئاگری گرت.^٢

کۆزای موسلمانان: دەربارەی سوتانی کەعبە ئەوویە، کە کەس لە خەڵکی شام نیازی سوکایەتی پێکردنی (کەعبە) ی پێرۆزی لە دڵدا نەبوو، بە لکو هەموو موسلمانان (کەعبە) بە گەورەو پێرۆز دادەنێن، ئەوان - خەڵکی شامی نەبوو، تەنها مەبەستیان گەمارۆدانی (ئێبن زوبێر) بوو نەك (کەعبە)، (یەزید) کەعبە ی نەپوختاندوو و نەسوتاندوو، هەروەها جێگرو وەکیلەکانیشی ئەم کارەیان لە نیازو بەرنامەدا نەبوو.^٣

بەم جۆرە یەکیك لە ئەنجامە ئالەکانی ئەم شەپە ی نێوان (حەسینی کوپی نەمیر) و (ئێبن زوبێر) سوتانی (بەیتو لەحام) بوو.^٤

کاتێک (حەسین) هەوالی مردنی (خەلیفە) ی پێگەیشیت یە کسەر نوێنەری ناردە لای (ئێبن زوبێر)، گوتی: (ئەمشەو شوینی گفتوگۆی نێوانمان (ئەبەتەح) ه، بابەتی گفتوگۆ قسەکردن بوو لەسەر مەسەلەی خیلافەتی دوا ی یەزید هەندێک لە و قسانە ی (حەسین) کە لەپووی (ئێبن زوبێر) دا کردنی ئەو بوو، کە بانگەیشتی دەکرد بۆ پۆستی خیلافەت و پێ ی گوت: (ئێستا ئەو پیاو - واتە یەزید - مرد، تۆ لە هەموو کەس لە پێشتری بۆ وەرگرتنی پۆستی خیلافەت، هەستە وەرە لە گەلمان بۆ شام تەبەیعەتت بدەینی، ئەم سەربازانە ی لە گەڵ منن؛ هەموویان پیاو ماقول و سوارچاکانی ولاتی شامن بە لێن بێ دوو کەس لەسەر - بەیعتدان بە تۆ - ناکۆک نابن، دەچین بۆ ئەو ی و خەڵکی هێمن دەکەینەو و بارودۆخیش ئاسایی دەبێتەو، تۆماری خوینی پێزای نێوان ئێمە و ئەهلی (حوپەر) و ئێمە و ئێو و دادەخەین و

١- الإصابة (٩٤/٤) عن الزبير بن بكار بسند صحيح .

٢- الإستيعاب (٢٤٣/٣) .

٣- منهاج السنة (٤٤٧/٤)، مواقف المعارضة ص ٥٥٢ .

٤- مواقف المعارضة ص ٥٥٤ .

لاڀهه پري سڀي هه ٿهه دهينه وهه، عبدالله گوتی: (چون حيساب ٻو نه و خوينه نه ڪم! به خوا ڪوڙاويڪي خوم به دهه ڪه سي ٺيوه ناگورمه وهه).

(حه سين) به نهيني قسه ي دهه ڪردن، به لام (عبدالله) يه ڪ به خو دهنگي هه ٿهه ديناو دهه يگوت: (به خودا نايڪه م).

حه سين پي ي گوت: دهه ڪ نه وهه ڪه سه خه جالهت بي دواي ٺهه به ٿهه ٿهه داتس، من گوماني پايه ڪي باشم لي چاهه پي دهه ڪردی، نابيستي من به نهيني قسه ت ٻو دهه ڪم و توش به دهنگي به رز لهه گه ٿم دهه وي ي، بانگت دهه ڪم ٻو (خيلافه ت) و توش هه پرهه شه ي ڪوشتم لي دهه ڪي.^۱

دواي ٺهه لئڪ جيا بونه وهه، (عبدالله) ٻوي دهه ڪوت به هه له داچوهه؛ ٻويه ويستي هه له ڪه راست بڪاته وهه، ڪاتيڪ (حه سين) خوي وسوپاڪه ي بارگه يان پيچا پيه وهه بگه پڙنه وهه ٻوشام، (عبدالله) نوينه ري نارهه لاو پي ي گوت: (دهه رباره ي پيشنياره ڪت - ڪه بييمه شام -، ٺهه ناکه م، چونڪه پيم خوش نيه (مه ڪه ڪه) به جي ٻيٿم، هه له وي به يعه تم بده ني، منيش دلنيا تان دهه ڪم ڪه دهه تانخه مه هيمن ي و ٺاسايشه وهه به عه دالهت و دادپه روه ري حوڪم پرائيتان دهه ڪم).

حه سين وهه لامي دايه وهه: ٺهه گه ر خودي خوت نه يه يت نابي، چونڪه ڪه سانيڪي زوري بنهه ماله ي (به ني ٺومه ييه) داواي ٺهه م پوسه دهه ڪن وخه لڪيش پشنگيريان دهه ڪات! دواي ٺهه م من هيچم له دهه ست نايه.^۲

بيلال زهه پري دهه لي: عبدالله ي ڪوري زوبير داواي لهه هه سين ڪرد موله تي بدا، تا پاوڙ به هاوهه لاني دهه ڪات، به لام هاوهه له ڪاني چونه شاميان پهت ڪرده وهه.^۳

هه له به ته به ي بردن به ناخي ٺيبن و زوبيرو ٻو چونه ڪاني لهه زهيني دا دين ودهه چن سهه بارهه ت به پرهه تڪرده وهه ي پيشنياره ڪه ي هه سين ڪاريڪي گرانه، به لام دهه تانين

۱- تاريخ الطبري (۴۳۶/۶).

۲- تاريخ الطبري (۴۳۶/۶).

۳- انسباب الاشراف (۵۸، ۵۷/۴)، عبدالله بن الزبير، د. شعاعه الناطور ص ۱۰۷.

بەچاۋى غىبىرەت وپەند وەرگرتن لەبارودۇخى سىياسى ئەۋكاتەى حىجاز، ئامازە بە مەندىك ھۆكار بگەين:

أ- ئەم جۆرە پېشنىيارە لەلايەن كەسىكى ۋەك (حەسەن) ۋە قايىلى قبول نىيە؛ چونكە (حەسەن) سىفەتلىكى پەسمى و سىياسى ئاۋاى نىيە لەدەۋلەتى (ئومەۋى) دا بتوانى بېرىارى بەلىنى ئاۋا سەر بەخۇ بدات، لەگەل ئەۋەشدا دەيگوت: ئەو سەربازانەى لەگەلىدان پىۋا ماقول و سوارچاكانى شامەن، بەلام چۆن دەچىتە مىشكەۋە: (ئىبن زويېر) متمانە بەسەرگىردەى سوپايەك بكات كە تادۋىنى پەلامارى داۋە لەگەلى جەنگاۋە، لەلايەكى ترەۋە دژايەتى لەنىۋ قسەكانى (حەسەن) دا دەرگەوت بەگوتەى: (ئەگەر خودى خۆت نەيەت بۇ شام، كەسانىك لەنىۋ بىنەمالەى (بەنى ئومەييە) بەچاۋى خۆت دەبىنى كەداۋاى پۇستى خىلافەت دەكەن وخەلكىش پىشتىۋانىان دەكەن.^۱

ب — (حەسەن) يەكەك بوو لەسەرگىردەكانى جەنگى (خوپپە) ژمارەيەك لەپزگارېۋانى ئەم جەنگە لەدەۋرەى (ئىبن زويېر) بوون، بۇ ئەۋەى گومانىك لەدل و دەرونى ئەۋاندا پەيدا نەبىت (ئىبن زويېر) بەدەنگى بەرز قسەى لەگەل (حەسەن) دا دەكرد، ھەر لەبەر ئەمەش بەپاشكاۋى گوتى: ئەو لەبەرەمبەر يەك نەفەرى كوزراۋى (مەدىنە) بەكۈشتەۋەى كەمتر لە دەنەفەر پازى نابىت لەسوپاكەى (حەسەن) دا.^۲

ج — تا ئەۋكاتە (ئىبن زويېر) لەشامدا بى پىشتىۋان و ھاۋەلۋىست بوو، خەلكى شامىش پېزو خۆشەۋىستى و سەرۋەرى ئومەۋىيەكانىان قبول بوو.

د — ئىبن زويېر سوپايەكى پىكخراۋى سەربازى ۋەك (سوپاى ئومەۋى) نەبوو، دەتۋانىن بە سەربازەكانى بلىپ (بەرگىكار) انى (مەككە) و ئىبن زويېر بەس؛ چونكە ئەم جەنگاۋەرەنە لەكاتى ناخۇشى دا لەدەۋرەى كۆدەبوۋنەۋە لەكاتى

۱- عبدۇللاھ بن الزبىر، ماجد لىحام ص ۱۱۵ .

۲- تارىخ الطبرى (۴۳۶/۶) .

۳- عبدۇللاھ بن الزبىر، ماجد لىحام ص ۱۱۶ .

خۆشى وئاسايى دا بلاۋەيان لى دەكردو دەچوونەۋە سەركارو پىشەى خۆيان،
 ئەگەر ئىبن زويىر سوپايەكى سەربازى پاهىنراۋى تايىبەتى ھەبوايە بەجۆرىك
 توانىباى سەركەۋتن بۆ (ئىبن زويىر) مەسكەر بىكات، ئەۋا لەگەل (ھەسىنى كوپى
 نەمىر) بەرەۋ شام دەپۆيشت.^۱

۱- عبداللە بن الزبير، د. شحادة الناطور، ص ۱۱۰، ۱۰۹.

به‌شی چواره‌م

به‌یه‌ته‌تی عبداللهی کوری زوییر بو‌خیلافه‌ت.

باسی یه‌که‌م: مردنی یه‌زیدی کوری معاویه و خیلافه‌تی معاویه‌ی کوری یه‌زید

یه‌که‌م: مردنی یه‌زیدی کوری معاویه:

به‌قسه‌ی هه‌ندیک میژوونوس: یه‌زید له‌ ١٤/په‌بیعی یه‌که‌می/٦٤ ک له‌گوندی (حه‌وارین)ی سه‌ربه‌شاری (حه‌میس)ی ولاتی شام له‌ته‌مه‌نی ٢٨ سالی‌دا مرد.

هه‌شامی کوری وه‌لیدی مه‌خزومی ده‌گیرپه‌ته‌وه، که (زوه‌ری) ته‌مه‌نی (خه‌لیفه)کانی له‌زاری باپی‌یه‌وه نووسیوه، ده‌رباره‌ی (یه‌زید) ده‌لی:

یه‌زیدی کوری معاویه له‌ته‌مه‌نی ٣٩ سالی‌دا مردوه، ماوه‌ی خیلافه‌تی ٣ سال و ٦ مانگ بووه، گوتراویشه: ٣ سال و ٨ مانگ بووه.^١

ئه‌بو مه‌عشر ده‌لی: یه‌زیدی کوری معاویه له‌پۆژی ٣ شه‌مه‌مه ١٤/په‌بیعی یه‌که‌م مردوه، ماوه‌ی خیلافه‌تی ٣ سال و هه‌وت مانگ و ٢٢ پۆژ بووه، معاویه‌ی کوری نوژی له‌سه‌رکرد،^٢ گوتراویشه: ماوه‌ی خیلافه‌تی ٣ سال و ٩ مانگ چه‌ن پۆژ که‌م بووه،^٣ نه‌خشی ئه‌نگوستیله‌که‌ی یه‌زید(رَبُّنَا اللَّهُ) بوو.^٤

دووم: خیلافه‌تی معاویه‌ی کوری یه‌زید:

معاویه‌ی کوری یه‌زید سێهه‌مین خه‌لیفه‌ی ئومه‌ویه، ناسناوی: ئه‌بو یه‌زید یان

١- تاریخ الطبری (٤٣٣/٦).

٢- هه‌مان سه‌رچاوه.

٣- تاریخ القضاء ص ٣٢٩.

٤- هه‌مان سه‌رچاوه.

(ئەبو عبدۇلرحمەن) ھ، باۋكى: يەزىدى كۆپى معاۋىيە كۆپى ئەبو سۇفىيانە، داكى: ئومو ھاشىم كچى ئەبو ھاشم كۆپى عوتبە كچى پەبىيە،^۱ پى ئى دەگوترا: معاۋىيە كچوك،^۲ دوابەدۋاى مردنى (يەزىد) ئى بابى لە ۱۴/پەبىيە يەكەمى/۶۴ك بەيەتتى خىلافەتتى پىدرا.

پوخسارى معاۋىيە عليه السلام: پەنگى سىپى بوو، موۋى سەرو پىشى پى بوو، چاۋەكانى گەورە بوون، موۋەكانى سەرى لولپىچ بوون، لوتى بارىك وشوشەيى وىچوك بوو، سەرى خىپو، دەموچاۋى جوان بوو، موۋەكانى پىشى پىو بارىك بوون، جەستەى پىكو پىك بوو، پىاۋىكى تابلى ئى سالىخ وخودا پەرسىت بوو.^۳

۱- ماۋەى ھوگمىرانى:

مىژو نووسان جىاۋازيان نۆرە سەبارەت ماۋەى ھوگم گىترانى (معاۋىيە كۆپى يەزىد)، جىاۋازىيەكە لەنىۋان (۲۰)^۴ پۆژ تا (۳) مانگدا دىت و دەچى، ۋەك دەردەكەۋى ماۋەى (۳) مانگە كەپاستىر بى، ھەندىك مىژو نووس دەلەن ماۋەى (۴۰) پۆژ بوۋە، لە ماۋەى ھوگم گىترانىدا ھەرنەخۇش بوۋە^۵ بۆيەشە چ شۆيىنەۋارىكى چالاكى ئەو لەو ماۋەى ھوگمەتەكەيدا بەرچاۋ ئايەت، نەخۇشەكەى ھىندە توند بوۋە نەيتۋانىو پىشنىۋىژىش بۆ خەك بىكات، ھەتا (معاۋىيە) ۋەفاتى كرد (زۈھاكى كۆپى قەيس) پىشنىۋىژى دەكردو كاروبارى خىلافەتتى ھەلدەسۈرپاند، (زۈھاك) لەسەر ئەم كارەى بەردەوام بوو تا ئەو كاتەى مەپۋانى كۆپى ھەكەم كەۋتە سەر ھوگم لەشام.^۶

۲- دابەزىنى لە پۇستى خىلافەت ۋە جىيەشتىنى بۇشۇرا:

معاۋىيە كۆپى يەزىد ھەستى بەخۇى كرد كە كەۋتە گىيانەللى مەرگەۋە، كە جاپىدا باھەموۋ خەك بىتە نوۋىژى جەماعەت، پاش تەۋاۋ بوۋنى نوۋىژ وتارىكى بۆ

۱- تاريخ الطبري (۴۳۴/۶) .

۲- الامويون بن المشرق والمغرب (۲۸۶/۱) .

۳- البداية والنهاية (۶۶۳/۱۱) .

۴- ھەمان سەرچاۋە (۶۶۲/۱۱) .

۵- البداية والنهاية (۶۶۳/۱۱) .

دهكهن، منيش مهست به تالاييه كه ي دهكهن، خودايه من لي ي به ريم و وزي لي
دئتم.

له گټېرانه وه یه کی ترډا هاتوو: پټی گوترا: ټایا وه سټټ ناکه ی؟ گوتی:
تالاییه که ی بکه مه تویشوی قیامه تم و شیرنایه تیه که ی بؤ (به نی نوم ییه) به جی
بیلم؟^۲ دابه زینی (معاویه ی کوپی یه زید) له پوستی حوکمرانی به پوداویکی تاقانه ی
نیو میژووی مړوځایه تی داده نری، زانیومانه سه رۆکانیک وازیان له پوستی خوځیان
هیټاوه به لام له ژیر فشاری ماددی یان معنه ویدا بووه، به لام شایه ک یان سه رۆکیک
واز له پوسته که ی بیټی چونکه که سانیک ی له پیشترو شیاوتر ه ن له نیو گه له که یدا
بؤ نه و پوسته، نه و به سر نه م جوړه سه رۆکانه دا نه که وتوین، چ حساب له گه ل
خوکر دنیك له م حساب ی معاویه له گه ل خوی کرد جوانترو به رزتره ؟!^۲

نه‌گەر (معاویە ی کوپی نه‌بو سوفیان) ی یه‌که‌م خه‌لیفه ی ئومه‌وی، خیلافه‌تی له‌شوپاوه‌ گواسته‌وه‌ بۆ خاوه‌نداریتی، ئیستا له‌م بارودۆخه‌دا (معاویە ی دووه‌م) ی نه‌وه‌ی سییه‌م خه‌لیفه ی ئومه‌وی خیلافه‌ت له‌ خاوه‌نداریتی یه‌وه‌ ده‌گوازیته‌وه‌ بۆ شورا.

چاک وایه به چاوی عه دالته و ویژدانه و بپوانریتته ده ولته تی ئومه وی وه رحیساب له سه ر لانی یه که م واته خاوه نداریتی و خۆسه پیننی ده ولته که نه کریت، به لکو حیسابیش بۆ لانی دووم واته چاکسازیه کی معاویه ی دووم وگواستنه وه ی خاوه نداریتی بۆ شعوراش بکریت.⁴

۳۔ کاتیك مرد، تہ مہنی چہند بوو؟، کی نویژی لہ سہر کرد؟

معاونیهی کوپی یهزید لهته مهنی (۲۱) سالیډا مرد، دهشلین: ۲۳ سال و (۱۸) یۆډ بوو، دهلین: (۱۹) سال بوو، دهلین: ۲۰ سال بوو، دهلین: ۲۳ سال بوو، دهلین:

١- مروج الذهب (٨٢/٣) .

٢- البداءة والنهاية (١١/٦٦٣) .

۱۸ سال بوو، ده‌لێن: ۱۵ سال بوو، خودا چاکتر ده‌زانێ.

خالیدی برای نویژی له‌سه‌ر کرد، ده‌شلێن: عوسمانی کۆپی عه‌نبه‌سه‌ نویژی له‌سه‌ر کرد، ده‌لێن: وه‌لیدی کۆپی عوتبه‌ نویژی له‌سه‌ر کرد، ئه‌م گێڕانه‌وه‌ی دوايه‌ پاسته‌؛ چونکه‌ معاویه‌ وه‌سیتی بۆ وه‌لید کرد بوو نویژی له‌سه‌ر بکات، (مه‌پوانی کۆپی حه‌که‌م) یش ئاماده‌ی ناشتنه‌که‌ی بوو،^۱ مه‌پوان گوتی: ده‌زانن کێ بوو نه‌سه‌پارده‌تان کرد؟ گوتیان: به‌لێ: معاویه‌ی کۆپی یه‌زید بوو (مه‌پوان) گوتی: (ئه‌و) ئه‌و (ئه‌بو له‌یلا) یه‌ یه‌که‌ ئه‌زنو مولفوزاری ده‌رباره‌ی گوتویه‌تی:

إني أرى فتنة تغلي مراجلها
والملك بعد أبي ليلى لمن غلبا.^۲

٤ — ته‌نگزه‌یه‌کی سامناک دوا‌ی مردنی معاویه‌ی کۆپی یه‌زید:

معاویه‌ی کۆپی یه‌زید ته‌نگزه‌یه‌کی ترسناکی بۆ دوا‌ی خۆی دروستکرد، خالیدی برای منداڵ بوو، ده‌سه‌لاتی (ئێبن زوبیر) یش هه‌ر به‌هێزو فراوان ده‌بوو، خه‌لکێکی زۆری ژێر ده‌سه‌لاتی ئومه‌وی به‌یعه‌تیان دایه‌، تیبپکی سوپای شام له‌سه‌روی هه‌موویانه‌وه‌ (زوحاکی کۆپی قه‌یس) ی فه‌رمانده‌ی دیعه‌شق بریاریاندا به‌یعه‌ت به‌ (ئێبن زوبیر) بده‌ن، تا حال به‌وه‌گه‌یی (مه‌پوانی کۆپی حه‌که‌م) سه‌رگه‌رده‌ی ئه‌وکاتی (به‌نی ئومه‌ییه‌) بیری له‌چوونه‌ لای (ئێبن زوبیر) کرده‌وه‌ تا به‌یعه‌تی پێداو ئه‌مان وه‌زمانی لێ وه‌ریگری‌ت، به‌لام هه‌موو ئه‌و سه‌ربازو سه‌رۆکانه‌ی هۆزه‌کانی یه‌مه‌نی، که‌به‌ تواناترین پشتیوانانی به‌نی ئومه‌ییه‌ بوون و خالانی یه‌زید بوون به‌سه‌رکردایه‌تی (حیسانی کۆپی مالیک) نه‌یانهیشت خیلافه‌ت له‌ (به‌نی ئومه‌ییه‌) ده‌رچیت و به‌یعه‌تیان نه‌دا به‌ (ئێبن زوبیر):

ناکۆکی وپشێویه‌کی زۆر پویداو (شام) شه‌ش مانگ بێ ئیمام وپێشه‌وا بوو، پاشان پێکه‌وتن له‌سه‌ر به‌ستنی کۆبوونه‌وه‌یه‌ک بۆ پاوێژکردن له‌سه‌ر دیاریکردنی

١- البداية والنهاية (١١/٦٦٢، ٦٦٣).

٢- هه‌مان سه‌رچاوه‌ (١١/٦٦٤).

كەسىكى شياو گونجاو بۇ پۇستى خىلافەت و دەره نجام بېيارىكى بۇ دەرىكەن.^۱

(معاويە كوپى يەزىد) دواين خەلىفە لىقى (سوفىيانى) بوو، دواى ئەو خىلافەت لە لىقى (سوفىيانى) يەوہ بۇ لىقى دووہ مى تايەفە (بەنى ئومەييە) واتە: لىقى (مەپوانى) گوزرايەوہ، يەكەم دەسەلاتبە دەستى ئەم لقە (مەپوانى كوپى حەكەم) بوو، زۆرىيە لىكۆلە رو ميژوو نووسان بەناوى (خەلىفە) ناوى ناھيئەن، دەلئىن ستمكار بووہ و لەرژى خىلافەتى ئەمىرى ئىمانداران (عبدالله كوپى زويپىر) دەرچوہ، سەبارەت (عبدالمك) كوپىشى ھەمان ھەلوپىستان ھەيە تا ئەو كاتەى (ئىبن زويپىر) شەھىد دەبى، كۆپاي جەماوہرى موسلمانانىش لەسەر ئەمەيە.^۲

بەمردنى (معاويە كوپى يەزىد) كۆتايى بە دەولەتى (سوفىيانى) ھات و دەولەتى (زويپىر) دەرگەوت، بەلام بەردەوام نەبوو؛ چونكە (بەنى مەپوان) توانى كۆتايى بەم دەولەتە بىئى، بەپىشتىوانى خودا لەلاپەرەكانى دادى زياتر لەسەر ئەم بابەتە دەپۆين.

سېھەم: بەيەتەتى (ئىبن زويپىر) بۇ خىلافەت.

دواى مردنى (يەزىدى كوپى معاويە) كەسىك نەبوو شايانى ئەوہ بىئ پىيى بگوترى (خەلىفە) لەبنەمالەى ئومەوى دا، كاتىك يەزىد وەسىت بۇ (معاويە) كوپى دەكات، ئەمە بەتەنھا بەشى دامەزراندنى بەيەت ناكات؛ چونكە بەيەت بەبى شوپا نابى، زياد لەمەش ئەوانەى بەيەتيان بە (معاويە كوپى يەزىد) دا بوو لەخەلگى (دىمەشق) و دەوروپەرى و كەسە ديارەكانى (بەنى كەلب) تىپەپى نەدەگرد، وىپراى ئەمەش (معاويە كوپى يەزىد) زۆر نەزىاو دەسەلاتى بۇ شوپا بەجىھىشت و كەسى لەجىى خۆى دانەناو وەسىتتىشى بۇ كەس نەگرد.

لەھەمان كاتدا: بەيەتەتى خىلافەت لە سەرتاسەرى ولاتانى ئىسلام بۇ (عبدالله كوپى زويپىر) دامەزرا، وەكو: ولاتى حىجاز، ولاتى (عىراق) و دەوروپەرى تا ئەو پەپى

۱- النظريات السياسية الإسلامية، محمد ضياء الدين الرئيس ص ۲۰۲ .

۲- الأمويون بين المشرق والمغرب ص ۲۰۹ .

سنوری پۆژ هەلات، ولاتی (مصر) و دەورووبەری تا ئەو پەپی سنوری پۆژناوای جیهانی ئیسلام، نۆریی نۆری ولاتی شام، جگە لە هەندیک شوین لە (دیمەشق): (زوحاکێ کوپی قەیسێ فەهدی) و لە (حیمس): (نوعمانی کوپی بەشیر) و لە (قەنسرین): (زوفری کوپی حاریسی کیلابی) و لە (قەلەستین): (ناتیلی کوپی قەیس) بە یەعتیان دا بە ئیبن زویبێر، (روحی کوپی زنباعی جوزامی) بە یەعتی نەدا، لە شامیش جگە لە ناوچەیی (بەلقا)، کە (حیسانی کوپی مالیکی کوپی بە حەدەلی کەلبی) ی تێدا بوو، کەس بە یەعتدان بە ئیبن زویبێر پەت نە کردەو.^١

بەم جۆرە بە یەعتی خیلافەت بۆ (عبدالله ی کوپی زویبێر) لە جیهانی ئیسلامدا دروست بوو و بوو بە (خەلیفە) ی شەری.^٢

(عبدالله) کاربە دەستانی خۆی بە سەر هەریەکاندا دامەزراندن، خەریکە تەواوی سەرچاوەکانی میژوو یە کەدەنگ بن لە سەر ئەو، کە هەموو ولاتانی جیهانی ئیسلام پۆستی خیلافەتیان بە سەر (عبدالله) دا سەپاندوو و کردوویانە بە (خەلیفە) ی خۆیان؛ بۆیە ژمارەیهک لە زانایان و میژوو نووسان بە پاشکاوێ دەلێن: بە یەعتی (ئیبن زویبێر) بە یەعتیکی شەری بوو و ئەو لە (مەپوای کوپی حەکەم) شایانتر و لە پێشتەر بوو بۆ ئەم پۆستە.^٣

(ئبن عبدالبر) لە (مالک) هەو دەگێڕێتەو: ئیبن زویبێر لە مەپوانی کوپی حەکەم باشتەر بوو و شایانتر بوو بۆ ئەو کارە، بە هەمان شێوە لە (عبدالمک) ی کوپیشی.^٤

(ئبن کثیر) دەلێ: بێگومان (ئیبن زویبێر) دواي مردنی (معاویە ی کوپی یەزید) ئیمام و پێشەوای موسلمانان بوو، لە بواری زانست و ژیرییدا لە (مەپوانی کوپی حەکەم) پێگە یشتووتر بوو، دواي ئەو ی پرایەکان لە سەرتاسەری ولاتانی ئیسلام بۆ بە یەعتدان بە عبدالله ی کوپی زویبێر بوونە یەک، بەلام (مەپوان) لە بە یەعت دەرجوو و

١- سیر اعلام النبلاء (٣٧٣/٣)، عبدالله بن الزبیر، محمود شاکر ص ٦٦ .

٢- عبدالله بن الزبیر، محمود شاکر ص ٦٨ .

٣- عبدالله بن الزبیر للخراشي ص ١١٧ .

٤- الإستیعاب (٩١/٣) .

به ربهره گاني ي كرد).^١

هره كام له (ابن حزم) و (سيوطي) يش داننيان له سهر شهرعي بووني خيلافه ت (نئين زويپر)، پتيان وايه: مه پواني كوپي هه كه م و (عبدالملك) ي كوپي سته مكار بوون وله ژير فهرماني (خليفه) ي شهرعي ده رچوون، هه روه ها (ذهبي) يش شهرعيه تي خيلافه تي (نئين زويپر) ساغ ده گاته وه و به (نه ميري نيمانداران) ي داده ني.^٢

١- به يعه تي (نئين زويپر) له (حيجاز):

دانيشتواني حيجاز به په له و بن دواكه وتي به يعه تيان به (عبدالله كوپي زويپر) دا، نه م كاره ريان شتيكي ناسايي بوو؛ چونكه (حيجاز) مه لبه ندي پاپه رين و دژايه تيكردني حوكمه تي (به ني نومه ييه) بوو.

(ابن سعد) ده گيرپته وه: نه و كه سايه تيانه ي بوونه پيشه ننگ وده سته پيشخه ريان كرد له به يعه تدان: (عبدالله ي كوپي موثعي عه ده وي) عبدالله ي كوپي ريزواني كوپي نومه ييه ي جه مه حي، حاريسي كوپي عبدالله ي كوپي نه بي په بيغه، عوبه يدي كوپي عومه ير، عوبه يدوللاي كوپي عه لي كوپي نه بيتاليب، عبدالله ي كوپي جه عفر).^٣

ژماره يه ك كه سايه تي نيو حيجاز به يعه تيان پينه دا، له نيوياندا (٣) كه سايه تي پيزدارو كاريگه ري ديارى و حيساب بو كراو بوون له هه موو جيهاني نيسلامدا به گشتي و به تايبه تيش له (حيجاز) دا: نه و (٣) كه سه: عبدالله ي كوپي عومه ري كوپي خه قتاب، نئين عه بباس، محمدى كوپي حه نه فييه، خه ريكه سه رچاوه كان كوكان بن له سهر نه وه: هيچ كام له م (٣) كه سايه تيه له ماوه ي ژيانياندا به يعه تيان به (عبدالله ي كوپي زويپر) نه داوه.^٤

١- البداية والنهاية، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للخراشي ص ١١٧.

٢- المحلي (٩٨/١١)، عبدالله بن الزبير، للخراشي ص ١١٧.

٣- تاريخ الخلفاء للسيوطي ص ٢١٢، ابن الزبير، للخراشي ص ١١٨.

٤- سير اعلام النبلاء (٣/٣٦٣).

٥- انساب الاشراف (١/٣٥٢)، عبدالله بن الزبير للخراشي ص ١١٩.

٦- عبدالله بن الزبير للخراشي ص ١١٩.

پشتيواني (عالي كورې نه بي تالبي) كردوه، كاتيك نومه ويه كان هاتنه سهر حوكم و (معاويه) يه زيدي له جي خوي دانا، خير ا به يعه تي دا به (يه زيد) پابه ند بووه به م په يمانه وه كاتيك (ئين زويير) به يعه تي (يه زيد) په تکرده وه، نه زانراوه كه م و زور له لايه ن (ئين عه بباس) وه پشتيواني لي كرابي، له هه مان كاتيشدا د ژايه تي خوشي بو (ئين زويير) دهر نه بريوه، دوا به دواي مردني (يه زيدي كورې معاويه) په يوه ندي نيوان نه م دوو پياوه چوه قوناغيكي نوټوه.

كاتيك له سالي ٦٤ ك به يعه تي هه مه لايه نه درابه (ئين زويير)، داواي له (محمدي كورې حه نه فييه و ئين عه بباس) كرد به يعه تي پي بدن، نه وان گوتيان: تا هه موو ولات بو تو كوده بيته وه خه لك به گشتي له سهر توپيك دين^١ نه وگات به يعه تي دده ديني، به لينيان پيدا ناكوكي خويان له گه ليدا دهر نه خه ن.^٢

ئين زويير له سهره تاي كاريدا ناچارى نه كردن به يعه تي پيبدن، په يوه ندي نيوان (ئينو عه بباس) و (ئين زويير) له خوشيدا بوو، ژماريه ك پيوايه ت دهنه به لگه له سهر هه ست ونه ستي دلسوزانه ي ئين عه بباس) بو (ئين زويير) و وه ك دهر ده كه وي له هه نديك هه لوټستي دا پشتگيريشي كردوه^٣، ويه راشكوي باسي چاكه و باشه ي نه وي كردوه.^٤

عبدالرزاق له (مصنف) هكه يدا ده گيرټه وه:

ئين عه بباس قازي ئين زويير بوو له (مه ككه)، به لام دواي په يوه ندي يان ته مومزي تيكه وت، به پي ي هه نديك گيرانه وه: نيواني نه م دوو كه سايه تيه تيكه چوه، به لام هيچ كام له گيرانه وه كان نه م ناخوشيه له بازنه ي گفتوگوي توندوتيز ناترازينن.^٥

١- الطبقات (١٠٠/٥).

٢- البداية والنهاية، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٢٥.

٣- عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٢٥، الفتح الرياني للساعاتي (١٦٧/٣).

٤- تاريخ ابن عساکر، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٢٥.

٥- الفتح الريان للساعاتي (٩٨/١٢)، أخبار مكة (٧٢/٢).

و هک تیبینی ده‌کرت (ئین عەبباس) و (محمدی کوپی حەنەفییە) بە جووتە بە یەتیان پەت کردەو و تاسەری کیشا بۆ تەنگاوبوونی (ئین عەبباس) و ده‌رچوونی بۆ (تایف) و نیشته‌جی بوونی له‌وێ تا ئەو کاتەی وەفاتی کرد.^۱

ئین عەبباس هەمیشە وەسفی چاکەی ئین زوبێری کردووە، هەر جار ناوی ئەویان لاهێنا بایە: ده‌یگوت: قورئانخوێنە، پاکدامینە، (زوبێر) باوکیەتی، (ئەبوبەکر) باپیریەتی، (خەدیجە) پوریەتی، (عائیشە) پوریەتی، صەفییە نەنکیەتی.^۲

ج — ئین لە حەنەفییە و بە یەتی ئین زوبێر:

ئین لە حەنەفییە دواي مردنی (یەزید) بریاری خۆیداو گوتی: کە بە یەت نادا بە کەس تارای گشتی لە سەر یەک دەنگ نەبێ.^۳

سەرەتا ئین زوبێر ئین لە حەنەفییە سەغڵەت نەکردو ناچاری نەکرد بە یەتی پێیدا، بەلام دواي فراوانبوونی دەسەلاتی و بە یەت پێدرانی لە لایەن نوێنەرانی هەموو هەریعەکانەو و خەریک بوو ئۆمەت لە سەر خیلافەتی ئەو کۆک بێ، (ئین زوبێر) هەستی کرد کە کاتی ئەو هاتوو (ئین لە حەنەفییە) بێت و بە پێی بە ئێنە کە ی خۆی بە یەتی پێ بدات، جاریکی ترو لە سالی ۶۵ ک داواي لێ کردەو و بە یەت بدا، بەلام (ئین لە حەنەفییە) بە یەتی پێ نەدا، ئەویش لە (شیعەب) بەندی کرد.^۴

پێ دەچێ (ئین زوبێر) لە بانگەوازه‌کە ی (موختاری کوپی ئەبی عوبەیدی سەقەفی) ترسابێ لە (کوفە)، موختار: لە کاتی گەمارۆدانی مەککە لە سالی ۶۴ ک لە لایەن سوپاکە ی (حەسینی کوپی ئەمیر) هەو، یەکیک بوو لە گەورە بەریگریکارانی (ئین زوبێر)، ئەو وێرای نازایەتی و لەخۆ بوور دوویی بە فیل و زیرەکی و زرنکیش

۱- سیر اعلام النبلاء (۳/ ۳۵۸).

۲- هەمان سەرچاوه (۳/ ۳۶۷).

۳- مصنف بن أبي شيبة (۷۲/ ۱۵)، عبدالله بن الزبير للخراسي ص ۱۲۷.

۴- تاريخ خليفة ص ۲۶۲.

بەھرەدار بوو، ھەزكردن بەپايەبەرزى و سەرۆكايەتى لەتەختايى نىو چاوانى دا دەخويىنرايەو.^١

بۆى دەرگەوت لەلاى (ئىبن زويىر) بەئاوات و مرادەكانى ناگات؛ بۆيە چاوى لەشويىنىك دەگىرا بۆى بچىت و داخوازيە دەرونيەكانى خۆى تىدا دەستەبەر بكات، دواى تىپەپىنى (٦) مانگ بەسەر پووداوى (گەمارق) كەدا و لەپەمەزانی ٦٤ك؛ خۆى گەيانەدە (عىراق)، لەپى بانگەوازي سەرخستنى بنەمالەى پىغەمبەر ﷺ بەرزكردنەوھى دروشمى سەندنەوھى تۆلەى خويىنى حوسىن، توانى جەماوهرىكى زۆر لەدل بەپەرۆشانى حوسىنو داخ لەدلانى (بەنى ئومەييە) لەدەورەى خۆى كۆكاتەوھو پاشان دەستى بەسەر (كوفە) دا گرت.^٢

لەلايەكى ترەوھ: موختار بەكىشەى نىوان (ئىبن زويىر) و (ئىبن لەنەفەييە) دەرزانى، ويستى بەرھەمى كيشەكە قازانجى ئەو لەخويىگىت، دەيگوت: كەئەو نوپنەرى (ئىبن لەنەفەييە) يە و بۆيەى ناردووه بۆ (عىراق) تا تۆلەى (ئالوبەيت) بكاتەوھ، لەواقىعدا (ئىبن لەنەفەييە) خۆى لەموختارو بانگەوازهكەى بى بەريكردو، پايگەياندا كە ئەو بۆ (عىراق) نەناردووه.^٣

جگە لەموختار(شيعە)ش بانگەشەيان دەكرد بۆلاى (ئىبن لەنەفەييە).

لەبەر ئەمە (ئىبن زويىر) ترسا دەروازەيەكى ترى دژايەتى تىكردنى بەسەردا ئاوەلابيىت و كيشەكەى لى ئالۆزترى.^٤

وھەرزى (ھەج)ى سالى ٦٦ك، موختار سوپايەكى ناردە (مەككە)، سوپاكە (ئىبن لەنەفەييە)ى لەزىندان ئازاد كرد، (ئىبن لەنەفەييە) بەبەلگەى ئەوھى كەئەو شەپو ھەرا لە(ھەپەم)دا بە(ھەلال) نازانى، نەيھىشت سوپاكە شەپ لەگەل (ئىبن زويىر)دا بكات.^٥

١- تاريخ الطبري، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٢٩ .

٢- تاريخ خليفة ص ٢٦٢ .

٣- الطبقات (٩٨/٥) .

٤- عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٣٠ .

٥- أنساب الأشراف، نقلًا عن عبدالله بن الزبير للخراسي ص ١٣١ .

له‌واقیعدا: (ئێبن له‌نه‌فییه) به‌هۆی ئەم سوپایه‌وه مه‌ترسی یه‌کی گه‌وره‌ی بۆ (ئێبن زویڤر) دروستکرد، سه‌رچاوه‌کان ده‌گیرنه‌وه: (ئێبن له‌نه‌فییه) له‌کاتی هه‌جدا ئالایه‌کی هه‌ڵدا بوو کۆپه‌رکه‌ی ئالاکه‌ی (ئێبن زویڤر)ی ده‌کرد.^۱

(ئێبن زویڤر) ته‌ماشای کرد سه‌رچاوه‌ی هێزو پشتیوانی (ئێبن له‌نه‌فییه) موختارو سوپاکه‌یه‌ت؛ بۆیه نه‌خشه‌ی له‌نێو بردنی موختاری دا‌پشت، پا‌په‌راندنی نه‌خشه‌که‌ی به‌ (موسعه‌بی برای)، که‌ والی (به‌سره) بوو سپارد، له‌ ۱۴/په‌مه‌زانی/۶۷ ک موسعه‌ب کۆتایی به‌موختار هێنا.^۲

که‌موختار کوژرا، (ئێبن له‌نه‌فییه) له‌ (مه‌ککه) جێگای پێ لیژ بوو، (ابن سعد) ده‌گیرێته‌وه پاش ئەمه ئێبن زویڤرعوپوه‌ی برای ناردە‌لای (ئێبن له‌نه‌فییه) و جارێکی تریش داوای لێکرد به‌یعه‌تی بداتی، ئە‌گه‌ر ئە‌مه نه‌کا با چاوه‌پێ‌ی شه‌پێ.^۳

(ئێبن له‌نه‌فییه) هه‌ولیدا خۆی له‌م فشارانه‌ی (ئێبن زویڤر) پزگار بکات، له‌م کاته‌دا مه‌لێکی قوژته‌وه که‌ (عبدالمک ی کوپی مه‌پوان) داوای لێکردوه سه‌ردانی (شام) بکات، به‌م بیانوه‌ خۆی وخه‌لکی ده‌وروپه‌ری به‌ره‌و شام پۆ‌یشتن وشاری (ئه‌یله) یان هه‌لبژارد بۆ نیشته جێبوون هه‌رچه‌نده ئە‌م شاره سه‌ر به‌ولاتی (شام) بوو وله‌ژێر قه‌له‌مه‌ره‌ی (عبدالمک ی کوپی مه‌پوان) بوو، به‌لام له‌سه‌ر سنووری (حیجان) بوو وشوێنێکی نێوه‌پاست بوو وله‌هه‌ردوک ده‌سه‌لاتداره‌وه دوور بوو به‌لام نیازو داخوازیه‌کانی عبدالمک له‌ (ئێبن له‌نه‌فییه) چ بر‌که‌نتر نه‌بوون له‌نیازو داخوازیه‌کانی (ئێبن زویڤر) عبدالمک پێ‌ی پا‌گه‌یاند: ئە‌گه‌ر به‌یعه‌تی پێ‌ بدا سامان و به‌خششێکی به‌نرخ‌ی ده‌دا، ئە‌گه‌ر نا نابێ‌ له‌ (شام) دا نیشته‌جێبێ‌، (ئێبن له‌نه‌فییه) به‌و شیوه‌یه‌ی مه‌رجی له‌گه‌ڵ (ئێبن زویڤر گرتبوو)، به‌یعه‌تی عبدالمک یشی په‌تکرده‌وه و شامی به‌جێ هێشت و به‌ره‌و (مه‌ککه) هاته‌وه، به‌لام (ئێبن

۱- الطبقات (۲/۵)، تأریخ خلیفه من ۲۶۲ .

۲- تأریخ خلیفه من ۲۶۴، عبدالله بن الزبیر للخراسی من ۱۲۱ .

۳- الطبقات (۱۰۶/۵) .

۴- (أیلة) شارێکه له‌سه‌ر که‌ناری ده‌ریای (قلزم)ی شام .

زوبىير) پىگەي نەدا بېتەۋە نىۋ (مەككە)؛ بۆيە خۆى ۋەھاۋەلانى پەۋيان كىردە (طائف)، دەشلىن پەۋيان كىردە (مەدىنە)، بەھەر حال تا (ئىبن زوبىير) كۆتايى پىھات لەۋىدا نىشتە جى بوون.^۱

۲- بەيغەتى (ئىبن زوبىير) لە (عىراق)؛

مردنى (يەزىدى كۆپى معاۋىيە) سەرى كىشا بۆ شىۋانى بارودۇخى (عىراق) ۋ سەرھەلدانى كىشەۋ ناكۆكى نىۋان ھۆزەكانى ئەۋى لەسەر دەسەلات، (عوبەيدۇللاى كۆپى زياد) بەرەۋ شام ھەلات، پىش ھەلاتنى (خەۋارىج) زىندانىيان شىكاندو دەستىيان بەگىرە شىۋىنى ۋ خراپەكارى كىرد لەۋلات دا، پاش چەند شەپو ئازاۋەيەك، ھۆزەكانى (بصرە) پىگەۋتن ۋ (عبدۇللاھى كۆپى خارىسى كۆپى نۇفلى كۆپى عبدۇلمطلب) يان كىردە ۋالى (بصرە).^۲

ئىنجا (ئىبن زوبىير) دەستى كىرد بەدامەزاندنى كارىيە دەستىانى خۆى لەۋىلايەتەكاندا، سەرە ھاتە سەر (بصرە) ۋ (موسەبى) براى كىردە ۋالى ئەۋى، دانىشتوانى (كوفە) (عامرى كۆپى خەلەفى قوپەيشى) يان كىردە كار بەپۆۋەبەرى خۆيان،^۳ دەربارەى ئەم كارەيان نامەيەكىيان بۆ (ئىبن زوبىير) نارد، ئەۋىش دانى پىداهىنا، لە پاستىدا ئەم ھەلسوكەۋتەى دانىشتوانى (كوفە) بەلگە بوو لەسەر داننان بەخىلافەتى (ئىبن زوبىير)،^۴ بىگومان پەفتارى دانىشتوانى (كوفە) ۋ (بصرە) لەبەرامبەر (ئىبن زوبىير) دا پەفتارىيان بوو لەبەرامبەر خەلىفەى موسلمانان.^۵

ژمارەيەك ھۆكار يارمەتى بەيغەتدانى (ئىبن زوبىير) يان كىرد لەعىراق دا، گىرگىرتىنيان:

* دروست بوونى بۆشايى سىياسى لەۋلات دا بە مردنى (يەزىدى كۆپى معاۋىيە).

۱- الطبقات (۱۰۸، ۱۰۷/۵).

۲- تاريخ خليفة ص ۲۵۸، عبد الله بن الزبير، للخراسي ص ۱۳۵.

۳- أنساب الأشراف (۴۰/۱)، عبد الله بن الزبير ص ۱۲۴.

۴- عبد الله بن الزبير ص ۱۲۴.

۵- أريخ الطبري، نقلًا عن عبد الله بن الزبير ص ۱۳۶.

* ھەلاتنى (عوبەيدوللاھ كۆپى زىياد) بۆشام.

* كىيەركى ئى ھۆزۈ خىلەكان لەسەر جەلەوى دەسەلات.

* بەھىز بوونى (خەوارىج) ۋە ھەپەشەيان بۇ سەر ھىمنايەتى.

ئەم ھۆكارانە ۋە ھى تىرىش ھانى عىراقىيەكانىيەدا خۇيان پىكخەن ۋە بىريارىيان
يەكخەن ۋەچنە ژىر ئالاي (ئىبىن زوبىر) ۋە ۱.

۲ — بەيەتتى (ئىبىن زوبىر) لەشام:

دوا بەدۋاي مردنى (معاويەھى كۆپى يەزىد)، تەتمۇمان ۋە تارىكايى كەش ۋە ھەۋاي
شامى شىۋاندو ئالۋىزى ۋە جەۋۋل ئەۋى ئى گرتەۋە، ئەمە ھۆيەكى سەرەكى بوو بۇ
جىگىر بوونى بەيەتتى (ئىبىن زوبىر) لەشام دا، پىش ئەمەش: ھەۋالى ئازايى ۋە
خۇپاگىرەكانى (ئىبىن زوبىر) لەبەرامبەر پەلامارەكەھى (خەسىنى كۆپى نەمىر) ۋە،
بەيەتتى ھەمە لايەنەھى دانىشتۋانى حىجاز بۇ ئەۋ لەشامدا بىلۋىيۈنەۋە، ناۋ
ناۋبانگىيان بۇ دەر كىردىبوو.

(بىلۋىزى) ھەلۋىستەكانى ئەۋكاتى دانىشتۋانى شاممان بۇ بەيەتدان بە (ئىبىن
زوبىر) بەم شىۋەيە بۇ ۋىنا دەكەت ۋەدەللى: كاتىك (معاويەھى كۆپى يەزىد) مرد،
زۆرىيە خەلك پەۋيان لە (ئىبىن زوبىر) كىرد، گوتىيان: (ئەۋ پىياۋىكى كاملە لەژىرى ۋە
تەمەندا، بەرگى لە (عوسمانى كۆپى عەففان) ئى ئەمىرى ئيمانداران كىردۈۋە، كۆپى
پىياۋە دىلسۆزەكەھى پىئەمبەرى خودايە ﷺ، دايكى كچى ئەبۇبەكرى صدىقە،
ژمارەيەك سىفەتتى بەرزو چاك لە زاتى ئەۋدا ھەيە لەكەسى تىردانىيە، خەرىكە
سەرچاۋەكانى مېژۋو كۆپىن لەسەر بەيەتپىدراى لەلايەن ھەموو ھەرىمەكانى
شامەۋە، تەنھا (ئەردەن) نەبى، لەقونسرىن: (زوفەرى كۆپى خارىسى كىلابى) ۲
بەيەتتى پىدا، لەحمص: (نوعمانى كۆپى بەشىرى ئەنسارى) ۳ بەيەتتى پىدا،

۱- عبداللاھ بن الزبىر للخراسى ص ۱۳۶ .

۲- الأعلام للزركلى (۴/۴۵۰) .

۳- ھەمان سەرچاۋە (۸/۳۶) .

لهه له سستين: (نائيلي ڪوپي قهيسي جوزامي)^۱ تواني ده سلات پهيدا بڪات وبانگه شهي خه لك بڪات بڙ به يعه تي (ٿين زويڙ).

له ديمه شق: (زوحاڪي ڪوپي قهيسي فهري)^۲ به يعه تي پيدا، (ٿين زويڙ) (زوحاڪي ڪوپي قهيسي) به والي شام^۳ دامه زرانده.

ٺهه مه گرنگرتين هه ريڙمه ڪاني شام بوون ڪه به يعه تيان به (ٿين زويڙ) دا.

هه لويستي (خه واريچ) به رامبه ر به يعه تي (ٿين زويڙ):

(خه واريچ) تامردني (په زيد) له گهل (ٿين زويڙ) هاوپه يمان بوون بڙ پاريزگاري ڪردني (مه ڪكه) ڪاتيڪ مه ترسي له سهر (مه ڪكه) نه ما، سه ر ڪرده ڪه يان هاته لاي (ٿين زويڙ)، تا بيروپاي ٺهه وه ريگريت سه بارهت به (عوسماني ڪوپي عه فغان) ﷺ، به شيوازيڪ وه لامي دانوه ڪه پيڙيان ناخوش بوو، به وشيوه يه بڙ وه سف ڪردن ڪه پيڙي وه سف ده ڪرا له (ٿيمان ويه پاستداناني و دادپه روهري و ٽيحسان و چاڪه و ژياننامه ي خاوين و پر له چاڪه و گه پانه وه بڙ سهر هق ڪه بڙي پوون ببوايه وه)، له م ڪاته دا له (عبدالله) دور ڪه و تنه وه و جودا بوونه وه و پريارياندا به رهو (عيراق و خوراسان) بڙون، پڙيشتن وله و شوئينانه دا به لاشه يان و ٽاينيان ومه زه بيان و پڙچڪه جودا جوڙه بي سهر و به ره ڪانيانه وه بلاو بوونه وه، به رنامه يان لق و پڙي نڙدن وله ژمار نايه و له سهر بنه ماي جههل و هيڙي هه واو ٺاره زوي دهرون ويروپاوه پي خراپ دامه زراون، له گهل ٺهه مه شدا خوڀان له زور ولاتدا سه پانده.^۴

له سهر داوا نامه يه ڪي (ٿين زويڙ): سوار چاڪي هي ممه تدار وپاله واني گه وره (موهه لله بي ڪوپي ٺهه بي فره) له مهيداني جهنگدا به ره نگاريان بڙوه، سه ر ڪرده ي (خه واريچ) ٺهه زاريقه: (نافيع ي ڪوپي ٺهه زهق) بوو، موهه لله تواني ٽيڪيان بشڪيني و (نافيع ي سه ر ڪرده شيان بڪوڙيت، خه واريچ به رهو (فارس) هه لاتن.^۵

۱- هه مان سه رچاوه (۲۴۳/۷) .

۲- الطبقات (۳۸/۵)، الاعلام (۲۴۴/۲) .

۳- انسباب الاشراف (۱۳۲/۵)، عبدالله بن الزبير للخراسي ص ۱۴۱ .

۴- البدايه والنهايه (۶۶۸، ۶۶۷/۱۱) .

۵- الاخبار الطوال ص ۲۵۰، ۲۴۹ .

پروپاگهنده ی کورژانی (موهه لله ب) گه یشته (بصره)، شار شیوا، (حاریسی کوری په بیعه) ی والی شار برپاری دا هه لیت، موژده دهر به ره و (بصره) هات و پایگه یاند: (موهه لله ب) ساغ و سه لامه ته، موژده ی سه رکه وتن بلاقووه وخه لك نارام بووه وشاریش ناسایی بووه، والی (بصره) له جیگای خو ی مایه وه تا (عبدالله ی کوری زویڤر) هه والی نیازی هه لاتنه که ی پیگه یشت، (عبدالله) (حاریسی) له والیا یه تی خست و موسعه یی برای له جیگه ی نه ودا کرده والی، موضعه ب: سه ره رشتی ئیداره ی عیراق وفارس و نه هوانی ده کرد.

له و هۆنراوانه ی سه باره ت به م جهنگه گوتراون وبه (موهه لله ب) یان هه لگوتووه:

إن رباً أنجى المهلب ذالطول لأهل أن تحمدوه كثيراً
لا يزال المهلب بن أبي صفرة معاش بالعراق أميراً.^۱

اعیریکی (خه واریج) یش ئاوا ی به (نافیع) هه لگو تووه:

إن مات غیر مداهن فی دینه ومتی یمر بذكر نار یصعق
والموت أمر لامحالة واقع من لا یصعبه نهارة یطرق
فلئن منینا بالمهلب إنه لأخو الحروب ولیث أهل المشرق.^۲

۱- الأخیار الطوال ص ۲۵۱ .

۲- هه مان سه رچاوه ص ۲۵۱ .

باسى دووھم: دەرچوونى (مەروانى كۆرى جەكەم) لەدژى (ئىبن زويپەر).

يەكەم: ناو وىنە چەكەى وژيانى پىش دەرچوونى لەدژى ئىبن زويپەر.

ناوى: مەروانى كۆپى جەكەمى كۆپى ئەبولعاسى كۆپى ئومەييەى كۆپى
عەبدوشەمسى كۆپى عەبدولمەنافە، مەلىك ئەبو عبدالمكلى قوپەيشى ئومەوى^۱ يە،
ناسناوى: ئەبو لقاسم وئەبولحىكەمە، لە (مەككە) لەدايك بوو، بە (۴) مانگ لە (ئىبن
زويپەر) بچوكتەرە فەرموودەى گىپاوتەو: لە: (عومەر وعوسمان و عەلى وزەيد).

ئەم كەسانەش فەرموودەيان لەئەووە گىپاوتەو: (سەھلى كۆپى سەعد،
عوپو، عەبدۇللاھى كۆپى عومەر، سەئىدى كۆپى مسىب، عەلى كۆپى حسين،
ئەبو بەكرى كۆپى عبدالحەمىن، مەھمۇدى كۆپى جەر، عبدالمكلى كۆپى مەروان).

كاتىبى عوسمانى ئامۇزاي بوو، پۇژانى گەمارژدانى بەرگى لىكردو، پۇژى
(جەمەل) (عەلى) لەھەوالى دەپرسى و دەلى: (يعطفني عليه رحم ماسة)

لەگەل ئەمەدا يەكك بوو لەسەر دەستەكانى لاوانى قوپەيش^۲، داواى پىاوتەى و
ئازايەتى فىل^۳ وزىرەكى و ئەزمون بوو^۴، لەسەردەمى (عومەر) دا قازى بوو.

لەسەردەمى (معاوية) دا والى (مەدىنە) بوو و (حەسەن و حوسەين) لەداوى ئەووە
نوژيان دەكردو نەياندە گىپانەو.

ئەگەر گرفتتەك لەسەردەمى بەپۆتەبردنى مەدىنەيدا بەاتايە پىش، ھاوەلانى
كۆدەكردنەو پەرسى چارەسەرى پىدەكردن، دوو جامى پىوانەى ھىنان و كامەيان
پىكو پىك بوو ئەوەيانى پەسندكر، بەو جامە دەگوترا پىوانەى مەروان.

۱- سیر اعلام النبلاء (۴/۷۶۶) .

۲- ھەمان سەرچاوە .

۳- ھەمان سەرچاوە .

۴- ھەمان سەرچاوە .

۵- ھەمان سەرچاوە .

۶- البداية والنهاية، نقلًا عن العالم الإسلامي في العصر الأموي ص ۱۴۰ .

لەكتىبى (عن عثمان بن عفان رضى الله عنه) دا كەمىك لەبە سەرھاتى ئەوم نووسىو،
خۆشەويستى زۆرى بۇ (بەنى ئومەييە) ھەبو، نۆر بەتەنگ بەيەتى (يەزىدى كۆپى
معاويە) ۋە بو، كاتىك (يەزىد) مرد، (مەپوان بەخۆى و خزمايەتى (بەنى ئومەييە)
لەگەل سوپا گەپاۋەكەى شام لەگەمارۆى يەكەمى (مەككە) بەرەو شام پۆيشت،
جىي باسە، پۆيشتى (بەنى ئومەييە) لە (مەدينە) بەئارەزۋى خۆيان بوو.^۱

(مەپوان) بەيەتى ئەدا بە (ئىبن زويىر)، سەرۆك ھۆزەكان وخزمەكانى (بەنى
ئومەييە) لە شام بوون لە دەۋرى ھالان وبەيەت يان پىدا، لەشان وشەپىلكى دا ديار
بوو ھەزى لەگەورايەتى و كۆيخايەتتە، ھەز بوون لەكۆيخايەتى ھەزكردن
بەمانەۋەى خىلافت لەبنەمالەى (ئومەۋى) دا دوو پالئەرى سەرەكى ئەو بوون بۇ
دەرچوونى لەدۆى (ئىبن زويىر)، باشتىن بەلگە لەسەر ئەمە: پىش مردنى
دەستپىشخەرىكرد لەۋەرگرتنى بەيەت بۇ (عبدالمك وعبدالعزىز) كۆپى، كردنە
(ۋەلى عەھد) تا لەدۋاى خۆى جىي بگرنەۋە،^۲ ۋەجاخى دەسەلاتى ئومەۋى كۆپ
نەبىتەۋە.

بەپىيى ى چەند گىپرانەۋەيەك: (مەپۋانى كۆپى ھەكەم) بىپارىدا بەيەت
بدابە (ئىبن زويىر)، بەلام لەدۋاساتى بىپارەكەيدا (عوبەيدۇللاى كۆپى زياد) و چەند
كەسى تر لەۋ بىپارەيان پاشگەز كىردەۋەو، قەنەاتيان پىكرد بانگەشە بۇ
بەيەتدان بۇ خۆى بكات.^۳

ھىچ بەدۋور نازانرى (مەپۋان) بىرى لەمەكردبىتەۋە؛ بەتايبەتى كاتىك
بىنيويەتى لەھەموو ھەرىمەكانى سەرتاسەرى ۋلاتى ئىسلام بەيەت دەدرى بە (ئىبن
زويىر) (بەنو ئومەييەش) لەۋلاتى شامدا بى سەرى پەۋى تىكردوون ۋەرتەۋازەو
لاۋاز بوون ۋەپەۋى ھەلۋىستەۋە بى ھىز بوون، ئەمەى ئىستا خستمانە پەۋ لەگەل
ئەۋەى پىشدا گوتمان دۇنيە؛ چونكە ھىساب لەسەر نيازو بىپارى (مەپۋان) ناكىرى،

۱- عبد الله بن الزبير للخراسي ص ۱۴۶.

۲- الطبقات (۲۲۶/۵)، عبد الله بن الزبير للخراسي ص ۱۵۱.

۳- الطبقات (۴۰/۵)، عبد الله بن الزبير للخراسي ص ۱۵۲.

بەلگۈ حېساب لە ئەو ھەلۋىستە كىدارىيە دەكرى ئاۋىيەتى، كە لەپە تىكرىنەۋەى
بەيەتى ئىبن زوبىر ۋەنگ لەگەل كىردى ۋ دەرىچۈن لەدزى دا خۆى دەردەخات.

نەخشەى جەنگى (مەروان) لەدزى (ئىبن زوبىر)

بەچەند ھەنگاۋ جىبەجىكرا:

- ۱ — لەنىۋ بىردىنى پشتىۋان ۋ ھەۋادارانى (ئىبن زوبىر) لەشام، لەگىرنگىر
پوداۋەكانى شام كۆبۈۋنەۋەى (جالبىيە) ۋ جەنگى (مەرج پاهىت) بۈۋن.
- ۲ — گىپانەۋەى (مەس) بۆ ژىر حۈكىمى (ئومەۋى).
- ۳ — ھەۋلەدان بۆ گىپانەۋەى حىجانۋەى عىراق.
- ۴ — دانانى (عبدالملك ۋ عبدالعزىز) بە ۋەلى عەھد.

دوۋەم: لە نىۋ بىردىنى پشتىۋانانى (ئىبن زوبىر) لەشام.

گىرنگى كۆبۈۋنەۋەى (جالبىيە)، جەمگى (مەراج پاهىت).

پاش ئەۋەى (مەروان) جەۋەى سەركىدائەتى پاپەپىنى ئومەۋى لەدزى ئىبن
زوبىر گىرتە دەست، سەرھەتا پىزەكانى يەكخستىن ۋ كەۋتە مەملانى (ئىبن زوبىر)،
يەكەمجار لەنىۋ (حىجان) دا بەرەۋپۈى نەچۈۋ، بەلگۈ پەنای بۆ سەندەۋەى ھەرىمە
دوۋرەكان بىرد، تا لەۋپرا دەسەلاتى كەمكاتەۋە پاشانىش لەنىۋ بىردىنى بۆ ئاسان
بىت^۱، مەروان دۋاى پەيمانى كۆبۈۋنەۋەى (جالبىيە) خەلگى شام بەپەسمى چۈۋ
سەر حۈكىم، لەبەر گىرنگى كۆبۈۋنەۋەى (جالبىيە)، كەمىك دەچىنە سەر باسكىردىنى:

۱ — كۆبۈۋنەۋەى (جالبىيە):

(نەردەن) نىشتىمانى (كەلەبىيان) بەردەۋام گۆپاپايل ۋ فەرمانبەردارى حۈكىمى
(بەنەمالەى ئومەۋى) بۈۋ، ھەندىك لەسەرىك ھۆزەكانى شام داكۆكىيان لەمانەۋەى

۱ — عبداللاھ بن الزبىر للخراسى ص ۱۵۲.

۲ — ھەمان سەرچاۋە.

پایته ختی خلافهت له شام و سنوور دارکردنی له وولاته دا ده کرد، بۆ وینه: ئەوه (حه سینی کوپی نه میر) هو پیشنیاری خلافهت بۆ (ئیبین زویێر) ده کات به مه رجیک بیته شام، وهك ده رده که وی سهرانی شام له خۆپایی وی پاساو داوی مانه وهی مه لبه ندی خلافه تیان له (دیمه شق) دا نه کردوه، به لکو پشتنه ستور بوون به به لگه وه، پۆزگار حه قیقه تی داواکه یانی سه لماندوه؛ که خه لکی شام توانای به کلایی کردنه وهی گۆرانکاریه کانی میژوویان تیدا هه یه؛ دیاره به هۆی پته وی و به میزی په گ وپیشه ی به کیتی هۆزه به مه نیه کانی شام و بوونی ده ولته تی ئومه وی له وولاته دا.

له گه ل ئەمه شدا ئەم به کیتی به پته وهی هۆزه کانی شام توشی پاته کاندنیکی گه ووه و په رته وازه یه کی سامناک بوو، به جۆریک پووداوه سیاسیه خیراکانی ئه وکات ململانییه کی توندیان له نیوان هۆزه کانی (قه یسی ویه مانی) دا دروست کرد، که له دواخۆیه وه به رده وام کاردانه وهی خرابی له سه ر ژیا نی سیاسیه دروست ده کرد.

قه یسیه کان: له م قوناغه دا و له باکووری شام، به یعه تیان به تاکه هه لێژاردیه ده رکه وتوو و سه رکه وتوو په سندرکاو (عبداللهی کوپی زویێر) دا، کاتیک (زوحاکی کوپی قه یسی فه ری) هاته نیویانه وه زیاتر پشتنه ستور بوون، قه یس که سیك بوو ژیا نی له خزمه ت (معاویه و به زیدی کوپی) به سه ر برد بوو، ئیستاش دوا ی مردنی (معاویه ی دووه م) کار به پێوه به ری (دیمه شق) ه.

به لام که له بیه کان: هه رچه نده به پوا له ت هه لویستیان کزولاواز بوو له نیو به یعه تی به کۆمه لی خه لکی شام به گشتی و بریا نی باکوریان به گشتی بۆ (ئیبین زویێر)، ئه وان له سه ر په یمانی پێشدا و ابه سته ییان بۆ (به نی ئومه ییه) مایه وه؛ چونکه ژن و ژنخوای له نیوان ئه وان و ئومه ویه کانددا دروست ببوو معاویه ببوه زاویان و^١ (به زید) یش له نیویاندا گه وره ببوو.^٢

١- تاریخ الطبری (٢٤٦/٦).

٢- هه مان سه رچاوه .

بەلام دواى ئەمە لەنىو خۇدا پايان جياواز بووہ لەسەر ئەوہ بەيەت بەكى بدەن،
 ھەندىكىيان پايان لەسەر (خالىدى كوپى يەزىد) بوو، كە خالىد مىرد منداڵ بوو،
 ھەندىكى تىرىشييان لەبەيەتدان بەمندالىكى وەك خالىد پاشە كىشەيان دەکرد، لە
 كاتىكدا خەلگان بەگىشتى پايان لەسەر بەيەتدان بەپياو ماقول و پىرى قوپرەيش
 (عبداللهى كوپى زويىر) بوو، ئەوا ئەو كۆمەلەى دووہ مى كەلەبيان پايان لەسەر
 (مەپوان كوپى حەكەم) بوو، بەلای ئەوانەوہ (مەپوان) لە (عبدالله) باشترو لە
 پىشترو شايانترە .

دواى ھەول و تىكۆشانىكى نۆر بۆ چاكردەنەوہى نىوانى (قەيسى ويەمانى)،
 ھەردولا پىكەوتن لەسەر كۆبوونەوہ لە(جالبى) ^۱ بە مەبەستى پايۆژكردن و پىكەوتن
 لەسەر مەسەلەى بەيەت، كەلەبى وئومەويەكان بەرە و(جالبى) بەپىكەوتن، لەو
 كاتەدا ھەندىك لەپىشتىوانانى ئىبن زويىر زوحاكى كوپى قەيسىيان) واداركرد
 گوپرايەليان بىت وئەويش لەگەليان كەوت وپەرەو (مەرج پامىت) ^۲ بەپىكەوت.

۱- پەپرەو كوردنى شورا لە كۆبوونەوہى (جالبى) :

كەلەبىەكان كۆنگرەى خۇيان لە(جالبى) بەست، سەبارەت بەبەيەتى خىلافت
 پايۆژيان كرد، كۆنگرەى (جالبى) كۆبوونەوہىكى مىژوويى يە، دەكرى بەزمانى
 سياسى وەسەف بكرىت و ناوى (كۆنگرەى دەستورى) لى بنرى، پياو ماقول و قسە
 پۆيشتو و خاوەن ھىزى شام تىيدا بەشداربوون، لەم كۆنگرەيەدا داوہتى خەلگى
 خاوەن پاو چارەسەرسازى بۆ كرابوو، كە بەئازادانە بىرو پاى خۇيان دەريپىن،
 دەتوانىن تەماشاي لايەنىكى ئەم ئەزمونە پايۆژكارىيە سەرگەوتووہ بكەين؛ دەبينىن
 ژمارەيەك ناوى تىدا ھاتونەتە بەرباس وليكۆلینەوہ بۆ پۆستى خىلافت، كە ئەمانە
 لەدەرەوہى بنەمالەى (بەنى ئومەييە) بوون، بەلام دەرەنجام تاتەرازووى (مەپوان)
 سەرگەوت، ئەويش لەبەر چەند ھۆكارىك: وەك (روحي كوپى زىباعى جوزامى) يەك

۱- الجالبى: شارۆچكەپەكى سەريە ديمەشق بەلای جۆلانەوہ .

۲- تاريخ الطبري، نقل عن الدولة الأموية المفترى عليها ص ۲۶۶ .

لەسەرانی شام باسی دەکات، کاتێک لەکۆنگرەکه دا گوئی: ئە ی خەلکینە ئێوه، که ده‌لێن: (عبداللهی کوپی عومەر) هاو‌ه‌لی پێغه‌مبەری خودایە ﷺ و میژوویەکی پیشینه و دێرینی هەیه لەئیسلامه‌تی دا، به‌لام (ئێبن عومەر) پیاویکی لاوازه، کاروباری ئۆمه‌ه‌تی (محمد) ﷺ به‌پیاوی لاواز به‌پێوه نابری.

به‌لام ئەوه‌ی خەلک باسی دەکات ده‌ریاره‌ی (عبداللهی کوپی زویڤر) که پیاویکی به‌تواناو ده‌سه‌لاته، به‌خوا ئەوه‌ی ده‌لێن ئاوايه، ئەو کوپی (زویڤر)ه، که زویڤر (دلسۆن)ی پێغه‌مبەری خودا بوو، ئەو کوپی (ئەسماء)یه که ئەویش کچی (ئەبویه‌ کری صدیقه) و به‌ (خاوه‌ن دوشه‌شتین) به‌ناویانگه، ده‌لێن: (ئێبن زویڤر) میژوویەکی دێرینی هەیه لەچاکه‌و ئیسلامه‌تیدا، به‌لێ وایه، به‌لام (ئێبن زویڤر): مونا‌فیک و دوو پووه، دوو خەلیفه‌ی له‌ خەلیفایه‌تی خسته‌تون، واته (یه‌زیدو معاویه‌)ی کوپی، یاخی بووه‌و خوینی موس‌لمانانی پشتووه، مونا‌فیک و دوو پوو نابێته‌ خاوه‌نی کاروبارو ده‌سه‌لاتی موس‌لمانان، به‌لام (مه‌پوانی کوپی حه‌که‌م) به‌خوا هه‌رکات به‌هۆی ناکۆکی و دووبه‌ره‌کی که‌لێنێک دروست بووی له‌نێو موس‌لماناندا، ئەو وه‌ستایانه پری کردۆته‌وه‌و بۆیه‌کی هێناوه‌ته‌وه، ئین زویڤر به‌رگری له‌ئەمیری ئیمانداران (عوسمانی کوپی عه‌ففان) کردووه‌ له‌پۆزانی گه‌مارۆدرانی‌دا، شه‌پی له‌دژی (عه‌لی کوپی ئەبیتالیب) کردووه‌ له‌پۆزی (جمل) دا، ئێمه‌ پێمان باشه‌ بۆ خەلک به‌یعت به‌پیاوه‌ به‌ته‌مه‌نه‌که - مروان - بداو چاوه‌پۆی گه‌وره‌بوونی می‌ر منداڵه‌که - خالید - بێ، ئینجا پا‌کان کۆک بوون له‌سه‌ر به‌یعت‌دان به‌ (مه‌پوان)، دوا‌ی ئەو بۆ (خالیدی کوپی یه‌زید)، ئینجا بۆ (عه‌مری کوپی سه‌عیدی کوپی عاص).^۱

ئەم هاو‌کیشه‌ پا‌جیاوازه‌کانی یه‌خه‌ستن و هه‌موو لایه‌نه‌کانی قایل کرد.^۲

گفتوگۆی نێو کۆبوونه‌وه‌که‌ زۆری خایاند، ژماره‌یه‌ک سه‌ره‌ک هۆزی به‌رچاوی شام و سه‌رانی (به‌نی ئومه‌یه‌یه) ئاماده‌ی‌بوون، له‌و که‌سایه‌تیه‌ دیارانه: حیسابی کوپی مالیکی حه‌ده‌لی که‌لبی، حه‌سینی کوپی نه‌میری سکونی، پوحی کوپی زنباعی

جوزامى^۱، مالىكى كۆپى ھەبىرەى سكونى، عبدۇللاھى كۆپى مەسەدەى فەزارى، عبدۇللاھى كۆپى عوزاتى ئەشعەرى و ژمارەىەكى تىرىش لەكەسە كارىگەرەكانى^۲ دژىە (ئىبن زويىر)، بىروپاى نۆر ئالوگۆپ كران، تاپاى ھەموان لەسەر (مەپوان) قەرارى گرت.^۳

مەپوان درىغى نەكرد لەبەخشىنى ئىمتىيازاتى پاىە و سامان بۆ ھۆزەكانى (كەلب و كىندە) تا بەلاى خۇياندا پاكىشى، ئەو بەنھىنى لەگەل ھەموو ئەو سەركە ھۆزانە پىكەوتبەو كەكارىگەرەكانى ھەيە لەسەر جەماوەرە پاكىشان و كۆكردنەو ھەيان لەدەورەى ئەو وپشتىوانىكردنى، نەخشەى داپشت و توانى لەچەند پىگەى جۇراو جۆرەو ھەم خۇى بگەيەنئىتە سەرتەختى ھوكمپانى لەشام و بەسەر ھەموو ئاستەنگەكاندا زال بىي.^۴

ب — بىرپارە ھەرە گرنگەكانى كۆپونەو ھەى (جايىە) :

بىرپارە ھەرە گرنگەكانى كۆپونەو ھەى (جايىە) لەم چەند پىستەدا كۆدەبنەو ھەى :
بەيەت نەدان بە (ئىبن زويىر).

دوور خستەنەو ھەى (خالىدى كۆپى يەزىد) لەبەيەت؛ بەپاساوى ئەو ھەرب ھەزناكات بەيەت بەمنەدال بەدات، بە تايىبەت لەم كاتەدا، كە لەنئۆ كىشەو تەنگزەدان.

كەواتە ئەوان پىويستىان بەمىردەزمەيەكى شارەزايە پىشپەوايەتى يان بكات بەرەو سەركەوتن ولەم بارە ناھەموارە پىزگارىيان بكات.

بەيەتدان بە (مەپوانى كۆپى ھەكەم) ى پىرى كاملى ژىر، دواى گۆنگرە: دەپى (كەپوان) جەلەوى دەسەلات بەدەستەو ھەم بگىت و خۇى سازو باز بكات بۆ پووبەپوو بوونەو ھەى شوپىنگەوتوانى (ئىبن زويىر)، ئەم كارە لە (شام) پا دەستى پى دەكرىت.^۵

۱- تاريخ الطبري (٤٧٢/٦) .

۲- عبد الله بن الزبير للغراشي ص ١٤٧ .

۳- تاريخ الطبري (٤٧٢، ٤٧١/٦) .

۴- الدور السياسي لأهل اليمن في الشام، إسماعيل الجبوري ص ٤٦، ٤٧ .

۵- عبد الله بن الزبير للناطور ص ١٣٢ .

ج — به پئی ی پاوئژ (مه پوان) سه رکردایه تی به رهنگاربوونه وهی (ئین زویپر) دهکات:

سه رکردایه تی کردنی هیزی موچاره زه له لایه ن (مه پوان) وه له سه ر بنه مای پاوئژ وه ستابوو؛ چونکه نه وه به شیوازیکێ ئازاد له لایه ن ئاماده بوانی کۆبوونه وه که دیاریکرا، ئاماده بوان بریتی بوون له خه لکانی سه رکرده و چاره سه ر سازو خاوه ن برپاری شام، به پینگه ی ده ستوری به کده نگ بوون له سه ر (مه پوان)، به م جوړه له م کات وساته دا جیهانی ئیسلام دوو خه لیفه ی هه بوو:

یه که میان: عبدالله ی کورپی زویپر خه لیفه ی شه رعی وه لبرژێردراو له لایه ن زۆرینه ی ئومه تی ئیسلامی.

دووه میان: مه پوانی کورپی هه که م سه رکرده ی هیزی موچاره زه و به ره له ستکاری دژبه (ئین زویپر) هه لبرژێردراو له لایه ن خاوه ن هیزو برپار به ده ستانی پایته ختی خیلافه تی (ئومه ی).

له کاتی که دا یه کبونی ده ولت ویه کبرپاری موسلمانان یه کیکه له واجبه کانی ئیسلام؛ بۆیه وه له پیناوی نه م ئامانجه دا ده بی یه کیک له م دوو خه لیفه یه زالبی به سه ر نه وی تریاندا، به لئێ ناگری شه ر هه لایساو درێژه ی کیشا تا کار به وه گه یشت (عبدالله ی کورپی زویپر) ی خه لیفه ی شه رعی کوژراو کاروباری ده ولت بو (عبدالمک ی کورپی مه پوان) به رقه رار بوو.

دیاره خه لکی شام نه وانه ی دژایه تی (ئین زویپر) یان کردو له (جابه) کۆبوونه وه رایان وابوو: به یعه تدانی خاوه ن هیزو برپار به ده ستانی پایته ختی خیلافه ت هوکمه کی به سه ر ته وای هه ریم وشاره کاندا په خش ده بی وواجب ده بی له سهریان: گوپرایه ل و فه رمانبه رداری نه وه که سه بن، که نه وان به یعه تیان داوه تی، به مه ش ده ولت ده بیته وه به یه ک وه جیاوازی پاکان و پزگاری ده بیته.

(ابن حزم): نه م پایه ی داوه ته پال خه لکی شام و ده لئێ: نه وان بۆ گه یشتن به به رژه وه نه کانیان نه م فتوا یه یان داو وای لیکردن به یعه ت به (مه پوان) و پاشان

(عبدالملك) ي كورې بدهن، به م شتو ه په پړاني خوښي موسلمانان حلا كرد.^۱
 به نيسبت (به يعه تي ئين زويښ)، پابه ند بوون بوو به پای زږينه، نه گه رچي
 به لگي جيگيربوني به يعه تي خه لگي پايته ختي (خيلافه ت) ياسايه ك بوو، به يعه تي
 صديق و فاروق و ذو النورين و علي و حسن كورې علي له سر بنيات نرابوو، به لام
 كاروباره كان گورپانكاري زږو گوره يان به سردها هاتبوو.

پابه ند بوون به ياساي زږينه: له حاله تي كيښه كيښدا په سند ده كړيت، نه مه
 ئيمامي (غه زالي) برپاري له سر ده دات وده لئ: كي به يعه تي زياتري پيدرايښت
 به سر نه واني ترده ه لده بڙيږيت، بهر ه لستكاري پای زږينه ده رچوي سنووري
 شهره، واجبه به ره و هق و فرمانبه رداري بگيردريته وه.^۲

ئيمه پشتگيري نه م پايه ده كه ين؛ چونكه پای زږينه ي موسلمانان بو كوتايي
 پيښناني كيښه و ناكوكيه كان وهرده گيريت و نه نجامگيري له سر ده كړيت، نه م
 شتوازه ياساي مافي نوممه تي ئيسلامي ده سه لميښ بو ه لېږاردني سه روك و
 خه ليفه يه ك بو خوي^۳ و له هر سرده ميكدابي.

جگه له مه به لگي زږو زه و نه ده يه له سر په سند كردني پای زږينه، له و
 به لگه شهرعيانه: پيغه مبه رﷺ خودي خوي پابه ندي برپاريك بوو كه پای زږينه ي
 هاوه لاني له سر بووه، نه گه رچي پيچه وانه ي پای ئه ويش بووي، كاتيک ه والي
 هيرشي قورپه يشيه كانې بيست بو سر شاري مه دينه، پاويزي به هاوه لاني كرد،
 كومه ليك كه نه وان زږينه بوون پايان له سر چوونه دهره وه بوو بويان، پای
 كومه له كه ي تر پای پيغه مبه ريان ه بوو، كه چاك وايه له شارد س نه گه ريان ليږگرن،
 كاتيک پيغه مبه رﷺ بيني زږيه ي هاوه لان پايان له سر چوونه دهره وه يه، كاري
 به پای نه وان كړو برپاريدا له كيتوي (نوحود) به رهنكاري دوژمن بيښته وه.^۴

۱- الفصل الأول في الملل والنحل (۱۶۸/۴).

۲- هه مان سرچاوه.

۳- نظام الحكم في الاسلام، د. احمد عبدالله ص ۱۳۱.

۴- المرجع السابق ص ۱۳۱.

پڕۆژە (الدستوری الإسلامي) ی ئامادەکراو لە لایەن (مجمع البحوث الإسلامية) و (الأزهر)، ئەنجامی پای زۆرینهی پتۆیست کردوو، ماددە (٤٦) ئاواپە: بەیعت بە زۆرینهی دەنگی بەشداران دادەمزریت.^١

٢ - جەنگی (مرج راهط):

کۆنگرە (جاییه) (خیلافەتی ئومەوی) لە نێو مائی (سوفیانی) یەوێ بۆ نێو مائی (مەپوانی) گواستەو، دەستی بەیعتدان بۆ (مەپوان) درێژکرا، بەم شێوەیە کۆنگرە کە چارەسەری کێشە (خیلافەتی) لە نێو (بەنی ئومەییە) دا کرد، ئەمە هەنگاوێکی یەکلاکەرەو بوو، بەلام بەرقەرار کردنی ئەم دەسەلات و خیلافەتە هەروا ئاسان نیو و ئاستەنگی گەورە (بەردەمدا دروست بوون)، (زوحاکی کوپی قەیس) ی سەرۆکی قەیسەکانی پشتیوانی (ئێبن زویبەر) و لەگەڵ (نوعمانی کوپی بەشیری ئەنساری) ی والی (حمص) و (زوفەری کوپی حاریسی کیلابی) ی والی (قینسرین) لە (مرج راهط) کۆبوونەو و خۆیان ئامادە و تەیار کردوو بۆ بەرەنگار بوونەو (ئومەویەکان)، ئیستا (مەپوان) لە سەریەتی بیسەلمێنی: کە ئەو شایانی بەرپرسیاریتی و هەلگرینی باری قورسی (خیلافەت) و بەرگری لێکردنیەتی.

سەرەتا لەدیمەشقی پایتەختی خیلافەتەو دەستبەکار بوو، پشتیوانانی (مەپوان) توانیان پەلاماری (دیمەشق) بدەن و دەستیان بەسەر داگرەو و کاربەدەستی (زوحاک) یان بەدەرینا، بەقسە (ئێبن الأثیر):

ئەمە یەكەم سەرکەوتنی (بەنی ئومەییە) بوو.^٢

مەپوان کاتی بەفەرماندا سوپایەکی لەهۆزەکانی یەمانی نیشەجێ لەشام (کەلب و غەسان و سکون) ساز کرد، عەمری کوپی سەعیدی لەلای پاستی سوپاکەو و دانا، عوبەیدوللای کوپی زیادی لەلای چەپی سوپاکەو دانا، بەرو (مرج راهط) بەپێکەوت، جەنگ پوویداو ئەنجامەکی یەکلایی کردنەو (هەلوێستی شامی) تیدا

١- نحو دستور إسلامي، محمد سيد أحمد، ص ١٧٣، نظام الحكم في الإسلام، د. أحمد عبدالله ص ١٣٢.

٢- الكامل لابن الأثير (٦١٨/٢).

بوو بۇ (بەنى ئومەييە)؛ چۈنكى قەيسىيەكانى پشتيوانى (ئىبن زويىر) تىكشكان، (زوحاكى كوپى قەيس) و ژمارەيەكى زۆر لەسەر كرده و پياو ماقولانى (قەيس)ى نىو شام كوژدان، جەنگە كە (۲۰) پۇزى خاياند، ئەم پووداوه لەكۆتايى سالى ۶۴ى كۆچيدا بوو، دەشگوترى لە موخەپپەمى ۶۵ى ك دابووه.^۱

۱- ئە نجامەكانى جەنگى (مرج راهط)؛

- دەسەلاتى (بەنى ئومەييە) لەمەترسى لەنىو چوون پزگار كردو دەسەلاتى لەبالى (سوفيانى) يەوۋە گواستەوۋە بۇ بال (مەپوانى).

- ئومەويەكانى پزگار كرد لە (زوحاكى كوپى قەيسى فەهرى)ى گەورە پشتيوانى دلسۆزى (ئىبن زويىر).

- (قنسرین) كەوتە ژىر پكئىفى ئومەويەكان وزوفەرى كوپى حارىسى سەركارى بەرەو (قرقيسيا) پۇيشت، بەپى ى قسەى (ابن الأثير): (عیازى حەرسى) كارىەپئوۋەبەرى بووۋە.

- (فەلەستین) كەوتە ژىر دەسەلاتى ئومەوى و (ناتلى كوپى قەيسى جوزامى)ى كارىەپئوۋەبەرى بۇلاى (ئىبن زويىر) پۇيشت.

- (حمص) گىراو (نوعمانى كوپى بەشىر)ى كارىەپئوۋەبەرى كوژدا.^۲

- بەرپابوونى ململانى ى نىوان يەمانى وقەيسى، بەمە دەمارگىرى خىلەكى خۆى خزانده نىو مەيدانى سىياسەتى بالای دەولەت، ئەگەر چى جەنگى (مرج راهط) سەر كەوتنى كەلبىيەكانى بەدەستەيتنا، بەلام ئەمە سەر كەوتنىكى كاتى بوو، ململانىتى بەردەوامى دوو پەگەزى قەيسى ويەمانى يەككە بوو لەھۆسەرەكەكانى پووخانى دەولەتى ئومەوى.^۳

۱- تاريخ الطبري (۴۷۳/۶)، العالم الإسلامي في العصر الأموي ص ۱۴۲.

۲- الكامل لابن الأثير (۶۱۸/۲)، ابن الزبير للناطور ص ۱۳۷.

۳- تاريخ خلافة بني أمية، نبيه عاقل ص ۱۳۰.

ب — ھۆکارەکانی تیکشکانی (قەیسەکان):

— (ئەبن زویڤر) بە قورسای پێویستە وە نە چوو و نێو ئەو جەنگە وە؛ دەبوا بە سوپایەکی جەربەزەیی بە چە کوچۆلی تەواوە وە بۆ پشتیوانی لایەنگرانی ناردبایە، بە تاییەتی کە دەیبینی نە یارانی شامی ئیستا پەرتەوا زەن و بەکیان نە گرتۆتە وە.

— پششەستنی (مەپوان) لە و جەنگەدا بە پیاوانی شارەزاو بە ئەزموونی شەپوپیگدادان، وێنە: (حەسینی کوپی نەمیری سکوفی، عەمری کوپی سەعید).
— تەواوی لایەنگرانی (ئەبن زویڤر) ئامادەیی جەنگە کە نەبوون، بە لکو والیەکانی بە خۆو ژمارەییەکی کەمی سەربازییە وە چوو بوونە نێو جەنگە کە وە.

— (زوحاکی کوپی قەیس) لە کاتی بەجێهێشتنی شاری (دیمەشق) نەهات هێزێکی گەورەیی تێدا بەجی بێلێ تا پارێزگاری کردنی ئەم شارە گرنگە دەستەبەر بکات، ئومەویەکان ئەم ھەلەیان قۆستە وە بە ئاسانی دەستیان بە سەر (دیمەشق) دا گرت.

ج — گریانی مەپوان لە (مرج راھط):

گێڤرداوە تەو: کاتێک سەری (زوحاکیان) بۆلای مەپوان هێنا، ناپەحەت بوو و گوتی: ئیستا کە تەمەنم بەرەو ژوور چوو و ئێسکم باریک بوو و بە ئەندازەیی ماوہی تێنویستی گۆڤرێڤێڤێکم تەمەن ماوہ^۱ و خەلک دێنم و پێکیان وەردەکەم!^۲، ھەر وەھا دەگێرەنە وە: لە و پۆژەدا گریاوە و سەری لە قالان وەریناوە و^۳ گوتوویەتی: پاش ئەوہی پیر بووم و لاواز بووم، وام لێھات لە سەر دەسەلات شەرە شیر بکەم!^۴، لە گێڤرەنە وەییەکی دا (مالک)، گوتوویەتی: (مەپوان) گوتی: ماوہی (۴۰) سالا قوڤنان دەخوینمە وە، ئیستا خۆم لە نێو مەیدانی خوینڤێڤێڤی و جەنگو ھەرا دا دەبینمە وە!^۵

۱- عبدالله بن الزبیر للناطور، ص ۱۳۸.

۲- تاریخ الطبری (۶/ ۴۷۴).

۳- ھەمان سەرچاوە.

۴- البدایة والنهاية (۱۱/ ۶۷۶).

۵- ھەمان سەرچاوە.

۶- سیر اعلام النبلاء (۳/ ۴۷۹).

پەشىمان بوۈنەۋەى (مەپوان) لەم ساتە ۋەختەدا كەسەر كەۋتنى بەدەستەپنەۋەى سەبارەت بەگرتنى جەلۋى دەسەلات دۇنيا بوۋە ۋېڭەكانى گەيشتن بەئامانجەكانى بۇ خۇشبوۋن، بەلگەيەكى گەۋرەيە لەسەر ھەبوۋنى بزوۋنەرىكى خىر كە دلى مەپوان بەم شىۋەيە دەجۇشىنى، لەكاتىكدا كە دەبۋايە ئەم سەر كەۋتنە ھەموو تالى ۋ ناخۇشەيەكانى ژيانى لەبىر بەرىتەۋە، دەبۋايە دەستكەۋتى پۇستى حوكمپرانى ھەموو ھۆكارەكانى پەشىمانى ۋ تىككەدەرەكانى كەش ۋ ھەۋاي سافى لەئاسمانى خەياللىدا لى پەرەۋىننەۋە، بەلام ھالى مەپوان ھالى پەشىمانى يە، ھالىك كەتتى كەۋتوۋە، ھالەتى پەژارە ۋ خەفەت ۋ ھەراق لەدلو دەروۋن دەر دەكات ۋ، ھالەتى پەشىمانى لەكەسىك دوۋر دەخاتەۋە كەتا دۋىنى داۋاي مولك ۋ سەلتەنەتى كىرۋە ۋ ۋەمپۇش پىي گەيشتوۋە! ۱

زۆرىەى پا لەسەر ئەۋەن، كە كەسانىك مەپوانيان توۋشى ئەم داۋاكارىيە ناپەۋايە كىرۋ پالىيان پىۋەناۋ خىستىانە نىۋ ئەم زەلكاۋە بۆگەنە، خەلگانىك بوۋن خۋازيارى بەرژەۋەندى دىيائى بوۋن ۋەس؛ بۆيە مەپوان لەۋكاتەدا ھەستى بەمەكىرۋ ۋىژدانى كەۋتە ژان ۋ ترسا پىرى ئاخىر شەپ بى، بەتايىيەتەش كەبىنى ھەردوك دەستى لەپىناۋ باتالى پزىۋى دىيادا بەخۋىنى مۇسلمانان سۈرۈر بوۋن.

سېھەم: گىرتنەۋەى (مىسپ) ۋ ھەۋلى گىرتنەۋەى (عىراق ۋ حىجاز).

جەنگى (مەرج پامىت) ئەنجامى جىگىر بوۋنى دەۋلەتى (مەپوان) ى ئومەۋى لە شامدا لىكەۋتەۋە، ئىنجا (مەپوان) بەرەۋ (مىسپ) ھەنگاۋى نا، بەم ھەنگاۋەى زىرەكى خۇى سەلماند: چونكە مىسپ لەگەل ئەۋەدا ۋلاتىكى گىرگە، ئەۋا بە سەر كەۋتنى لە شۋىننىكى ئەۋادا ھىز ۋ پىزى زىاتر دەبى بۇ پۈۋەپۈۋىۋەۋەكانى لەگەل (ئىبن زوبىر) دا، زالبۋىنى بەسەر (مىسپ) دا كارىكى قورس نەبوۋ، چونكە مىسپىرەكان ھەۋادارى دەۋلەتى (بەنى ئومەييە) بوۋن، كە بەيەتەتەشيان بە (ئىبن زوبىر) دا لەگەل دىسۆزىانەۋە نەبوۋ، بەلكو لە پۈۋى ناچارى بوۋ. ۲

۱- الأمويون، محمد الوكيل (۲۰۷/۱).

۲- العالم الاسلامي في العصر الاموي ص: ۱۴۴.

پیش نه‌وه‌ی ده‌ست به‌ هێرشه‌که‌ی بکات لایه‌نگرانی (به‌نی ئومه‌یه‌ی میسپی به‌ نه‌ینی بانگکرد،^۱ نه‌مه‌ پێخۆشکه‌ریکی سه‌ره‌کی بوو تا به‌ ئاسانی نه‌وولاته‌ بگریت، خودی خۆی سه‌رکردایه‌تی سوپا هێرش به‌ره‌که‌ی کرد، (عه‌مری کوپی سه‌عید و خالیدی کوپی یه‌زید و سه‌سانی کوپی مالیک و مالیکی کوپی هه‌بیره‌ و عبدالعزیزی کوپی) له‌گه‌لدابوو،^۲ چه‌ند شه‌پ و پێکدادانیکی له‌ نیوان (مه‌پوان) و (ئین جه‌حده‌م) دا پوویندا، (مه‌پوان) سه‌ره‌که‌وت و (ئین جه‌حده‌م) هه‌لات، پاشان هاته‌وه‌ لای (مه‌پوان) و داوای لێکرد لێی بیوری و پێگه‌ی پێ بدات به‌ره‌و (مکه‌) ده‌ربجی، نه‌ویش لێی خۆش بوو و پێگه‌یدا.

نه‌مه‌ و له‌ جهمادی دووه‌می ۶۵ک دا مه‌پوان میسپی گێڕایه‌وه‌ ژێر پکیفی ده‌وله‌تی ئومه‌وی. ^۳ماوه‌ی (۲) مانگ به‌ مه‌به‌ستی ئاسایی کردنه‌وه‌ی بارودۆخ و پێکوپێک کردنی ده‌وله‌ت له‌ (میسپ) دا مایه‌وه‌، کاتیکی ویستی بگه‌ڕێته‌وه‌ شام (عبدالعزیزی) کوپی به‌ (والی) له‌وولاته‌دا دیاریکرد، وه‌ستیکی وای کرد، که‌ به‌گه‌ بێ له‌سه‌ر سیاسه‌تی به‌هێزی و شاره‌زایی زۆری، (عبدالعزیزی) که‌ بینی به‌ ته‌نها له‌ میسپ به‌جی ده‌مینی ترس و دله‌ پاوکه‌ی له‌سه‌ر دروست بوو، به‌ مه‌پوانی باوکی گوت: ئه‌ی ئه‌میری ئیمانداران نیشه‌جیبوون له‌ ولاتیکیدا چۆنه‌ که‌ که‌ستیکی خانه‌واده‌ی (به‌نی ئومه‌یه‌ی) لێنه‌بی؟! مه‌پوان پێی گوت: پۆله‌که‌م: با چاکه‌ کردن و خێروبێری گشتیان بگرێته‌وه‌، هه‌موویان ده‌بن به‌ کوپی بابت، با سه‌روپووت خۆش بێ له‌گه‌لێاندا هه‌موویان ده‌بنه‌ خۆشه‌ویست، هه‌ر کامیک له‌ سه‌رکرده‌کانیان وا حالێ بکه‌ که‌ نه‌و تایبه‌ته‌ به‌ خۆته‌وه‌، ده‌بیته‌ چاودێر به‌سه‌ر نه‌وانی تروه‌ و گوێڕایه‌لی و فه‌رمانبه‌رداری هۆکه‌شی بۆ تۆ مسۆگه‌ر ده‌کات، (بیشری) برات له‌لا به‌جێدێلم، تا وه‌په‌زی خۆتی پێ بشکێنی، (موسای کوپی نه‌سیر)م بۆ کردیه‌ وه‌زیر و پوێژکار، جگه‌ له‌ ئه‌میرایه‌تی کردنی ئه‌م ولاته‌ هه‌چی ترت له‌ نه‌ستۆدا نیه‌، ئایا ئه‌مه‌ باشتر نیه‌ بۆ تۆ له‌ خۆ ته‌مه‌لکردنی نیو مال و داخستنی ده‌رگای

۱- الولاية والقضاء الکندی ص: ۴۲، ۴۱.

۲- هه‌مان سه‌رچاوه‌: ۴۲.

۳- هه‌مان سه‌رچاوه‌ ص: ۴۱، العالم الاسلامي في العصر الاموي ص: ۱۴۴.

خانوت؟^۱ (مه پواني كوپي چه كه م) له پښگای گه پانه وهی میسپیدا، دوو هیزی سهربازی هیرشه ری ناماده کردن بۆ سهر عیراق و حیجان، هیرشه که ی سهر (عیراق) به سهر کردایه تی (عوبه یدوللای كوپي زياد) بوو، نه خشه ی هیرشه که ی به گه مارؤدانی (زوفه ری كوپي حاریسی کیلابی) و خوقوتار کردن له مه ترسی نه و له (قرقیسیا) دهستی پی ده کرد، ئینجا به ره و عیراق و به ره نگار بوونه وهی موسعه بی كوپي زويير ده چیت، به لام نه م هیرشه له سهرده می (مه پوان) دا هیچ نامانجیکی نه پیکا، کاتیک سوپا له پښگای هیرشه ی (قرقیسیا) و گه مارؤدانی (زوفه) دا بوو نه چهل گه یشته سهری و مرد.

کاتیک عبدالملك هاته سهر حوكم، برپار درا هیرشه که بکریت، که له لاپه په کانی دوايه دا باسی لیوه ده که ی.

به لام ده رباره ی هیرشه که ی سهر (حیجان): (مه پوان) سوپایه کی (۱۶۰۰) سواره ی به سهر کردایه تی (حوبه یشی كوپي ده لجه تولقینی) له فه له ستین را به ره و نه وی به پیکرد، (چه جاجی كوپي یوسفی سه قه فی) به خوی و بابیه وه له پزی سوپا که دا بوو، که سوپا گه یشته (وادي القری) کاربه دهستی ئیبن زويير له (مه دینه) رایکرد،^۲ هیرشه که تا سهرده می عبدالملك به رده وام بوو.^۳

چوارهم: کرانی عبدالملك به والی عهد و مردنی مه پوان:

مه پواني كوپي چه كه م (۲) مانگ پیش مردنی دواين کاری سیاسی خوی به به ستنی به یعت بۆ عبدالملك و عبدالعزيزی كوپي نه جامدا، به م شیوه ی یاسای به میراتگرتنی ده سه لاتی له ئیسلامدا به رجه سه کرد.^۴

دوا به دوا ی گه پانه وهی له (مصر) پیلانی دانا بۆ:

دوورخسته وهی خالیدی كوپي یه زید و عه مری كوپي سه عیدی نه شره ق له پۆستی ده سه لات نه م دوو که سه له کۆنگره ی جابیه برپاریان بۆ درا بوو دوا به

۱ - الولاة و القضاء ص: ۴۷.

۲ - أنساب الاشراف (۱۵۰/۵)، الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۵۷.

۳ - الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۵۷، عبدالملك بن مروان لضياء الدين الرئيس ص: ۶۰.

۴ - تاريخ خليفة نقلا عن عبدالملك بن مروان للرئيس ص: ۶۰.

دوای مەپوان حوکم بگرنه دەست، دایکی خالیدی ماره کردەوه، حەسانی کوپی مالیکی کوپی بەجدەلی کەلبی پاسپارد کارێک بکات ئەم دوو کەسە لە ویلایەتی عەهد دوور بخاتەوه و بەستنی بەیعت بۆ کوپەکانی مەپوان پێک بخات، عەمری کوپی سەعیدی ئەشرەق دوا بەدوای جەنگی لەگەڵ موسعەبی کوپی زوبیڤ و هەولدانێ بۆ گێژپانەوهی ناتیلی کوپی قەیسێ حوزامی بەرهو (فەلەستین) ئاشکرایکرد کە ئەو داوای ویلایەتی عەهد دەکات دوای مردنی مەپوان،^۱ ئەم داوایە عەمر پالی بە مەپوانەوه نا: بە هاوکاری حەسانی کوپی مالیکی کوپی بەجدەلی کەلبی بەیعت بۆ عبدالملك و عبدالعزيزی کوپی ببەستێ لە ۶۵ کۆچیدا، مەپوان حەسانی ئاگادارکردەوه، کە عەمر دەلێ ئەو لە دوای مەپوان دەسلالت دەگرێتە دەست، حەسان گوتی: من عەمرت ئێ دوور دەخەمەوه، ئینجا خەلکی کۆکردەوه و وتاری بۆ دان و هەموو بەیعتیان دا بە عبدالملك و عبدالعزيز و کەس نەیار نەبوو.^۲

چەند میژوونوسیڤ: (لە جێدانانی دوو کوپە کە لە دوای خۆی) بە گرنگترین کاری مەپوان دادەنێن بەم کارە عەمر کوپەکانی لەنیو بنەمالە (مەپوان) دا هێشتەوه و سنوڕیکی دانا بۆ کێبێکێکردنی ئەندامانی بنەمالە ئومەوی لەسەر گرتنی جێهوی حوکمپانی، و کۆتایی بە هەموو ئەو کێشەکان هێنا کە بە مردنی (خەلیفە) سەرھەلەدەن وەک ئەو کێشەکانی بە مردنی (معاویە دووهم) هاتنە پێشەوه.^۳

تێبینی دەکریڤ: مەپوان هەندیک لە بێیارەکانی کۆنگرە (جاییە) هەلۆه شاندوونەوه کە پەيوەستن بە ئایندە عەمر کوپەکانی یەوه و پابەندی بە ئێنەکانی نەبووه، حەزی بە کورتە لاتنی جێنشینیایەتی کردووه لە نیوان کوپەکانیدا و گوێی بە بە ئێنشکێتی نەداوه و دەستی بە حەز و ئاواتەکانی خۆیەوه گرتووه، لەگەڵ پەچاو کردنی بەرژەوهەندیە هاویەشەکانی خۆی و نەیارانی، کاریکی وای کردووه قایلین و بەیعت بدەن بە کوپەکانی، لە هەمان کاتدا خالیدی کوپی یەزیدی لەبەر چاوی خەلکی شکاندووه و جێیوی سوکی پێداوه و، وێنە ئەوی وانی شاندووه کە

۱- الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۵۷.

۲- الانساب البلاذري (۱۵۰/۵)، الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ۵۸.

۳- الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ۵۸.

بۇ جىنشىنايەتى ناشى، ئىنجا لە سەرەتاي سالى ۶۵ك دا بەيەت لە خەك وەرەگىرى بۇ عبدالملك و عبدالعزيزى كوپى.^۱

مەپوان بە زىرەكى و ئەزموونى بىرى تىزى خۆى حوكمپانى (ئومەوى) لە تەنگرە مېتايە دەر و خستىە نئو مەلبەندى سەرکردايە تىكردن و بېياردان.

ئەمە پووداويكى سادە و بى شويئە وار نەبوو، بەلكو مەستاندەنە وەيەكى نوئى حوكمپانى ئومەوى بوو لە شام و مىسرى و ليخستنى سوفيانەكان و هاتنە سەركارى مەپوانىەكانى لە خۆگرتبوو، هيچ كۆسپ و لەمپەرىكى وا گەورە نەمان لە پىگەى عبدالملك دا تا بەسەر عبدالله ى كوپى زويىرى خەلىفەى شەرەيدا زالبى و پاشان دەستى بەتال بىت بۇ چاكسازى ئىدارەى دەولەتەكەى، ئەو چاكسازيانەى ئەو ئەنجاميدان: ئەو بە نوئىكردنە وەى راستەقىنەى دەولەتى ئومەوى و چەسپاندنى پايەكانى حوكومەتتىكى خۆسەپىنى دەناسىتن، لەگەل ئەنجامدانى مەندىك كارى چاك و باش كە ناتوانرىت حاشايان ليىكرىت.

مەپوانى كوپى حەكەم لە ۳/پەرەزانى/۶۵ك و لە تەمەنى ۶۳ سالىدا مرد، (عبدالملك)ى كوپى نوئىزى لەسەر كرد، ماوەى (۹) مانگ و (۱۸) پۇژ حوكمى گىپا، لەنئوان دەرگای (جابه) و دەرگای بچوك دا نئىژا.^۲

دوا قسەى (و جبت الجنة لمن خاف النار) بەهەشت بۇ كەسىكە لە ئاگر بترسى بوو، مۆرى ئەنگوستىلەكەى (العزة لله) بوو،^۳ دەربارەى ھۆكارى مردنى (۳) گىپانە وەى جياواز مەيە: يەكەميان دەلى: بە تاعون مردووە،^۴ دووہميان دەلى: ھاوسەرەكەى دايكى خاليدى كوپى يەزىد ژەر خواردى كردووە، يان سەرىنى لە سەردەمى داناوە تا خنكاوہ،^۵ سىيەم گىپانە وە دەلى: بە شىوہى ئاسايى مردووە،^۶ دژ بەيەكى گىپانە وەكان بەلگەن لەسەر ئەوہ، كە راستى ھۆكارى مردنى

۱- البداية و النهاية (۷۱۵/۱۱).

۲- مەمان سەرچاوہ (۷۱۴/۱۱).

۳- مەمان سەرچاوہ (۷۱۳/۱۱).

۴- مروج الذهب (۸۹/۳)، الدور السياسى لاهل اليمن فى الشام ص: ۵۹.

۵- مروج الذهب (۸۹/۳)، الدور السياسى لاهل اليمن فى الشام ص: ۶۰.

۶- الطبقات (۲۳۶/۵).

نه زانراوه، به لām نه و گێرانه وهی هاوسه ره که ی به کوشتنی تۆمه تبار ده کات به چیرۆکی هه لبه ستر او ده چیت و له لایه ن خه لکی نه یاره وه بۆ تانه و ته شه ردان له بنه ماله ی ئومه وی په و اجی پێدراوه، ئه م گێرانه وه له بهر ئه م هۆیانه پهت ده کریته وه:

۱- وینه ی ئه م کرداره له نۆی ژنانی عه ره بدا نه بینراوه، وێپای ئه وه ئه م ژنه خانمیکی ئازاد و شکۆدار بووه و به خزمایه تی له (عبدالشمس) دا به شووه که ی ده گاته وه.

۲- جیگه و پێگه ی مه پوان له نۆی بنه ماله کهیدا و پله و پایه ی پۆستی جێنشینی ئه م تۆمه ته چاکتر پهت ده کاته وه و به دووری داده نی پوویه پووی ئه م جوړه کرداره بپته وه.

۳- مردنی مه پوان هه یج شوینه واریکی خراپی له نۆی بنه ماله ی ئومه وی به جی نه هیشته، به تایبهت له نۆیوان خالیدی کوپی یه زید و عبدالملکی کوپی مه پوان، ئه مه به لگه یه له سه ر ناراستی ئه م گێرانه وه یه.

به لām ئه م گێرانه وه ی ئاماژه ده دا به مردنی سروشتی و ئاسایی یان تووش بوونی به تاعون، پێده چیت و ابیت، چونکه مه پوان ته مه نی له ۶۰ سال تپه پیبوو،^۱ له گه ل ئه مه دا له م به شێ ته مه نی پیریهیدا زۆری هه ولدا و ماندوو بوو، ئه مه پشتگیری نه و پایه ده که ن که به ئاسایی مردی.^۲

۱ - الاخبار الطوال ص: ۲۸۶.

۲ - الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ۶۰.

باسي سڀهه: عبدالملڪي ڪوري مه پوان و مملانيئي له گهل عبدالله ي ڪوري زويير.

يه كهه: ناو و بنه چه و ناسناو و كه ميڪ له ژياني.

۱- ناو و بنه چه و ناسناو:

عبدالملڪي ڪوري مه پوانی ڪوري حه كه مي ڪوري نه بيعاسي ڪوري ٺومه ييه، نه بو وه ليدى ٺومه وي، دايڪي: عائيشه ي ڪچي معاويه ي ڪوري موغيره ي ڪوري نه بو عاسي ڪوري ٺومه ييه يه.^۱

۲- له دايڪيووني و روخساري:

عبدالملك وهك يه زيدى ڪوري معاويه له سالي ۲۶ك له دايڪيووه، پيش ٺوهي دهسه لات وهريگريٽ له پيزي خودا په رستان و دنيا نه ويستان و زانايان بوو، هاوپتي هاموشوڪه راني مزگهوت و قورثانخوينان بوو، لهو چوار كه سايه تيانه بوو، كه له ڪوشكي دهسه لات نزيڪ بوون، ددانه ڪاني ڪيفي زيرپيان تيڪرا بوو، كه سيڪي زار ٺاوه لا بوو، بڙي هه بوو بيتاگا بيت و ميش بچيٽه نيو زاريه وه، بڙيه پتي ده گوترا (ابو الذباب- خاوه ني ميش)، پهنگ سبي و چوارشا بوو، نه لاواز بوو نه قه لهو، برؤڪاني تيهڪه لا بوون، چاوي شين و گه وره بوون، لووتي باريڪ بوو، دهم و چاوي دره وشاوه بوو، مووي سه روپيشي سبي بوو و خه نه ي ده گرد، گوتراوه: دواي ٺوهي بڙته هوڪمپان خه نه ي کردوه.^۲

۳- خويندن و به ندياهه تي ٺهو پيش هوڪمپاني و ستايش ڪراني له لايه ن خه لکه وه:

نافيع ده لئ: شاري مه دينه م بينيوه، گه نجیڪي گورج و گوٽر و شاره زاتر و

۱- البداية و النهاية (۳۷۷/۱۱).

۲- همان سه رچاوه (۳۷۹/۱۱).

قورئانخوتىنىكى چاكتىرم لە عبدالمك ى كۆپى مەپوانم تىدا نەبىنىوہ.^۱

ئەمەش لە (ئەبى زەناد) ەوہ دەگىرپىتەوہ:

زانايانى مەدىنە (۴) كەس بوون: سەئىدى كۆپى موسەيىب، عوپوہ، قەبىسەى كۆپى زونەيب، عبدالمك پىش گرتنى جلەوى دەسلەت.^۲

ئىبن عومەر دەلى: خەك پۇلەيان دەبى، بەلام (مەپوان) باوكى لىبووہ واتە: عبدالمك،^۳ مەبەستى ئىبن عومەر ئەوہى: عبدالمك تەمەنى بەرەو سەر چوو بوو بەسەر ھاوتەمەنانىدا بەرز بېقوہ.^۴

يەحيى كۆپى سەئىد دەلى: يەكەمىن كەس نوپۇزەكەى لە نىوہ پۇوہ تا عەسر درىژەى كىشا عبدالمك و چەند لاوىكى ھاوپى بوون، سەئىدى كۆپى موسەيىب گوتى: بەندايەتى بە زۆرى نوپۇز و پۇزۇو نىيە، بەلكو برىتيە لە بىر كىرەنەوہ لە گەورەىي خودا و خۇپارپىزى يە لە قەدەغە كراوہ كان،^۵ پاست دەكائىلە.

شەئبى دەلى: لەگەل ھەركەسىك دانىشتىم زياتىرم بەسەرەوہ ھەبووہ، جگە لە عبدالمك ى كۆپى مەپوان، ئەگەر قەسەيەكم بۇ گىرپابىتەوہ زياتىرى بۇ گىرپاومەوہ، ئەگەر ھۇنراوہ يەكم بۇ خويندەبىتەوہ زياتىرى بۇ خويندەوومەوہ.^۶

۴ - بە گەورە دانانى ناوى (الله):

بەيھەقى دەگىرپىتەوہ: عبدالمك فلوسىكى لىدەكەوېتە ناو بىرىكى پىسەوہ، يەككىكى بە (۱۳) دىنار بە كرى گرت تا بۇى بىتتە دەرەوہ، سەبارەت بەمە پىي گوترا، گوتى: ئەو فلوسە ناوى (الله) ى لەسەر نوسرا بوو.^۷

۱ - البداية و النهاية (۳۷۹/۱۱).

۲ - ھەمان سەرچاوہ (۳۷۹).

۳ - ھەمان سەرچاوہ.

۴ - الخلافة الاموية للهاشمي ص: ۱۱۶.

۵ - البداية و النهاية (۳۸۰/۱۱).

۶ - ھەمان سەرچاوہ.

۷ - ھەمان سەرچاوہ.

۵ — زىكرى خودا لى سەفەر دا:

ابن ابى الدنيا دەلى: كە عبدالمك لى پىڭگادا چاۋى بە درەختىك دەكەوت بە ھاۋپىكەى دەگوت: (سبحان الله) مان پى بىكە تا دەگەينە ئەو درەختە، (الله اكبر) مان پى بىكە تا دەگەينە ھۇ و بەردە و ھەروەھا.^۱

۶ — نايى راستە دەلىن پىشتى لى قورئان كىردوۋە؟

گوتراۋە: كاتىك قورئانى لى نىۋ كۆشىدا دانائە گوتىيەتى: ئەمە دواين جار بىت،^۲ (ابن كئىر) ئەم پىۋايەتەى بە (ضعيف) واتە بە لاۋاز و بى ھىز دانائە و بە دەرىپىنى كز (قىل - گوتراۋە) گىپراۋەتەىۋە.^۳

عبدالمك بە مامۇستاي مىندالەكانى خۇى ئىسماعىلى كوپى عوبەيدوللاى كوپى ابى المهاجرى گوتوۋە، چۇن فىرى قورئانيان دەكەى ئاۋاش فىرى پاسكۆى يان بىكە.^۴

۷ — چ شتىك ئەم گە نىجەى رەۋىشت داداۋە و پىۋاۋەتى ئەۋى جوانكردوۋە؟

ئىن سەد بە سەرھاتىك دەگىپتەۋە بە بەلگە بۇ عبدالمك، كە مۇفتىكى خۇشەۋىست و لەبەر دل بوۋە بەتايىيەتى لەلەى مامەكانى واتە: پىۋاۋە گەۋرەكانى بەنى ئومەييە، پۇژىك معاۋىيەى كوپى ئەبوسوفيان و غەمرى كوپى عاص جىش دانىشتىبۇن، عبدالمك بە لاياندا تىدەپەپى، معاۋىيە دەلى: دەبى چ شتىك ئەم گەنچەى ئەدەب دادابى و مەردىكى ئاۋا جوانى لى دروستكردى؟ غەمر دەلى: ئەى ئەمىرى ئيمانداران: ئەم گەنچە (۴) سىفەتى پەچاۋكردون و (۳) سىفەتىشى ۋاز لىھىنانون: كاتىك دەكەۋىتە قسە جوانترىن وشە بە كاردىنى، كاتىك قسەى بۇ دەكرى بە باشى كۆى شل دەكات، كاتىك دەكات بە كەسىك بە جوانترىن زەردەخەنە

۱ - البداية والنهاية (۳۸۰/۱۱).

۲ - مەمان سەرچاۋە.

۳ - مەمان سەرچاۋە.

۴ - مەمان سەرچاۋە.

پووبە پووی دەبیتهوه، هەرگیز قسهیهك ناکات په شیمانی به دوا دابی، له گهل خه لکانی په رست و بی پیز تیكه له نابیت، گالته و گهپ له گهل كه سیك ناکات متمانه ی له سەر ئاوهز و پیاوه تی ئه و نه بیته.^۱

۸ — وهسیتی بۆ مامۆستای رۆله کانی:

عبدالملك به مامۆستای منداله کانی ئیسماعیلی کوپی عوبهیدوللای کوپی آبی المهاجری گوت: چۆن فیتری قورئان خویندیان ده کهیت ئاواش فیتری پاسگوپی یان بکه، له خه لکی سوک و پهستیان دوریخه رهوه: چونکه ئه وانه خراپه ی نیو خه لکی و پووه له مالو و مشه خوړن،^۲ سیفه تی توپه بوونیان لی داماله چونکه توپه بوون په وشته جوانه کان تیكه ده دا، سهریان بۆ بتاشه ملیان ئه سستور ده بی، فه رمانیان پی سیواک بکه ن و ددان و لا شه ویلگه و زمانیان پاک پابگرن، که ئاویان خوارد هوه با هه لی بملیسن و هه لی نه قورتینن، کاتیك ئه ده بیان داده ده ی یان فیتری په وشتیکیان ده که ی، به نه پینی ئه م کاره بکه، با له بهر چاوی خه لک که م و سوک نه بن.^۳

۹ — هه لویستی عبدالملك له بهرام بهر (ئین زویڤر) پینش و پاش جلهوی حوکم:

ئو دوو هه لویستی دژ به یه کی هه بوون له بهرام بهر ئین زویڤر دا: یه که م: پینش حوکمگێڤان: په نای به خوا ده گرت خه لیفه سوپا به ره و (مه) به پی بکات و په لاماری ئین زویڤر و هاوه لانی بدات، پیی وابوو کاری له م جۆره تاوانیکی گه ره یه.^۴

یه حیای غه سانی ده لی: کاتیك موسلیمی کوپی عوبه چووه (مه دینه)، چووه نیو مزگه وتی پیغه مبه ر (ﷺ)، له ته نیشت عبدالملك دانیشتم، عبدالملك پیی

۱. الطبقات لابن سعد.

۲. هه مان سه رچاوه (۳۸۹/۱۱).

۳. هه مان سه رچاوه (۳۸۹/۱۱).

۴. الخليفة الاموي للهاشمي ص: ۱۱۶.

گوت: تۆلەگەل ئەم سوپايەي؟ گوت: بەلى، گوتى: دەك دايكت سنگت بۆ بىكوتى!! دەزانى بۆلای كى دەپۆي؟ بۆلای يەكەمىن لە دايكبووى ئىسلامى دواى ھىجرەت، بۆلای كوپى دىسۆزى پىغەمبەرى خودا ﷺ، بۆلای كوپى (ذات النطاقين خاوەن دوو پىشتىن)، بۆلای كەسىك پىغەمبەرى خودا خورماي جوراوى دەمى پىرۆزى خستۆتە بن مەلاشوى دەچى؟ سوپىند بە خوا ئەگەر بە پۆز بچىتە لای دەبىنى بە پۆزە، ئەگەر شەو بچىتە لای دەبىنى لە نوپۆدايە، ئەگەر خەلكى سەر زەوى گەلەكۆمەي كوشتنى لەسەر بكن، خودا ھەموويان بەسەر پووانياندا دەباتە دۆزەخ.^۱

ھەلوپىستى دووھەم: دواى حوكم گىرپان: بە تەواوى پىچەوانەي ھەلوپىستى پىشەوايەتى، عبدالملك بەسەر كىردايەتى (ھەججى كوپى يوسفى سەقەفى) سازوپاز دەكات و بەرھەو (مكەي) بەرپەدەكات، كاتىك ئىبن زويىر لە پەنايەكەبە خۆپەنا دەدا سوپاكە گەمارۆي دا تا ئەوكاتەي كوشتيان.^۲

دووھەم: ژيانى سىياسىيانەي پىش حوكمگىرپان.

لەكارەساتى كۆژرانى عوسمانى كوپى عەفان دا تەمەنى (۱۰) سال بوو، ئەم كارەساتە يەكەمىن پوداوى واقىعى بوو كە گارىگەرى خۆي لەسەر عبدالملك بەجى ھىشتىبوو، ئەم كاريگەرىيە لەكاتى گرتنى جەلوى دەسەلاتيدا دەرکەوت،^۳ لە وتارىكىدا دەلى: بەلای ئىمەو ھەموو شتىك لە لايەن ئىوھو ھەكە دەيەن قابىلى قبولە جگە لە ھەلكرىنى ئالا و خۆ كوتان بۆ سەر مەنبەر لە سەردەمى معاويەي كوپى ئەبوسوفيان دا يەكەم پۆستى ئىدارى وەرگرتوو و بۆتە كارىدەستى (ھەجەر)،^۴ ئواي وەفاتى (زەيدى كوپى سابىت) پىش بۆتە سەرپەرشتىكارى ديوانى شارى مەدینە.^۵

۱- تاريخ الخلفاء للسيوطي ص: ۲۱۷.

۲- ھەمان سەرچاوە.

۳- الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ۶۴.

۴- المعارف لابن قتيبة ص: ۳۵۵، الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ۶۴.

۵- الطبقات (۲۲۵/۱).

له جیهاد دا به شداری کردوو و سالی ۴۲ك له پیشه وهی هه له تیکدا به ره و (پۆم) چوو، ده لێن: له گه ل معاویه ی کوپی هه دیج دا نه فریقیای گرتوو و معاویه گرتنی (جه له ولا) ی خستۆته نه ستۆ له ولاتی نه فریقیا.

ئه و له سه رده می (یه زید) دا ده رباره ی (ئین زویتر) ده یگوت: ئیمرو که سیك له سه ر زه وی دا له ئین زویتر باشت نه، هه روه که په یوه ندی له موسعه بی کوپی زویتر په یوه ندی دۆستانه بوو.

به لام ده رباره ی پۆلی سیاسی عبدالملك له سه رده می مه پوانی کوپی هه کم دا: سه ره رشتی ئیداره ی فه له ستینی کردوو و پوحی کوپی زنباع له جیگه یدا کاره کانی به پتوه ده بردن. ده کری ئه مه بکریته پاساوێک تا له دیمه شق لای باوکی بیته و له به پتوه به رایه تی ده وه لته دا یاریده ی بکات، سه رده می ئه و کاتی مه پوان سه رده می دۆژمن و نه یاری زۆری ده ره وه و نیوخۆ بوو، که باوکی به ره و میسر به پیکه وت ئه و سه ره ره رشتی ئیداره ی دیمه شقی ده کرد. ئه مانه هه موو به لگه ن له سه ر وریایی و توانای ته وای عبدالملك له به پتوه بردندا.

سێهه م: ئه و زانایانه ی له گه ل عبدالملك بوون.

ژماره یه ک له زانایانی شام به یعه تیان به عبدالملك دا، به لام له چاو ئه و زانایانه ی به یعه تیان به (ئین زویتر) دا. یان ئه و زانایانه ی به یعه تیان پی نه دا ژماره یان زۆر که م بوو و بایی نه وه نده نه ده بوون پای ئۆمه تیان له سه ر پیک بیته بۆ کرانی به (خه لیفه)، ئه مه له لایه ک که ته نها زانایانی شام بوون به یعه تیان پێدا، وینه ی ئه و زانایانه: زانای گه وره قه بیزه ی کوپی زوئه یب رحمه الله، یه زیدی کوپی ئه سه وه دی چه پشی رحمه الله هاوپی عبدالملك ده بی له هێرشه که ی سه ر موسعه بی کوپی

۱- تاریخ خلیفه (۱/۶۹).

۲- الطبقات (۵/۲۲۶).

۳- أنساب الأشراف (۵/۱۲۷).

۴- الكامل في التاريخ، نقلًا عن الدور السياسي لأهل اليمن من: ۶۵.

۵- الدور السياسي لأهل اليمن من: ۶۵.

۶- أثر العلماء في الحياة السياسية في الدولة الأموية من: ۵۴۲.

زويپىر، دەلئىن: كاتىك ئاپقاراي ھەردوك سوپاي بىنين گوتى: خودايە نيوانىك بۇ ئەم دوو شاخە بىكە و بە يەك ھەلنە شاخىن، خودايە كاميان بە لاتەو ھەلنە شاخە وىستە كاروبارى بخەرە بەردەست.^۱

چوارەم: بزوتنەو ھى (توابىن) و جەنگى (عين الوردە) لە ۶۵ كۆچىدا.

دوا بەدواى مردنى يەزىد و ھەلەلەنى عبدالله ى كوپى زياد ئالۆزى تەواى عىراقى گرتەو، بە پەلە و بى دواكەوتن پىشتىوانانى حوسىن بە مەبەستى تۆلە سەندەو ھى خويىنى حوسىن پەيوەندىيان بە يەكتەرەو ھەردەو، چونكە پاش كارەساتەكە گىيانى تۆلە ھەلەلەندى و لە پىشتىوانى نەكردنى پەشىمان بوونەو، بۆيە بۇ سىپىنەو ھى تاوانى سەرنەخستنى حوسىن ھىچ ھۆكارىكى باشتەر لە تۆلە سەندەو ھى خويىنى حوسىن يان دەست نەكەوت تا پەوى خۆيانى لە لاي خودا و خەلك پى سىپى بىكەنەو.^۲

شىعە بە سەركاھەتى (سەردى خوزاعى) زوو زوو كۆدەبونەو ھەلەلەست و شىوانى كارى خۆيانىيان دەخستە بەرياس و لىكۆلەنەو، كۆپونەو ھەكان بابەتى تۆبە و لىخۆشبوونى خودايان بەسەردا زالبىو، ئىنجا دەستيان بە پىكخستنى ھىزى سەربازى كرد.

(توابون) لە مانگى پەبىيە يەكەمى ۶۵ كە دا و لە پۆزى ديارىكراوى دەرچونيان و لە (نحيلة) پرا بەپىكەوتن، وىستەگى يەكەمى تۆلە سەندەو ھىيان (كەريەلا) بوو، كاتىك گەيشتە گۆپى حوسىن كوليان ھەستا و گريان و تۆبەيان كرد، ماو ھى شەو و پۆزىك گريان و كەوتنە ھالەتى جەزىو ھەلەلەندى و بىريارياندا بەرەو شام بەپىكەون و پەلامارى عىبدالله ى كوپى زياد بەدەن، بەو پىدەنە ھى ئەو ھەرمانى كوشتنى حوسىن دەركردو ھەلەلەندى، بە ھىسابى خۆيان چاكتىن پىكە چارەيان ھەلەلەرد بۇ تۆلە سەندەو ھەلەلەندى، سوپاي (توابىن) بە شارى (ھىت) نىزىك (فورات) دا تىپەپى، پاشان بە

۱- سىر اعلام النبلاء (۱۲۷/۴).

۲- الكامل في التاريخ (۶۳۵/۲).

۳- تاريخ الطبري، نقلًا عن تاريخ الدولة الاموية، طغوش ص: ۷۱.

قەراغی پووباردا بەرەو سەر پۆیشت تا گەیشته (قەقیسیا)،^۱ ئەم شارە کۆتا سنووری دەسلاتی ئیبن زویبەر بوو لە عێراق،^۲ زوفەری کوپی حاریسی کیلابی ی ئەمیری (قەقیسیا) بە گەرمی پیشوازی لێکردن، هەردولا بەرژەوهندی هاوبەش واتە: دژایەتی ئومەویەکان کۆی کردبوونەوه، (زوفەر) پیشنیاری یەگگرتنی پیزەکانی (توابین)ی لەگەڵ سوپای (ئیبن زویبەر) خستە پوو، بەلام ئەوان ئەم پیشنیاریەیان قبول نەکرد و داواي لێبوردنیان کرد، (زوفەر) داواي لێکردن لەم بێراره (خۆکوژیە)یان پاشگەز ببنەوه، بەلام ئەمەشیان پەتکردهوه، تویشوو و پێداویستیان پێچاپەوه و بەرەو شوینی مەبەست بەرێکەوتن.^۳

(توابون) لەگەڵ سوپای ئومەوی لە (عین الوردە)ی خاکی (جزیرە)ی باکویری پۆژئاواي (صفین) و لە سالی ۶۵ک دا پێکەڵشاخان، ئومەویەکان جەنگێکی نا بەرمەریان لەگەڵ کردن، سوپایەکی زۆری ئەوان گەمارۆی دان و دەرەنجام سەرۆکەکیان لێ کوشتن و هەموویان لەنیو بردن، جگە لە پوفاعەي کوپی شەداد، کە بە ژمارەیهکی کەمەوه بەرەو (کوفە) گەپایەوه.^۴

ئەبێ دەربارەي سلیمان کوپی سردی سەرۆکی (توابین) دەلێ: ئەو پیاویکی بە دین و خودا پەرست بوو، لەگەڵ سوپایەک دەرچوو،بوو، کە تۆبەیان لە تاوانی سەرئەخستنی حوسینکردبوو، بۆ سەندنەوهي تۆلەي خوینی حوسین دەرچوون، بۆیە ناویان لێترا (سوپای توابین).^۵

ئبن کثیر دەلێ: ئەگەر ئەم بێاردان و کۆبوونەوهیان لە پێش گەیشتنی حوسین بایە بۆ شوینی تێدا شەهید بوونی، زۆر بەسوود تر دەبوو و سەرکەوتنی حوسینی تێدا دەبوو، بەلام گیانفیدایەیان لە کاتیکیدا بوو کە (۴) سالی تەواو بەسەر شەهید بوونی حوسین دا پابردوو.^۶

۱- الکامل فی التاريخ (۲/۶۲۸).

۲- تاریخ الطبری، نقلاً عن تاریخ الدولة الاموية، طقوش ص: ۷۱.

۳- تاریخ الدولة الاموية، طقوش ص: ۷۲، الکامل فی التاريخ (۲/۶۳۹).

۴- تاریخ الطبری، نقلاً عن تاریخ الدولة الاموية، ص: ۷۲.

۵- سیر اعلام النبلاء (۳/۳۶۵).

۶- البداية و النهاية (۱/۶۹۷).

تەمەنى سەلىمانى كۆپى سەردەك^۱ پۇڭى كۆزىنى دا گەيشتىبۇو (۹۳) سال.^۱

بەپاستى كە مۇڭ لە ھەلۋىستى ئازايانە و بویرانەى (توابىن) پادەمىنى ھەناسەى سواردەبى، ژمارەيان لە (۴) ھەزار كەس تىننەپەپىبوو، بە باۋەپىكى پتەو و ئازايەتەكى بى ئەنداز و دان بەخۇداگرتنىكى تىر و تەۋاۋە چۈنە نىو گۆپەپانى جەنگەۋە و بە لانى كەم بەرەو پۈۋى (۲۰) ھەزار جەنگاۋەرى شامى بوۋنەۋە و زىيانىكى گەۋرەى گىيانىان لى دان و كوشتارىكى زۆريان لىكردن تا كار بەۋە گەيشت دەستيان لە خويندا شەلال بوو، ئەگەر زۆرى سوپاى شام نەبۋايە و گەمارۇيان نەدابان و پىڭاكانيان لىنەگرتبان و تىربارانىان نەكردبان بەلى ئەگەر دەرۋەتتىكان بەدەستەۋە مابايە ھەرگىز بە سەرياندا سەر نەدەكەۋتن.^۲

كە مۇڭ بەرامبەر ئەم ئازايەتى و دلسۆزى و خۇتۋاندنەۋەيان سەرسام دەبى ھىچى بە دەست نامىنى جگە لە پەرسىيارىك: ئەم پالەۋانانە لەكۆى بوون كاتىك حوسىن و كەس و كارى بەرەو پۈۋى مەرگ بېۋنەۋە لە كەربەلا، ئازايەتى و دلسۆزىكەيان لە كۆى بوو كە پەيمانىان دەشكاند و بە ھاۋار حوسىنەۋە نە دەچۈن؟!.^۳

گەنگەرتىن ھۈى تىكشكانى (توابىن):

۱ - كەمى ژمارەيان لە بەرامبەر ژمارەى سوپاى شام، ژمارەى سوپاى شام زىاتر لە (۲۰) ھەزار جەنگاۋەر بوو، جگە لە و ژمارە سەربازانەى عبىداللاھى كۆپى زىاد بۇ ئىحتىيات مابۋنەۋە و چاۋەپۋان بوون.

۲ — لاۋازى (توابىن) لە بوۋارى تاكتىكى سەربازىدا، ھىچ كام لە سەركردەكانى (توابىن) بەرامبەر نەدەكرا بەعبىداللاھى كۆپى زىادىان حصىنى كۆپى ئەمىر لە بوۋارى شارەزايى و تواناى سەربازىدا، ئەم بىرۋاپايە لەگەل ۋەسفى

۱. ھەمان سەرچاۋە (۷۰۳/۱۱).

۲. الامويون، للوكيل (۳۱۵/۱).

۳. ھەمان سەرچاۋە.

موختاری سه قه فی بۆ سولیمانی کوری سرد یه کده گریتته وه، که ده یگوت: سلیمان پیاویکه شاره زای مهیدانی جهنگ و سیاست نیه.^۱

۲ - بیتوانایی به شدار پیکردن: کاتیک ابن سرد ژماره ی به یعه تده رانی (بصره و مدائن) ه ژمارد (۱۶) هه زار کهس بوون، چونکه ئه م خه لکه پیکنه خرا بوو، بهس (۴) هه زار کهس بۆ جهنگ ئاماده کرا.

۴ - به شدارینه کردنی موختاری سه قه فی له م جهنگه دا، جگه له مهش خه لکی له سلیمان سارد ده کرده وه.^۲

پینجه م: بزووتنه وه ی موختاری ئه بی عوبیدی سه قه فی:

ناوی: موختاری کوری ئه بی عوبیدی سه قه فی درۆزنه ، ناوی بابی: ئه میر نه بو عوبیدی کوری عه مری کوری عومه یری کوری عه وی کوری عوقده ی سه قه فییه، پیغه مبه ر (ﷺ) له ژياندا بووه که موسلمان بووه، نه زانراوه که هاوه لایه تی پیغه مبه ر (ﷺ) ی کردبی، عومه ر (ﷺ) کردوویه تی به سه رکرده ی سوپایه ک له فه تحی عیراقدا، پووداوی (جیسری ئه بی عوبید) خراوته پال ئه و. موختار گه وره بوو پیگه یی، بوو به یه کیک له گه وره کانی سه قیف، خاوه نی پا و په وان بیژی و نازایه تی و دانایی بوو، به لام که مدینبوو.^۳ پیغه مبه ر (ﷺ) فه رموویه تی: (یکون فی ثقیف کذاب و مبیر)، موختار درۆزنه که یه، پپوپاگه نده ی ده کرد که وه سی بۆ دئ و له غه یب ده زانی، که واته (کذاب) پیک موختاره، (مبیر) یش به واتای له نیویه ر دئ و به سه ر (حجاج) دا ده چه سپیت، قیحه ما الله تعالی خوا پووین پهش بکات.^۴

موختار دوا ی مردنی یه زیدی کوری معاویه له سالی ۶۴ هاته سه ر شانزی پووداوه کان، ئه ویش له پیزی ئه و که سه نه یارانه بوو سه رده می ئومه وی ژانی پیوه

۱- أنساب الاشراف (۲۰۷/۵).

۲- سیر أعلام النبلاء (۵۴۰/۳)، عبدالله بن الزبیر، للناطور ص: ۱۴۸.

۳- سیر أعلام النبلاء (۵۳۹/۳).

۴- مسلم رقم: ۲۵۴۵.

۵- سیر أعلام النبلاء.

گرتببون و هينانيه ناراو، هرچند دل و دهر ووني پرپو له پق و كينه بهرامبر به نالوبهيت. به لام دوو پو ناسا خوئ لي كر دبوونه دلسوز و پرپواگندهي ده كرد كه خوشي ده وين و داواي تولي حوسيني ده كرده وه. ^۱ له كتيبى (عن الحسن بن علي بن ابي طالب) دا گيپراومه ته وه: كه نه و فرماني به سه عدي كوپي مه سعودي سه قهفي مامي كردوه سه سني كوپي علي بگريت و به خهلات بيداته (معاويه) تا لاي نه و پشكيكي باشي ده ستهكوئ. ^۲

ئينجا هه وئي دا په يوه ندي به (عبدالله ي كوپي زويپر) وه بكات و له گه لي پيكي، بۆ نه و مه به سته چند مه رجتيكي به سهر عبدالله دا دان: له و مه رجانه:

– ده بئ نه و به كه م كه س بيت بجيته ژوره وه بۆ لاي.

– نابيت (ئين زويپر) هيچ برپاريك به بئ نه و برپيئته وه و هيچ كاريك به بئ نه و پاپه پيئي.

– هر كاتيك سهر كه وتني به ده ستهينا، ده بئ له كاروياره گوره و گرنگه كاندا پشتي پي بيه ستي. ^۳

به كورتي: ده يه ويست له ده وله ته كه ي (ئين زويپر) دا قسه ي هه بيت، به لام هيچ وه لام يكي له لايه ن (ئين زويپر) ده ست نه كه وت، ناچار به ره و (كوفه) پويشت و له وئ گيرسايه وه. ^۴

بارودوخى (كوفه) نالوز بوو، ويستي له ناوي ليلا پاو بكات، كاغه زى تولي حوسيني هه لدايه سهر ميژى قوما، به دروي خوئ گوتي: نه م نه ركه ي له لايه ن محمدى كوپي علي ناسراو به محمدى كوپي حنيفة پي سپي دراوه، برپاريدا سواي شه پولي لافاوي شيعه بيت و دهره نجام بگاته كه ناري حوكم و ده سته لات.

نه و له دوا ساته كانى ژيانيدا نه م نياز به ده ي لاي دلسوز و نزيكه كانى خوئ دهر پرپوه، نه وان باوه پريان وابوو: موختار پاست ده كات و تولي (نالوبهيت)

۱ - البداية و النهاية (۶۶/۱).

۲ - تاريخ الطبري، نقلاً عن العالم الاسلامي في العصر الاموي، ص: ۴۸۲.

۳ - الكامل في التاريخ، نقلاً عن العالم الاسلامي في العصر الاموي، ص: ۴۸۲.

۴ - البداية و النهاية (۶۶/۱).

دەکاتەوه، موختار لەکاتی گیاندهرچونیدا و تەنگ پی هەلچرانیدا و لەنیۆ جەرگی مەیدانی جەنگ بانگی سانیبی کوپی مالیکی ئەشعەری دەکات و پیتی دەلی: پات چییە؟ سانیب دەلی: پامی خۆتە، دەلی: من پام وایە یان خودا؟ دەلی: پای خودایە، دەلی: وای بۆ تۆ: چەندە گێل و کەودەنی! من تەنها پیاویکم لە پیاوانی عەرەب، تەماشام کرد: (ئیبوزویڤر) دەستی بەسەر (حیجان) دا گرتووه، (نەجدە)ش بەسەر یەمامەدا، مەروانیس بەسەر (شامدا)، منیش تەها وەک ئەوانەم و زیاتر نا، بۆیە دەستم بەسەر ئەم ولاتەدا گرت، من وەک یەکیەک لە ئەوان بووم بەلام من زیندەپۆییم کرد، تا بەم پۆزە تالە گەیشتم، ئیستا ئەگەر هیچ نیازیکت نیە بپۆ بۆ خۆت و پزگاری خۆت شەپ بکە، سانیب گوتی: (إنا لله وإنا إليه راجعون).^۱

سانیب بۆیە ئەمە ی گوت: چونکە ئەو کاتە بۆی دەرکەوت موختار هەر کاریکی کردووه تەنها لە پێناوی دەسەلاتداریتی خۆیدا بووه و بە تەنها، هەر بۆیە (نەبی) وەسفی درۆزنی و بێ دینی دەداتە پال موختاری سەقەفی.^۲

لە کاتیکیدا سلیمانی کوپی سەردی خوزامی ی سەرۆکی (تەوابین) خەریکی ئامادەکردنی سوپا بوو بۆ سەر (شام) و عەبدالله ی کوپی زیاد و سەندەنەوی تۆلە ی خوینی حوسین، موختار لەو کاتەدا خۆی زەق کردبووه و هەولیدا خەلک لە سلیمان بته کێشێتەوه، پڕوپاگەندەکە ی سەری گرت و (۲) هەزار شیعی پاشگەز کردەوه و لە دەورە ی خۆی هالاندن، دەرەنجامی جەنگی (عین الوردە) بە قازانجی موختار تەواو بوو، بۆچوون و پیشبینییهکانی دەرەنجامی شەپەکە بە پاست دانران، بە تەنیا خۆی مایهوه بۆ سەرکردایەتیکردنی شیعه، پزگاریبووانی ئەو جەنگە پەنایان بۆ ئەو هیئا، بزوتنەوهکە ی بەهێز بوو، شوێنکەوتوانی زۆر بوون، ئیبراهیمی کوپی ئەشتەری نەخەعی، کە یەک لە سەرانی کوفە بوو هاتە نیۆ بزوتنەکە یهوه، بەمە بەهێزتر سەقامگیرتر بوو، کودەتای بەسەر عبدالله ی کوپی مۆتییعی عەدەوی ئەمیری کوفە ی سەر بە (ئەبن زویڤر) کرد و دەستی بەسەر کوفەدا گرت.

۱- تاریخ الطبری (۶/۶۷۷).

۲- سیر أعلام النبلاء (۳/۵۳۹).

موختار و قە لاچۆکردنی بکوژانی حوسین

بەمەبەستی سەلماندنی پڕوپاگەندە ی سەندنەوه ی تۆلە ی خوینی حوسین و پاسەتی داواکە ی، پراوەدوی بکوژانی حوسینی داو زۆریە یانی لە کوفەدا کوشتنەوه،^۱ ئینجا لە ساڵی ۶۷ ک دە سوپایەکی بە سەرکردایەتی ئیبراهیمی کوری ئەشتەر پێکخستن و بەرەو پووی عەبدالله ی کوری زیادی پێکدرەوه، لەلای پوویاری (خازەر) ی نزیک (موسل) پێک گەشتن، دەرەنجام سوپاکە ی (ئین زیاد) شکستی خوارد و (ئین زیاد) یش لە گۆرەپانی جەنگدا کوژرا و پەپ هەلاتن.^۲

کاتێک (ئین زیاد) کوژرا (ئین موفەپەرەغ) گوتی:

إِن الْمَنَایَا إِذَا مَا زُرْنَ طَاغِیةَ هَتکَنَ أَسْتَارَ حُجَابٍ وَ أَبْوَابٍ
أَقُولُ بُعْدًا وَ سُحْقًا عِنْدَ لَابَنِ الْخَبِیْثَةِ وَ ابْنِ الْکُودَنِ الْکَاثِبِ
لَا أَنْتَ رُوحِمْتَ عَنِ مَلِکٍ فَتَمْنَعَهُ وَ لَا مُتَّ إِلَى قَوْمٍ بِأَسْبَابٍ.^۳

موختار سەرەتا دەستی بە گرتن و کوشتنی ئەو کەسانە کرد کە لەگەڵ ئین زیاد بەشداری کوشتارگە ی کەریەلایان کردبوو، ژمارە یەکی زۆری لە سەرەزلەکان کوشتەوه، وەک: عومەری کوری سەعدی کوری ئەبی وەققاسی ئەمیری سوپای کەریەلا، شەری کوری ذیجۆشەنی ئەمیری ئەو هەزار کەسە ی سەرپەرشتی شەهیدکردنی حوسینیان کرد، سەنانی کوری ئەبی ئەنەس و خەولی کوری یەزیدی ئەسبوحی و هی تریش.^۴

پۆژی عاشورای ساڵی ۶۷ ی کۆچی پۆژی کوژرانی عەبدالله ی کوری زیاد بوو، ئیبراهیمی کوری ئەشتەر سەلکە سەری عوبەیدوللای بۆ موختار نارد،^۵ موختار پاش

۱- العراق فی العصر الأموی، ثابت الراوی، ص: ۲۵۰، ۲۵۱.

۲- الکامل فی التاریخ (۷/۲).

۳- الکامل فی التاریخ (۹/۲).

۴- البدایة و النهایة (۱۱/۶۶).

۵- تاریخ الطبری، نقلًا عن العالم الاسلامی فی العصر الأموی، ص: ۴۸۴.

ئەم سەرکەوتنەى بازنەى دەسلەتتى فراوانبوو، باكوری عیراق و خاکی (جزیره)ی زەوت کرد، کاریهستانی خۆی لە هەریه‌كاندا بلۆكرده‌وه،^۱ باج و خەراجی لەو هەریمانه‌وه بۆ دەهات، زۆر لە خەلکانی نا عەرەب په‌یوه‌ندیان پێوه‌کرد، چونکه زۆریان پق لە (بنی أمییه) دەبۆوه^۲ لەلایه‌كو، لەلایه‌کی تره‌وه موختار سامانیکی زۆری خستبووه‌ به‌رده‌میان،^۳ به‌م شیوه‌یه‌ ده‌ركه‌وت موختار ده‌وله‌تیکی تایبه‌ت به‌ خۆی لە عیراقدا دامه‌زاند، لە نیوان ده‌وله‌ته‌كه‌ی عبدالملك لەشام و ده‌وله‌ته‌كه‌ی ئیبن زوبیر له‌ حیجاز.^۴

۱- هۆیه‌كانی سەرکەوتنی بزوتنه‌وه‌ی موختار له‌ قوناغی په‌كه‌میدا:

بزوتنه‌وه‌ی موختار له‌ سه‌ره‌تا‌دا سەرکەوت: له‌ به‌ر ئەم چه‌ند هۆکاره‌:
 ۱- زه‌مینه‌ی له‌بار:

له‌ کاتی‌کدا بزوتنه‌وه‌ی (توابین) له‌ پێی هه‌لمه‌ته‌ شه‌هاده‌تخوازیه‌كه‌ی گه‌یشته‌ ئه‌و نه‌جابه‌ی خۆی بۆ خۆی هه‌لبژاردبوو، په‌ژاره‌ و په‌رۆشیه‌كه‌ی له‌ (كوفه‌)دا ده‌نگی دایه‌وه، دل و ده‌روونی خه‌لك پڕ بېوو له‌ داخ و پق و تۆله‌، نه‌مه‌ له‌ لایه‌ك، له‌ لایه‌کی تره‌وه (ئیبن زوبیر) پشگیری قه‌واره‌ی ده‌سلەتتی خۆی نه‌ده‌کرد له‌ (كوفه‌)دا، نه‌ سوپای ده‌نارد، نه‌ به‌ پاره‌ و سامان سه‌رۆكه‌هۆزه‌كانی بۆ لای خۆی پا‌ده‌كێشان، به‌ بۆچوونی ئه‌و، ده‌بێ مه‌یدانی جه‌نگ و هه‌را له‌ (كوفه‌)دا بۆ شوێنكه‌وتوانی موختار و ئومه‌ویه‌كان چۆل بکات و ئەم دوو لایه‌نه‌ له‌ نێو كۆله‌ ناشتی جه‌نگدا به‌پا‌ردێن و دوايه‌ش ئه‌و سود و قازانجی گه‌وره‌ی به‌ریكه‌وێت.^۵

ب — ده‌ربڕینی هه‌ستی سۆز و خۆشه‌ویستی بۆ (به‌نی هاشم) له‌لایه‌ن موختاره‌وه، دیاری و به‌خششی گرانبه‌های بۆ ده‌ناردن و به‌رده‌وام کاری ده‌کرد بۆ

۱- تاریخ الطبری، نقلًا عن العالم الاسلامي في العصر الاموي، ص: ۴۸۴.

۲- الدولة الاموية في الشرق، للنجار ص: ۱۴۳.

۳- العالم الاسلامي في العصر الاموي ص: ۴۸۴.

۴- هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۵- من دولة عمر إلى دولة عبدالملك ص: ۲۰۴، ۲۰۵.

پاکیشانیان^۱.

ج - پەنگدانه‌وه‌ی که سایه‌تیه‌کی به‌رچاو له سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی موختاردا: له کاتی نه‌بوونی سه‌رکردایه‌تیه‌کی سیاسی ناوه‌ندی له (کوفه) دا تا بتوانی ئاراسته‌کانی (شیعه) یه‌کخات و شته سه‌ره‌لداوه نوێکان قبول بکات، هه‌موو ئه‌و فیل و زنگی و نه‌رمونیانی توانایه‌ی موختار ناکرێ فه‌رامۆش بکری، ئه‌و به‌و سیفته‌ کاریه‌گه‌رانه‌یه‌وه توانی سود له کاره‌ساتی کوژرانی حوسین و حجری کوپی عدی و (توایین) وه‌ر بگری و به‌ باری به‌رژه‌وه‌ندی خۆیدا به‌کاریان بینی، وێپای ئه‌مه‌ موختار خاوه‌ن که سایه‌تیه‌کی ده‌رکه‌وتووی مه‌یدانی سیاسه‌ت بوو و له گه‌مه‌کانی ئه‌م بواره‌ شاره‌زا بوو.^۲

د - ئه‌و نه‌خشه‌ زانسته‌ی پێی چۆ پیشه‌وه: نه‌ته‌وه‌کانی ترواته: نا‌عه‌ره‌به‌کان پێکهاته‌یه‌کی گه‌وره‌ی ناو کۆمه‌لگا بوون، به‌لام به‌شمه‌ینه‌ت و چه‌وساوه‌ بوون، ئه‌وان له‌ بزوتنه‌وه‌که‌ی موختاردا ده‌رفه‌تی هه‌ناسه‌دانیا‌ن ده‌ستکه‌وت، بۆ پزگاری و ئازادی و یه‌کسانی و چاکبوونی بارو‌دۆخی کۆمه‌لایه‌تی یان په‌یوه‌ندیان به‌ موختاره‌وه‌ کرد.^۳

ه - دانه‌مه‌زاندنی کاربه‌ده‌ستانی زنگولێزان له (کوفه) له‌ لایه‌ن (ئوبین زوبیڤر) هوه، وه‌ک دیاره‌ کاربه‌ده‌ستانی ئه‌و له‌ قه‌د قۆناغه‌که‌ نه‌بوون بۆیه‌ کاروباری کوفه‌ له‌ ژێر ده‌ستیان ده‌رده‌چوو.^۴

۲ - کۆتایی هاتنی موختار به‌ ده‌ستی موسعه‌بی کوری زوبیڤر:

وا په‌چاو ده‌کرا له‌ نێو چوونی موختار و بزوتنه‌وه‌که‌ی له‌ لایه‌ک عبدالملك نه‌ج‌ام‌درا‌بایه، به‌م کاره‌ی تۆله‌ی (ئوبین زیاد) و هه‌موو ئه‌و سه‌رکرده‌ و سوپایه‌ی کردبایه‌وه‌ که له‌ لایه‌ن موختاره‌وه‌ کوژاون و ته‌فر و تونا کران، به‌لام عبدالملك

۱- عبدالله بن الزبیر، للناطور ص: ۱۵۸.

۲- من دولة عمر إلى دولة عبدالملك ص: ۲۰۵.

۳- هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۴- عبدالله بن الزبیر، للناطور ص: ۱۸۵.

دانی به خۇدا گرت و زانی (ئین زویپر) ئەم کاره ئەنجام دەدات و گوئی ناداته ئەوهی کاتیک له دژی سوپا هێرشبەرەکی عبدالملك پشتیوانی لیکردووه،^۱ چونکه (ئین زویپر) نایەلی چی دیکه موختار پی تێپەرینی و دەسلاتی فراوان بکات و دەولهتەکی بخاته مەترسی یهوه، کهواته بیگومان پۆژیک دیت و له دژی پادەپەپی و ئەنجامی پووبه پووبونه کهش به قازانجی ئەواته: عبدالملك تهواو دەبی، چونکه یهکیان ئەوی تریان له نیۆدەبات و کامەشیان مایهوه بی هیز و پیژ دەبی و له نیۆبرانی له لایەن عبدالملك هوه ئاسان دەبی.

پیشبینیهکی عبدالملك هاته دی، موختار له شەپ فروشتن به عبدالملك پانهوهستا و ویستی شەپ به (ئین زویپر) یش بفروشت، باکوپی عێراق و جزیره ی له عبدالملك داگیر کرد و ویستی (بصره)ش له (ئین زویپر) داگیر بکات و بریاریدا پهلاماری موسعهبی کوپی زویپری والی (بصره) بدات، لێره را پیکهشاخانی نیوان بزوتنهوهی موختار و بنه ماله ی (زویپر) بووه شتیکی چاوه پوانکراو و حەتمی.^۲

موسعهبی کوپی زویپر دەستی خۆی پیشخست و سوپایهکی گهوهری سازکرد و بهره و جهنگی موختار به پیکهوت، له (کوفه) گه مارویدا و تهنگی پی هه لچنی و به سه ریدا زالبوو، کوشتی و سه ری له لاشه ی جودا کردهوه، فه رمانیدا هه ردووک له په دهستی به ده رگای مزگه وتی کوفه دا هه لواسرین، سه لکه سه ره کهشی به پاسه وانی چه ند چه کداریک و به به ریدی تایبه تدا بق (ئین زویپر) به پیکرد، به رید دوا ی نوێژی خه وتنان گه یشته (مکه)، ته ماشای کرد عبدالله خه ریکی نوێژی سوئنه ته، له سه ر نوێژ به رده وام بوو تا سپیده ی به یان هه لات، ئاوپی له و که سه نه دایه وه سه لکه سه ره که ی هینا بوو، گوئی: له به ر ده رگای مزگه وت سی حه پام سی دانی، ئەویش داینا و هاته وه لای، گوئی: به خشش! ئەی ئەمیری ئیمانداران، گوئی: به خششه که ت هه ر ئەو سه لکه سه ره یه هیناوته، هه لیده گری و له گه ل خۆت ده بیه یه وه بق عێراق.

۱- العالم الاسلامي في العصر الاموي ص: ۴۸۴.

۲- العالم الاسلامي في العصر الاموي ص: ۴۸۵، البداية و النهاية (۶۷/۱۱).

دهوله تی موختار ئاسه واری سرپایه وه، وهك ئه وه هه ر نه بووی، موسلمانان به شاد و خه ندان بوون، چونكه خودی موختار له ناخیدا راستگۆ نه بوو، به لكو درۆزن و كاهین و فیلباز بوو، پڕوپاگه نده ی ده كرد (جبریل) دیته لای و وه حی بۆ دینی.^۱

پوناعه ی كۆپی شه دداد ده لئ: كاتێك درۆزنی موختارم بۆ ئاشكرا بوو، شیركه م سوو و له پشت سه ری وه ستا بووم وهك پاسه وان، بپارمدا له ملی بده م، له و كاته دا فه رموده یه كم به بیرهاته وه، كه عه مری كۆپی بۆی گێڕاومه وه ده لئ: گویم له پیغه مبه ری خودا صلی الله علیه وسلم بوو ده یفه رموو: (مَنْ أَمَّنَ رَجُلًا عَلَى نَفْسِهِ فَقَتْلُهُ، أَعْطِيَ لَوَاءَ الْغَدْرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)،^۲ واته: هه ر كه سیك چه پاله دانی كه سیك به خو بگریت و پاشان بیکوژیت، پۆژی قیامهت ئالای غه در و په یمانشكێنی ده دریت.

به (ئیین عومه) گوئرا: موختارده لئ وه حیم بۆ دئ، گوئی: راسته، خودا ده فه رموی:

﴿وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِرُوحِكَ لَإِوَدٍ﴾ (الانعام: ۱۲۱)، واته: شه یتانه كان وه حی بۆ دۆسته كانیان ده كه ن.

عیکر مه ده لئ: چومه لای موختار، پیزی گرتم و له په نا خو ی داینیشاندم و بۆ شه و میوانداری كردم، ده لئ: پیی گوتم: بچۆ ده ره وه و تار بۆ خه لك بده، ده لئ: چوومه ده ره وه، پیاویك هات و گوئی: ده رباره ی وه حی ده لئیی چی؟ گوتم وه حی دوو جۆره: خودای به رز ده فه رموی:

﴿أَرْجَبْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ (یوسف: ۳)، واته: هه روه ها خودای به رز ده فه رموی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ (الانعام: ۱۱۲)، واته: به م شیوازه ئیمه بۆ هه ر پیغه مبه ریک دوژمنیکمان له نئو شه یتانه كانی ئینس و جین دانا، هیندیک له وان بۆ

۱- البداية و النهایة (۶۸/۱۱).

۲- سنن ابن ماجه رقم (۲۶۸۸) حدیث صحیح.

تہ فرہ دان قسہ ی بریقہ داریان بق ھیندیکی تر به وهی دہنارد، دہلئ بق ھاتن بمگرن، گوتم: نہ وه چی دہکن؟ خو من موفتی و میوانی نیوہم، جا وازیان لیہینام، عیکرہمہ ویستی به ناپاستہ وخو درو و دہلہ سہکانی موختار - نہوانہ ی پیوہندیان به مہ سہلہ ی وه حیوہ ھہ یه - پوچہل بکاتہوہ و دہریخات کہ دروزنہ^۱.

ابن کثیر دہلئ: زانایان گوتویانہ (کذاب - دروزن) ی نیو فہرمودہ کہ (موختاری کوپی نہبی عوبید) ھ، به پوالہ شیعہ گہری دہکرد و لہ ژیرہ و ہش خہریکی ھانہت بوو و لای کہ سہ دلئسوز و نزیکہکانی دہیگوت: وه حیم بق دی، بہ لام نہ مزانیوہ کہ گوتبیٹی پیئہ مہرم، تہخت و تاراجی به ئاوریشم پوشرای بق دادہنرا و تہعزیم دہکرا و پیاوہکانی به پیوہ دہورہیان دہدا، به تہخت و تاراجہ کہ یوہ ئیستر ھہ لیدہگرت، تابوتہ کہ ی بہنی ئیسرائیل چون باسی لیوہ کراوہ لہ قوپٹانی پیروزدا، تہخت و تاراجی (موختاریش) نہو حیسابہ ی بق دہکرا، بیگومان نہو گومرا و گومرا کہر بوو، به کوژرانی خودا موسلمانانی ئاسوودہ و ھہ ساوہ کرد، نہمہ دوی نہوہ بہ ھوی نہوہوہ تولہ ی خہ لکانیکی ستہ ملیکراوی لہ خہ لکانیکی ستہ مکار سہندہوہ^۲.

خودای بہرز دہفہرموی: ﴿وَكَذَلِكَ نُؤَيِّدُ بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (الانعام: ۱۲۹)، ناردنی زہوال بق زالم سوننہ تیئکہ لہ سوننہ تہکانی خودای بہرہردگار، تہ ماشاکردنیکی سادہ ی میژوی مرقایہ تی و ئالوگوپی ژیانی کژمہ لگاگان نہمہ دہ سہ لمینی.

۲ - ھویہکانی پوکانہوہ ی بزوتنہوہ ی موختار:

۱ - بیژرانی لہ لایہن سہران و دہستپویشتوانی عہرہب و پاشان دروستبونی شہرہو گپچہل لہ نیوان نہوان و موختاردا، ئینجا نہوانہ ی به ساغی دہرچوون چوونہ

۱- البداية و النہایہ (۶۹/۱).

۲- ھہ مان سہرچاوہ.

(بصره) و له گەڵ سوپاکە‌ی موسعه‌بی کورپی زویڤر به گۆ موختاردا چوونه‌وه.

ب - تووشبوونی به سه‌رسام بوون به خۆ و چاو سووریون: کار به‌وه گه‌یشت به که‌سیکی وه‌ک عومهری کورپی عه‌لی کورپی ئەبیتالیب بۆ: بپۆ بۆ کوی ده‌چی بچۆ، هه‌چ خێروبێژیکت لای مه‌ نیه‌!، هه‌ر له‌به‌ر ئەوه ئاماده نه‌بوو نامه‌یه‌کی به‌ ناوی محمدي کورپی حه‌نیفه‌ی بۆ ته‌زویر بکات،^۱ ئەویش چووه‌ لای موسعه‌ب و له‌گە‌ڵ سوپاکە‌ی ئەو هاته‌وه‌ کوفه‌.

ج - سوپا هێرشبهره‌که‌ی موسعه‌ب بۆ سه‌ر موختار سوپایه‌کی گه‌وره‌ و به‌هێز بوو موصله‌لله‌بی کورپی ئەبی سه‌فره‌ش به‌شداریکرد و سوپاکە‌ی به‌هێزتر کرد، به‌لام سوپاکە‌ی موختار هێنده‌ گه‌وره‌ و به‌هێز نه‌بوو و ئیبراهیمی کورپی ئەشته‌ری سه‌رکرده‌ی سوپاکە‌ی موختار به‌شداری جه‌نگه‌که‌ی نه‌کرد، بۆیه‌ جه‌نگه‌که‌ نا به‌راه‌ر بوو و به‌ دۆپانی موختار ته‌واو بوو.

د - ده‌رکه‌وتن و ئاشکرا بوونی درۆی موختار: شه‌عبی ده‌لی: ئه‌بن له‌نه‌فیه‌ نامه‌ی به‌ موختاردا نه‌ناردبوو،^۲ و یه‌ک نامه‌یشی به‌ نه‌ئینی پێ نه‌دابوو، گومان که‌وته‌ سه‌ری، چونکه‌ ئەوانه‌ی له‌ ده‌وره‌یشی بوون نامه‌یان نه‌دیوو، پیاو ماقولانی عه‌ره‌ب به‌مه‌یان زانی و گوتیان: ئەم موختاره‌ درۆزنه‌.^۳

ه - وازله‌یه‌تانی له‌لایه‌ن ئه‌بن له‌نه‌فیه‌وه: پۆژیک له‌ په‌نا ده‌رگای (که‌عبه‌) پاره‌ستا و پایگه‌یاند: (إنه‌ کان کذاباً، یکذب علی رسول الله)،^۴ واته‌: ئەو موختاره‌ پیاویکی درۆزنه‌، درۆ به‌ ده‌م پیغه‌مبه‌ری خوداوه‌ هه‌ڵده‌به‌ستی. زیاد له‌مه‌ش: (طبري) ده‌گێڕێته‌وه: ئه‌بن له‌نه‌فیه‌نامه‌یه‌کی بۆ تاقمه‌که‌ی نوسی: بپۆنه‌ نیو کۆپوکۆبونه‌وه‌کان و مزگه‌وته‌کان و به‌ ئاشکرا و به‌ نه‌ئینی زیکری خودا بکه‌ن، جگه‌ له‌ خه‌لکانی موسلمان که‌س نه‌که‌ن به‌ سه‌ره‌رشتی و ئەمینه‌داری خۆتان، خۆ ئەگه‌ر

۱- تاریخ الدولة الاسلامیة، ابن الصقطي ص: ۱۲۱، عبدالله بن الزبیر، للناطور ص: ۱۵۹.

۲- تاریخ الطبري، نقلًا عن عبدالله بن الزبیر، للناطور ص: ۱۵۹.

۳- إمبراطورية العرب ص: ۱۵۶، غلوب، نقلًا عن ابن الزبیر، للناطور ص: ۱۵۹.

۴- الطبقات الکبری (۱۵۸/۵).

له خوتان ترسان — شتيڪتان به سهر بي — ٺاگدار و وريا بن پياواني دروڙن و ته زويڙچي زيان به ديتان نه گهيه نن.^۱

و — داهيتاني شتيڪي نامو له ٺيسلامدا له لايهن موختاره وه: كه (تهخت و تاراج) بوو، به هاوه لاني گوت: هر شتيڪ له نيو نوممه تاني پيشيندا هه بوويٽ، ده بيٽ له نيو نه و نوممه ته شدا هه بيٽ، له نيو (بني اسرائيل) دا (تابوت) هه بوو و به شه پاشماوه ي بنه ماله ي موسا و هاپوني تيڊا هه لگيرا بوو، نه م تهخته ش له نيو ٺيمه دا وه كه تابوته كه ي به ني ٺيسرائيله. سهره كه ي هه لڏه نه وه، كه ته ماشاين كرد: جل و بهرگي موختاري تيڊا بوو، ڪومه لي (سه به ٺيهه) واته (شيعه زنده پوڙگان) ده ستيان به رز ڪرده وه و ۳ جار (الله اڪبر) يان گوت.^۲

ز — پٽويستي زوري (ٺين زويڙ) به عيراق: ٺاڪه سهرچاوه ي مادي و مه عنه وي و مروئي (ٺين زويڙ) ته نها (عيراق) بوو له و ڪاته دا، چونكه شام و ميسري له ده ست ده رچووبوون و مانه وه ي موختاريش له عيراقدا هه ڀره شه له پيگه ي سياسي و ٺابوري ده ڪات و ڪوسپيڪي گه وره شه له پيگه ي ده ستهگه يشتني به ولاتي فارس كه تا نه و ڪاته ش له زير ده سه لاتي نه ودا مابوه.^۳

۴ — فيرقه ي (ڪيسانيه) و په يوه ندي به موختاره وه:

سه بارت به (ڪيسان) كه نه م فيرقه يه ي ده خريته پال، پاي جياواز هه ن، به لام به پاي هه موو لايه كه موختاري ڪوپي عه بيدي سه قه في له گه ل سهره لڏاني له سالي (۶۶) ي ڪوچيدا سهر ڪردا يه تي فيرقه كه ي ڪردوه.

۱- تاريخ الطبري، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للناطور ص: ۱۵۹.

۲- هه مان سهرچاوه.

۳- عبدالله بن الزبير، للناطور ص: ۱۵۹.

۴- ٺايا ده بن نه و (ڪيسان) ه: (ڪيسان) ي خزمه تڪاري ٺيمامي عه ي بن كه له جهنگي (سه مين) ڪوڙا؟ يان ده بن (ڪيسان) ي شاگرد ي محمدي ڪوپي هه نه فيه بي؟ يان ده بن (ڪيسان) ي سهر ٺي پاسه وانه ڪاني موختاري سه قه في بي؟ يان هر خودي (موختاره)، چونكه به (ڪيسان) بانگ ده ڪرا و ناسناوي (ابوعمره و ابو اسحاق) بي؟ (الملك و النحل/ ۱/ ۱۳۳).

(فیرقە‌ی کیسانی): بریتیه له تاقمێک شیعە‌ی زێده‌پۆ (الغلاة) و له دین ده‌رچوو، موختاری سه‌قه‌فی یه‌که‌مین که‌س بوو بیری مه‌هدیایه‌تی له که‌سایه‌تی محمە‌دی کوپی هه‌نه‌فیه‌دا زه‌ق کرده‌وه و ناسناوی (مه‌دی) به‌سه‌ردا بپی، هه‌روه‌ها بیری (بداء) واته که‌شف و بینینی پێشی به‌کاردێنا، له ساڵی ٦٧ی کۆچیدا و که‌مێک پێش کۆژرانی ئەم (بیره‌)ی لێ بڵاویۆوه، جێی باسه‌ بیری (به‌دائه) و که‌شف و پێشبینی سه‌ره‌تا له‌لایه‌ن پافیزه‌کانه‌وه به‌کارده‌هێنرا و پاش ئه‌وانیش موختار پڕوپاگه‌نده‌ی بۆ ئەم بیره‌ چه‌وته ده‌کرد، موختار پێشبینی سه‌رکه‌وتنی هاوه‌له‌کانی ده‌خسته‌ پوو، کاتێک ده‌شکان و ده‌دۆزان، ده‌یگوت: خوا بۆی ده‌رخستبوو، ئەم بیره‌ شه‌یتانیه‌ پایه‌ و پێگه‌ی پێدایوو و له کاتێکه‌وه بۆ کاتێکی تر پاکانی ده‌گۆڕین، زیاد له‌مه‌ش له پواڵه‌تدا خۆی وه‌ک پێغه‌مبه‌رێک نیشانداده‌، بیری داهێنانی (ته‌خت و تاراج)یشی ده‌خسته‌ پال ئیمامی عه‌لی رضی الله عنه و چه‌ندین بیر و پای تری هه‌له‌به‌ستراوی دیکه‌شی بڵاوده‌کرده‌وه.^٢

بیروباوه‌پی (کیسانییه‌) له تونێله‌ تاریکه‌که‌ی شه‌یتانه‌وه فراژوو بوو و بڵاویۆوه، ئیمامه‌تی محمە‌دی کوپی عه‌لی ناسراو به‌ ئیبن له‌نه‌فیه‌یان پاگه‌یاند به‌ پاساوی ئەوه‌ ئه‌و له (بصره‌) ئالای داوه‌ته‌ ده‌ست موختار، بیری ته‌ناسوخ و ئالوگۆپی پۆحه‌کانیان بڵاو کرده‌وه، ده‌یانگوت: ئیمامه‌ت بۆ عه‌لی هاتوو، پاش ئه‌و بۆ هه‌سەن و نینجا بۆ حوسێن و دوا‌ی ئه‌ویش بۆ محمە‌دی کوپی هه‌نه‌فیه‌، واتای ئەمه‌ ئه‌وه‌یه‌: پوحی خودا هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، پۆحی پێغه‌مبه‌ریش (ﷺ) هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی عه‌لی، پۆحی عه‌لیش هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی هه‌سەن، پۆحی هه‌سەنیش هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی حوسێن، پوحی حوسێنیش هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی ئیبن له‌نه‌فیه‌، ه‌ی ئه‌ویش هاتۆته‌ نێو لاشه‌ی ئه‌بوهاشمی کوپی‌ه‌وه.^٤ ده‌ریاره‌ی ئیبن له‌نه‌فیه‌ نۆریان زێده‌پۆیی ده‌کرد و ده‌یانگوت: ده‌وره‌ی هه‌موو زانسته‌کانی داوه‌و

١- الفرق بين الفرق ص: ٥٦، ٥٥، دراسات في الامواء والفرق ص: ٢٤٨.

٢- نشأة الحركات السياسية والدينية في الاسلام، د. فاروق فوزي ص: ١٠١.

٣- المقالات والفرق ص: ٢٦، الشيعة العربية والزيدية ص: ٢٥٨.

٤- (الملك والنحل ١/١٣١).

زانياريه ڪاني ٿاشڪرا و په نهان و ته وای گهردوون و مړوڏ ده زانیت، پاڙ و زانياريه ڪاني له دوو سهده ڪه ی پیش خوی واته هه سهن و حوسین وهرگرتووه.^١
له پاستیدا ٿین لهنه فییه: هرگیزا و هرگیز نه یگوتووه من مه دیم و له پاڙ و نهینیه کان ده زانم و دانی بهم جوړه زیده پویانه نه ناوه.

ٿین سه عد له گپړانه وه یه کیدا که بؤ (نه بولغوریانی مه جاشینی) به رزکردو ته وه، ده لی: هه وال گه یشته (محمدي ڪوري هه نه فییه): که نه وان ده لټن (محمد) شتیکی له زانباری په نهان له لایه، گوتی (محمد) هه ستایه سر پی له نیوماندا و گوتی: سویند به خودا، ټیمه جگه له م شته ی له نیو ته م دوو له وحه دایه شتیکی زیاترمان له پیغه مبهری خودا (ﷺ) به میرات وهرنه گرتووه، ټینجا گوتی: خودایه جگه له م لاپه په یه که به ده سکی شیره که مه وه یه، پرسپارم لیکرد: ته م لاپه په چی تیدا نوسراوه؟ گوتی: (مَنْ أَحْدَثَ حَدَّثًا، أَوْ أَوَى مُحَدَّثًا).^٢

(محمد) له وه لامي هیندیک پرسپاری پیاویک که ده ربارهی هیندیک شتی نهینی بؤی دروست ببون گوتی: دوا ی نه مه: له م جوړه قسه و باسانه دوریکه ونه وه، ده نا شوپه یی و نه نگي یه بؤ ټیوه خو به م شتانه وه خه ریک ده کن، ده ست بگرن به قورټانی پیروزه وه، پیشینان تان به هو ی قورټانه وه پیگه ی پاستیان گرت بهر، دوا که سی ټیوه ش هر به هو ی نه و - قورټان - وه پیگه ی پاست ده گرتنه بهر.^٣

موختار له بهر چه ند هو یه کی سیاسی په واجی به بیری مه دیا تی محمدي ڪوري هه نه فییه داوه، واته نه و ویستویه تی به ناوی نه وه وه حوکم بگپړیت و به س و یه کتوز به شداری پینه کات، کاتیک ټین لهنه فییه ویستی به ره و (کوفه) بچیت، ته م هه وال گه یشته موختار و زوری له بهر دل گران بوو، گوتی: مه دی نیشانه یه کی هه یه، نه و دیته نیو شاره که تانه وه، پیاویک له ټیوه به شیر لیی ده دا، به لام شیره که نایپریت و زیانی پی ناگه یه نی، ته م نه خشه یه گه یشته وه به ټین

١- هه مان سرچاره.

٢- الشيعة العربية و الزيدية ص: ٢٥٨.

٣- الطبقات (٧٠/٥).

لحه نه فییه، نه ویش نه چوو و له جیگای خۆی مایه وه.^۱
 کثیر عزه ی شاعیر ده باره ی ئین لحه نه فییه گوتویه تی:

الا إن الأئمة من قریش ولاة الحق أربعة سواء
 علي و الثلاثة من بنیه هم الأسباط ليس بهم حنفاء
 فسبط سبط إيمان و برّ و سبط غيبته كربلاء
 و سبط لا تراه العين حتی يقود الخيل يقودها لواء
 تغيب لا يرى عنهم زماناً برضوى عنده غسل وماء.^۲

شه شه م: بزوتنه وهی عه مری کوری سه عیدی کوری عاص (الاشرق) و کورانی.

به پێی بریاره کانی کۆنگره ی (جاییه)، ده بوايه دوا به دوا ی مه پوانی کۆپی حه که م و خالیدی کۆپی به زید. عه مری کۆپی سه عیدی نه شره ق پۆستی حوکم پانی وه ربگری، به لام مه پوان حیسابی بۆ عه مر نه کرد و له حاڵی حه یاتیدا به یعه تی بۆ هه ردوک کۆپه که ی خۆی عبدالملك و (عبدالعزیز) پێکخست، ئه م په فتاره ی (مه پوان) ناگری پفی له ده روونی عه مردا هه لایساند، به لام خالید نه یکرده خه م و مهراق و پووی له لیکۆلینه وه ی زانست کرد، به تاییه تی زانستی کیمیا گه ری.^۳
 سه ره تای سالی ۶۹ ی کۆچی عبدالملك به مه به سستی گه مارۆدانی زوفه ری کۆپی حاریس به خۆی و به سوپا که یه وه به ره و (قه رقیسیا) به پێکه وت، عه مری کۆپی سه عیدی به سه ر (دیمه شق) وه به جێه یشت، هه ر که عبدالملك ده رچوو، عه مر دیمه شقی پاوان کرد و خۆی تیدا دامه زراند و ده سستی به سه ر به یه توله ماله دا گرت.

به پێی گێڕانه وه یه کی تر: کاتیک عبدالملك به ره و (قرقیسیا) به پێکه وت عه مریشی له گه لدا بوو، به له شه ودا هه لی قۆزته وه و به خۆ و به ژماره یه کی زۆره وه جودا

۱. سیر اعلام النبلاء (۱۱۸/۴).

۲. مه مان سه رچاوه (۱۱۲/۴).

۳. تاریخ خلافة بني أمية، بنیه عاقل ص: ۱۵۲.

ٻڙو و بهرو (ديمه شق) گهرايوه، (عبدالرحمن ي ڪوري نوم حهڪمي سه قهفي) والي ديمه شق هلات و عهري ڪوري سه عيد چوه نيوپوه و دهستي به سر خه زينه ڪانيدا گرت،^١ عمر له دو (عبدالرحمن) ي نارد، به لام له وي نه مابوو، فه رمانيدا خانوهه ڪي پروهيني، خه لك ڪڙٻوه و عمر چوه سر (مينبر) و سوپاس و ستايشي خوداي کرد و گوتي: نه ي خه لکينه: هر ڪه سايه تيه ڪي قوره يشي له پيش مندا چوويته سر نه م مينبره، پي و ابووه به هشت و ناگري هيه، ڪي فرمانبرداري بي ده چيته به هشت، ڪي ياخي بي ده چيته دوزهخ، من هه والتان پي ده دهه: به هشت و دوزهخ هي خودان و هيچ ڪاميڪيان هي من نين، من ته نها نه وه له سر شانه: به يه ڪساني يه ڪي چاڪ و به خشيني تيرو ته واپه فترتان له گهل بکه م.^٢

سپيده ي به ياني نه و شهوه: عبدالملك ده رباره ي عمر پرسياي کرد، زوري ليگه پان نه ياندوزيه وه، يه ڪسر بهرو (ديمه شق) گهرايوه، ته ماشاي کرد عمر خوي تيدا مه لاس داوه، جهنگ و پيکه لشاخان دهستي پيکرد، (١٦) پڙي خاياند نه نجامي نه بوو،^٣ عبدالملك ته ماشاي کرد عمر خوي له قه لايه ڪي پتهوي پومي دا مه لاسداوه به زيني نه سته مه، ناچار داوي له عمر کرد. ناشتي بکه ن و شه پ رابگرن.^٤

١ — مهرجه ڪاني (عهري ڪوري سه عيد ي ڪوري عاص): بهم شيويه بوون:

— ده بي پڙستي (خيلافه ت) دوي عبدالملك بڙ عمر بي.^٥

— ده بي له گهل هر ڪاربه دهستي ڪي عبدالملڪدا ڪاربه دهستي ڪي عمرش هه بيت و له هه موو ڪاروباري ڪي گه وده و بچوڪدا پاوڙي پي بگات.^٦

— ده بي عمر به سر په رشتياري (ديوان) و (بيت المال) دامه زريني.^٧

١- البدايه و النهايه (١١/١١٤).

٢- هه مان سرچاوه (١١/١١٥).

٣- هه مان سرچاوه.

٤- الامويون، للوكيل (١/٣٦٩).

٥- الدور السياسي لأهل اليمن في الشام ص: ٨٥.

٦- تاريخ خليفة، نقلا عن الدور السياسي لأهل اليمن ص: ٨٥.

لەلايەكى ترەو ە كىتەبەكانى مېژوو ژمارەيەك ەكارىيان باسكردوون، بۆ قبولكردنى ئەم مەرجانەى ەمر لەلايەن (عبدالملك)ەو ە:

أ — دابەشبوونى ەۆى (كەلب)ى خاوەن ەيز و كاريگەرى سياسى، بەسەر عبدالملك و ەمردا، برا كۆزى ئەم ەۆزە زيانى گەورەى بۆ ەردولا تەديا ە و بەرژەو ەندى (كەلب)يش دەخاتە خەتەرەو ە، ئەمە ەۆيەكى سەرەكى بوو بۆ ناشتى.^۱

ب — دەستبەسەرداگرتنى ديمەشقى پايتەخت لەلايەك و زەوتكردنى (بەيتولماله) و (ديوان) كە بە دوو شارەگى ژيانى و پاكيشانى پشتيوانان دادەنران بۆ دەولەتى ئومەوى لەلايەن (ەمرى ئەشرەق).

ج — مانەو ەى زۆربەى ەيزە بەمانىەكانى ترى شام بەبەلايەنى و دوورە پەريزى يان، واىكرد بپيارى پەسمى ناشتى بە دەستى خودى ەۆى (كەلب) بېت.^۲

د — دەرکەوتنى بزوئەو ەى ەمرى ئەشرەق وەك زلەيزىكى سەريازى و پشتيوانى لىكردنى لەلايەن دانىشتوانى (ديمەشق) و عبدالله ى كوپى كرىزى قەسرى ى سەرۆكەۆزى (بەجىلە) بەخۆى و ەۆزەكەيەو ە.^۳

ه — دەشگونجى بۆيە عبدالملك لەگەل ەمر پىكەوتبى، تا كيشەكە بە ناشتى چارە بكات و دوايەش لەگەل سەرۆكەۆزەكانى شام پىك بېت و (ەمرى كوپى ئەشرەق)يش بە ەرجۆرىك بېت لەنۆبەرى.^۴

۲ — عبدالملك و ناپاگى كردن لەگەل ەمرى كوپى سەعيدى پورزاي؛

دواى تەپەپىنى (۴) پۆژ بەسەر پەيمانى ناشتى و ەاتنەو ەى عبدالملك بۆ نۆو (ديمەشق)، عبدالملك بە دواى ەمرى دا نارد بېتە لاي، پاشنىو ەپۆ ەمر خۆى

۱- انسائ الاشرف(۴/۱۳۹).

۲- نهاية الأدب(۲۱/۱۰۲)، الدور السياسى لأهل اليمن من: ۸۶.

۳- الدور السياسى لأهل اليمن من: ۸۷.

۴- ەمان سەرچاو ە.

۵- الكامل فى التاريخ، نقلأ عن الدور السياسى لأهل اليمن من: ۸۷.

زړېږ شکرد و شيري له كالان دهر كيښا، هه ستايه سهر پي و به سهر پايه خه كه دا هه له نكوت، ژنه كه ي و نه وانه ي له لاي بوون، گوتيان: نيمه به باشي نازانين بچيته لاي عبدالملك، به لام به قسه ي نه كردن، به خو و به (١٠٠) كويله ي تايبه تي خو يه وه به پي كه وت، عبدالملك فهرمان ي به پوله و نه وه كاني (مه پوان) كړد بوو يينه دهر وه ي، به دهر گاوانه كه ي گوتبوو: كه (نمين سه عيد) به ته نيا بنيري ته ژوره وه و دهر گا دابخات، عمر له دهر گا ناوا بوو و دهر گا كان داخران، له عبدالملك نزيك بوو، پيشوازي ليكرد و له سهر قه نه فهداينيشاند، پاشا ناخاوتنيكي دور و دريژ، عبدالملك گوتي: هو كوپه شيره كه ي لي وهرگرت، ماوه يه ك گفتوگويان كرد، نينجا عبدالملك پوي له عمر كرد و گوتي: هو باوكي نومه ييه! عمر گوتي: له خزمه تدام، نه ي نه ميري نيمانداران، گوتي: تو كه منت له جينشينا يه تي خست و كوده تات به سهر دا كردم، نه و كاته سويندم خوارد: هر كاتي ك بكه ويته به رده ستم و پر به چاوانم بتبينم، ده بي سهر تاپا كوت و زنجيرت بكه م، پوله كاني (مه پوان) گوتيان: دواي نه وه نازادي ده كه ي نه ي نه ميري نيمانداران؟ گوتي: نينجا نازادي ده كه م! چون شتي وا له گه ل (بابي نومه ييه) ده كه م؟!، پوله كاني مه پوان گوتيان: سوينده كه ي نه ميري نيمانداران به جينگه يه نه، عمر گوتي: نه ي نه ميري نيمانداران سوينده كه به جينده گه يه نم، عبدالملك كوت و زنجيريكي له ژير پايه خه كه ي دهر ميتا و بوي هه لدا، نينجا گوتي: هو كوپه! زنجيري بكه. كوپه كه كوتوزنجيري كرد، عمر گوتي: نه ي نه ميري نيمانداران توخوا كاتي ك دهمبه نه دهر وه و له بهر چاوي خه ك لي م بكه نه وه گوتي: نه ي بابي نومه ييه له كاتي سهر مه رگدا ده ته وي مه كر و فيل بكه ي؟ نا به خوا. نامانه وي له بهر چاوي خه ك لي ت بكه يه وه، ده بي كوتوزنجيره كه ت به نازار و نه شكه نه وه لي دمالين،

نينجا عبدالملك به هه ردوك چه په لوكي پري دايه و پايكيښا، به جوريك ده موداني به قه نه فكه كه وت و دداني پيشه وه ي شكاند، عمر گوتي: نه ي نه ميري نيمانداران

توخوا با له‌مه‌ گه‌ وره‌ تر نه‌ شکیت، عبدالملك گوتی: به‌ خوا نه‌ گه‌ر بزائم تو بمینی و وه‌ فادارم بی و قورپه‌ش ناشت و ته‌ با بکه‌ی ئازادت ده‌ که‌م، به‌ لام دوو پیاوی وه‌ک منوتو له‌ ولاتی کدا پێکه‌ وه‌ کۆنابنه‌ وه‌ به‌ لکو به‌ کێکیان نه‌وی تریان ده‌ ده‌ کات.^۱

له‌ گێپانه‌ وه‌ به‌ کی تر دا هاتوه‌:

عبدالملك عبدالعزيزی برای پاسپارد، تا له‌ نوێژی عه‌ سه‌ ده‌ گه‌ پێته‌ وه‌ بیکوژیت، گه‌ پایه‌ وه‌، بینی نه‌ یکوشتوه‌، سه‌ رکۆنه‌ی عبدالعزيزی کرد و جنیوی به‌ خۆی و به‌ دایکی گوتن هه‌ ریه‌ که‌ یان له‌ دایکێک بوون، عبدالعزيز گوتی: خودا و خزمایه‌ تی به‌ گژدا کردم چونکه‌ دایکی پوری عبدالملك بوو و خوشکی مه‌ پوان بوو، ئینجا عبدالملك گوتی: هۆ کوپه‌! نه‌و سه‌ ره‌ نێزه‌م بۆ بێنه‌، بۆی هینا، پایه‌و شاند و لێیدا، به‌ لام سوودی نه‌ بوو، ئینجا ده‌ستی له‌ بازۆله‌ی عه‌ مر وه‌ شاند، زانی زژی له‌ به‌ ره‌ و پێکه‌ نی و گوتی: خۆ زێپۆشه‌، که‌ واته‌ خۆت ساز کردوه‌، هۆ کوپه‌ شیر که‌ بێنه‌، شیر که‌ی هینا، ئینجا فه‌رمانیدا عه‌ مر بخړیته‌ زه‌وی، له‌ سه‌ر سنگی دانیشت، سه‌ری به‌ی و ده‌ یگوت:

يا عمرو إن لم تدع شتمی و منقصتی أضربک حیث تقول الهامة اسقونی

ده‌ ست و په‌ نه‌ که‌انی له‌ خویند شه‌ لال ببون و خوینیان لی ده‌ تکا، باسکه‌ که‌انی شۆرپی بونه‌ وه‌ و له‌ ره‌ له‌ ریان ده‌ کرد، سام گرتبووی و نه‌ یده‌ توانی له‌ سه‌ر سنگی پاست بێته‌ وه‌، ئاماده‌ بوان هه‌ لیا نگرت و له‌ سه‌ر قه‌ نه‌ فه‌ که‌ی خۆی دایانیشاند و ده‌ یگوت: به‌ر له‌ مه‌ شتی ئاوام نه‌ دیبوو، هاو ده‌ می دنیا بوو، خاویاری دوا پۆژ نه‌ بوو، ئینجا سه‌ ره‌ که‌ی دا به‌ عبدالرحمن ی کوپی ئومو حه‌ که‌م. نه‌ ویش بر دیه‌ ده‌ ره‌ وه‌ و له‌ به‌ رامبه‌ر خه‌ لک پاینواند، عبدالعزيزی کوپی مه‌ پوان توره‌ که‌ یه‌ ک پاره‌ ی هه‌ لگرت و چوو ده‌ ره‌ وه‌، ده‌ می کیسه‌ که‌ی کرده‌ وه‌ و به‌ نێو خه‌ لکی دا هه‌ لدا، نه‌ وانیش فرمان فانیان له‌ سه‌ر کرد، گوتراوه‌: پاشان پاره‌ که‌ بۆ به‌ یقولمال گێپ دراوه‌ ته‌ وه‌،

دهشگوتري: ڪاتيڪ عبدالملك بڻ نويڙي عه سر در چو، ٺه بو زوعه يزه عه ي ڪڙيله ي
سه په رشتي ڪوشتن ي عه مري ڪردوه.^۱

به م شيوه يه عبدالملك خڙي له مه ترسي مونافيسيڪي به هيڙي پڙگار ڪرد و گويي
به په يمان و په يمانشڪيني نه دا، ناپاڪي ڪرد، خويني پشت، له پيٺاوي گه يشتن به
ده سه لات عه مري ڪوري سه عيدي پورزي ڪوشت، موسعه بي ڪوري زويڙي يه ڪه
خوشه ويست و هاوپتي خڙي له نيو برد، عبدالله ي ڪوري زويڙي باشتين ڪه سي سر
زه وي ٺه و زه مانه ي خڙي گوته ني ڪوشت.

جهوتهم: ناشتي عبدالملك له گهل (پڙم) و ته نگه لچيني به
(جه راجيمه).

به په چاو ڪردني پشتوي و نالوڙي ٽڙي نيو قه له مپوه ي ده سه لاتي ٺوموي،
عبدالملك به ناچاري ناشتينا مه يه ڪي له گهل (پڙم) مؤر ڪرد، به پيئي ٺمه:

– ده بي ده وله تي عبدالملك سالانه (۳۶۵) هه زار پارچه زيڙ و (۳۶۰) ڪڙيله و
(۳۳۰) ٺه سبي په سه ن بدا به (پڙم).

– ده وله تي ٺوموي و ده وله تي پڙم باج و ده رامه تي (قوپرس و ٺه رمينيا) به
يه ڪساني به سر خوياندا دابه ش بڪن،^۲ عبدالملك ژماره يه ڪ بارمه ي ليگلده وه و
له (به عله به گ) داينان،^۳ له به رامبه ٺه مه دا ده بي (پڙم) (جه راجيمه) بڪي شيت وه
نيوه پاستي ٺيمپرا ٽوپه تي بيڙه نتي.^۴

عبدالملك ناشتي (جه راجيمه) ي له چياي (الڪام) قبول ڪرد و، ٺاماده بو هه موو
پڙڻا نتي هه يني (۱۰۰۰) ديناريان بداتي.^۵

۱ - البداية و النهاية (۱۱/۱۱۹).

۲ - الفتوح البيزنطية ص: ۱۵۸، الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۹۰.

۳ - فتوح البلدان (۱/۱۹۰).

۴ - فتوح البلدان (۱/۱۹۰)، الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۹۰.

۵ - أنساب الأشراف (۵/۲۹۹، ۳۰۰)، الدور السياسي لأهل اليمن ص: ۹۰.

هێنده‌ی نه‌خایاند هه‌لی وه‌رگرت و خۆی مه‌ترسی (جه‌پاجیمه) پزگار کرد، دوا‌ی نه‌جامدانی په‌یمانی ناشتی له‌گه‌ڵیان، یه‌ك له‌ سه‌رکرده‌کانی خۆی به‌ ناوی سه‌حیمی کۆپی موهاجیری بۆ لای سه‌رۆکی (جه‌پاجیمه‌کان) نارد، متمانه‌ی ته‌واوی پێکرد، به‌ هێزێکی گه‌وره‌ی سه‌ربازی یه‌وه که بۆ ئەم کاره پێکی خستبوو لێی نزیک بۆوه به‌ره‌نگاریان بۆوه، له‌ نه‌جامدا سه‌رکرده‌که‌یان کوژرا و هاوه‌له‌کانی هه‌لاتن و نه‌وانه‌ی به‌جێمان چه‌پاله‌دران و کۆیله‌کان گه‌پانه‌وه لای گه‌وره‌کانیان و پیشه‌وه‌ر و جوتیره‌کانیشی بۆ سه‌ر گونده‌کانیان گه‌پانه‌وه.^۱

وه‌ك ده‌رده‌که‌وی ئەم پێکه‌وتنه‌ی عبدالملك له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی بێزه‌نتی هێنده‌ی نه‌خایاندوه، چونکه (پۆم) په‌یمانه‌که‌یان شکاند، هه‌روه‌ها عبدالملك، توانی (ئیبین زوبییر) له‌نیۆبه‌ریت و ده‌وله‌تی ئیسلامی بکات یه‌ك و خۆیشی تاکه سه‌رکرده‌ بی، ئەم سه‌رکه‌وتنه‌ی هانیدا بیر له‌ به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی بێزه‌نتی یه‌كان بکاته‌وه که به‌رده‌وام سه‌ره‌تاته‌کی سه‌ر سنوری جیهانی ئیسلامیان ده‌کرد، ساڵی ۷۲ی کۆچی (محمدی کۆپی مه‌پوان)ی بۆ سه‌رکرده‌یه‌ تیکردنی هێرشه‌کان دیاریکرد و له‌ ساڵی ۷۴ی کۆچیدا ده‌ستی به‌ هێرشکرد.^۲

هه‌شته‌م: (زوفه‌ری کۆری حاریسی کیلابی).

قه‌یسه‌ هه‌واداره‌کانی (ئیبین زوبییر) دوا‌ی جه‌نگی (مه‌رج پاهیت)یش به‌رده‌وام بوون له‌ سه‌ر بیری تۆله، زوفه‌ری کۆپی حاریس یه‌کێك بوو له‌ سه‌رکرده‌ به‌هێزه‌کانی ئەو هۆزه، به‌خۆ و به‌ هۆزی قه‌یسه‌وه له‌ (قه‌رقیسا) خۆیان مه‌لاس دابوو، ئەم شاره‌یان کردبووه و یستگه‌ی هێرشه‌کانیان بۆ سه‌ر هۆزی که‌لب، له‌ سه‌ر ناوچه‌ سنوریه‌کان، عبدالملك به‌مه‌ زۆر ته‌نگاو بوو، ئەو که به‌ نیاز بوو ته‌واوی ناوچه‌کان له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی (ئیبین زوبییر) ده‌ریڤینی، به‌تایبه‌تیش (عیراق) که

۱- أنساب الاشراف (۳۰۱/۵).

۲- الكامل لابن الأثير، نقلًا عن الدور السياسي ص: ۹۲.

۳- هه‌مان سه‌رچاوه (۸۴/۳).

موسعه بي ڪوپي زويٽر حوڪمي تيڏا ده گيٽي، بويه بپاريدا پيش ٿوهي هيچ ڪام له بهرنامه ڪاني ده ست پي بڪات ده بي هيرش بڪاته سهر (قهرقيسيا) و خوي له مه ترسي (زوفر) پزگار بڪات، ٿه و سوپايه بي بؤ هيرش ڪردنه سهر موسعه بي ساز ڪردبوو پوي پي به رهو (قهرقيسيا) وهر گيٽرا، پيشه ڪي گه ماروڏا، به لام پياوه ڪاني (زوفر) ده ست پيشخري هيرشي ڪي پالوانانه يان ڪرده سهر سوپاڪه ي عبدالملك، عبدالملك بهم هيرشه يان سهر سام بوو و گوتي: دهك خودا پياواني (موزه پ) له په حمه تي خوي دهر ڪا!، به خوا شه پ له گه ل ڪردنيان داموي به دواوهيه و وازليهنانيان داخ و حهرهت و مهراقه!.

عبدالملك په ناي بؤ ناشتي برد، نامه يه ڪي بؤ (زوفر) نارد، داوي لي ڪردبوو گوڙپايه ل و فهرمانبه رداربئ دهنا به پيچه وانه وه توشي مه ترسي ده بيت، داوي هه ولداني ڪي زور و ٿا خاوتني ڪي دور و دريڙ (زوفر) وه لام ي داواڪه ي به ٿهري به لي دايه وه، به مه رجيك هه لٽاردن به ده ست خوي بي: يان وهك دلسوزي ڪي (ٿين زويٽر) ده ميٽيٽه وه، يان ده چيٽه پال عبدالملك، عبدالملك پازييو و بپاريدا (زوفر) و (موزه يل) ي ڪوپي، ڪه سهر ڪرده ي سوپاڪه ي بوو و ته واوي لايه نگرانيان و چه پاله بدات و داوي ٽوله ي خويني پڙاو و مالي له نيوبراويان لي نه ڪاته وه، به لڪو له گه ل ٿه مه شدا عبدالملك مال و پاره يه ڪي زوري دا به (زوفر) تا به سهر خوي و قه يسيه ڪانيدا دابهش بڪات، ٿينجا ڪوتايي ٿه ڪاره يان به ٿه نجامداني هاوسه رگيري هينا له نيوان موسلمه ي ڪوپي عبدالملك و په بابي ڪچي زوفر ي ڪوپي حاريسي ڪيلاي، (زوفر) فهرماني به (موزه يل) ي ڪوپي ڪرد بجيٽه پيزي سوپاڪه ي عبدالملك ڪه بؤ هيرش ڪردنه سهر موسعه بي ڪوپي زويٽري پي ڪخشستوه، چونكه (موزه يل) وهك خوي به يعه تي (ٿين زويٽر) له ٿه ستودا نيه).

عبدالملك بهرنامه ي دانا بؤ به ديهناني هاوسهنگي له نيوان هه ردوك هوزي يه ماني و قه يسي، سهر ڪرده و ڪه سايه تي هه ردوك لاي به ته رازو له خوي نزيك ڪردنه وه، له هوزي (قه يس) ٿه م جوړه ڪه سايه تيانهي له خو نزيك ڪردنه وه:

۱- الڪامل في التاريخ (۶۱/۳).

۲- هه مان سهرچاوه (۶۲/۳).

زوفەری کۆپی حاریسی کیلابی، هوزەیلی کۆپی زوفەر، کەوسەری کۆپی زوفەر، مەسەدەیی فەزاری، ژمارەیهکی تریش.

لە هۆزی (یەمانی)یش ئەم کەسایەتیانەیی لە خۆی نزیک کردنەوه: حەسسانی کۆپی مالیکی کەلبی، پوخی کۆپی زەنباعی جوزامی، پەجانی کۆپی حەياتی کیندی، ژمارەیهکی تریش.

هاوسەنگی تەواوی لەنێو ئەم دوو هۆزە گەورەیی شامدا پارگرت لە تەواوی کۆپ و کۆبوونەوه و ئەنجامدانی کارەکانیدا، بە زۆری کاربەدەستی نێو شارەکانی لە هۆزی قەیسە دادەمەزراندن، و کاربەدەستی سەر گوند و لادیکانیشی لە خەڵکانی هۆزی یەمانی دادەتان. و هەروەها.^۱

نۆیەم: زەوتکردنی (عیراق) و کۆتایی هینان بە موسەبەیی کۆری زویبەر:

دوای ئەوەی (ئێبن زویبەر) تەواوی عێراقی خستەوه ژێر پکێفی دەولەتەکەیی خۆی، پووبەپوو بوونەوهی نێوان ئەو و عبدالملك بوو شتیکی چاوه‌پوانکراو و حەتەیی، عبدالملك پاش پاوێژ کردنی بە دەست و پێوەندەکانی، بریاریدا بە سەرکردایەتی خودی خۆی هێرشێکی گەورەیی سەربازی بکاتە سەر موسەبەیی کۆری زویبەر، هەندیک پاوێژکار پایان وابوو خۆی لە شام بمێنێتەوه و یەکیک لە کەسوکاری نزیکیی سەرکردایەتی سوپاکە بکات، هەندیک تریش پایان وابوو خودی خۆی بەم کارە هەستی، خۆیشی ئەم پایەیی دووهمی هەبوو و گوتی: ئەم کارە گرنگە تەنها بە کەسایەتیەکی قورەیشی خاوەن بیروپای پەسند پادەپەپی، لەوانەیه کەسیک بنێرم ئازا بیت، بەلام خاوەن پانەبیت، من شارەزای تاکتیکەکانی جەنگم، لەشەرە شێرو شیربازیشدا شارەزام ئەگەر پێویست بکات، موسەب ئازایە و پەروەردەیی نێو بنەمالەیهکی بەغیرەتە، بەلام لە تاکتیکیی جەنگ نازانی و خەڵکانیکیشی لەگەڵ دژو پێچەوانەیی دەجولێنەوه، بەلام من خەڵکانیکم لە پشته دلسۆزیم بۆ

ده‌نوینن سالی ۷۱ی کۆچی و دواي تېپه‌پینی (۴) سال به‌سەر له‌نیوچوونی موختار و ده‌سه‌لاته‌که‌ی، عبدالملك برپاری خۆی ساغ کرده‌وه په‌لاماری عیراق بدات و له‌ژێر ده‌سه‌لاتی (ئیبن زوبیر)ی ده‌ربینن، له‌وانه‌یه‌ تا نه‌و ساته‌ وه‌خته‌ تیکه‌له‌چونه‌کانی له‌گه‌ل ئیبن زوبیر له‌ عیراقدا شیوه‌ نه‌نقه‌ست بووین، چونکه‌ تا پایه‌کانی حوكمپرانی له‌ شام نه‌چه‌قاندن نه‌یویستوه‌ به‌ره‌و عیراق به‌پێ بکه‌وئ، ئه‌م سالانه‌ی به‌پێ کردن تاوه‌كو پێویسته‌ بتوانی ئه‌م ئامانجه‌ بپێکی، هه‌روه‌ها کێشه‌کانی خۆی له‌گه‌ل زوفه‌ری کوری حاریسی کیلابی چاره‌سەر کردن که‌ خۆی له‌ (قرقیسیا) دامه‌زراند بوو، ده‌سه‌لاتی ئومه‌وی له‌ ته‌واوی جزیره‌ پیلێژ کردبوو، عبدالملك به‌ لیژانی و سیاسه‌تی به‌هێزی کێشه‌ی (زوفه‌ری) ناشتیانه‌ چاره‌سەر کرد، به‌م شیوازه‌ کێشه‌ی (قرقیسیا)ی کۆتایی پێهێنا، که‌ ماوه‌ی هه‌وت سال بوو وه‌ك دپکێک له‌ چاوی ده‌وله‌تی ئومه‌وی هه‌له‌چه‌قیبوو، ئه‌م کێشه‌ی ناشتیانه‌ چاره‌ کرد و ده‌سه‌لاتی له‌ هه‌ریمی (جزیره‌) جێگیر کرده‌وه،^۲ هه‌ر له‌م چه‌ند ساله‌دا خۆی له‌ عه‌مری کوری سه‌عیدی گه‌وره‌ خۆپه‌پیشکه‌ری سامناکی پزگار کرد و گرتی و کوشتی.^۳

کاتێک ویستی به‌ره‌و عیراق به‌پێکه‌وئ، خوا حافیزه‌ی له‌ عاتیکه‌ی کچی په‌زیدی کوری معاویه‌ی هاوسه‌ری کرد، عاتیکه‌ گریاو کاره‌که‌ره‌کانیاش له‌گه‌لی گریان، عبدالملك گوتی: خودا(کثیر عزة) بکوژێ، ئیستا هه‌رده‌لێی چاوی لیئانه‌ و ده‌لێ:

إذا ما اراد الغزو لم يثن همه حِصانُ عليها عقد در یزینها
نهته‌ قلما لم تر النهي عاقه بکت و بکی مما عناها قطينها^۴

ئینجا عبدالملك به‌ خۆی و به‌ سوپاکه‌یه‌وه به‌ په‌له‌ په‌له‌ به‌ره‌و عیراق پۆی، محمدی کوری مه‌پوانی برای کرده‌ پێشه‌نگی سوپاکه‌ و له‌ (مه‌سکه‌ن) بارگه‌یان

۱- الكامل في التاريخ (۵۱/۳).

۲- هه‌مان سه‌رچاوه (۵۹/۳).

۳- الكامل في التاريخ، نقلًا عن العالم الاسلامي في العصر الاموي، ص: ۵۰۱.

۴- البداية و النهاية (۱۱/۱۱۹).

۵- الكامل في التاريخ (۵۱/۳).

خست، موسعەب هەوالی بە پێکەوتنی (عبدالملك)ی پێگەیش، سوپاکە ی پێکخست و ئیبراهیمی کوپی ئەشتەری کردە پێشەنگی سوپاکە و لە (ئەجمیرا) بارگە ی خست.^۱

ئینجا عبدالملك دەستی بە نامە ناردن کرد بۆ سەرۆکھۆزەکانی عێراقی نیو سوپاکە ی موسعەب، بە ئێنی مۆژدە ی خۆشی دەدانی لە پلە و پایە و مال و سامان.

ئیبراهیم کوپی ئەشتەری سەرکردە ی پێشووی سوپاکانی موختاری سەقەفی و پێشەنگی ئیستای سوپاکە ی موسعەبیش نامە یەکی لە لایەن (عبدالملك) هەو بۆ هات، نامە کە ی بە مۆرکراوی و نەکراوہیی هەلگرت و دایە دەست موسعەب، موسعەب گوتی: چی تێدایە؟، گوتی: نەمخویندۆتەو، موسعەب خویندیەو، دەبینی بانگی دەکا بۆ لای خۆی و بە ئێنی دەداتی هەریمی عێراق بە ئەو دەسپێری و دەیکا بە والی، (ئین لەشتە) گوتی: بەخوا عبدالملك ئەو نەندە ی لە من ناھومێدە لە کەسی تر هێندە ھومێد بپاوی، بزانە نامە ی بۆ ھەموو ھاوڵەکان ت ناردووە، دەربارە ی ئەو سەرۆکھۆزانە بە قسم بکە، با لە ملی ھەموویان بدەم، موسعەب گوتی: کەواتە دوا ی کوشتنیان ھۆزەکانیان دلسۆزیمان بۆ ناوینن، (ئیبراهیم) گوتی: بە ئاسن دایان دەمرکینم، بیاننیرە بۆ کاخی کیسرا و بەندیان بکە، لە جێی ئەوان وەکیل داینی بە سەر ھۆزەکانیانەو، موسعەب گوتی: ئە ی بابی نوعمان: من ئەو کارە ناگەم و لە دژی دەووستمەو، پەحمەتی خودا لە ئەبو بەحر ئەحنەفی کوپی قەیس بیٹ: کە بەردەوام ناگاداری دەکردمەو لە غەدر و ناپاکی خەلکی (عێراق)، ھەردە ئێنی چاوی لەم بارودۆخە بوو کە ئیستا ئیمە ی تیکەوتووین.^۲

ئەمە بە نەیسەت خەلکی عێراق سەیرنە، تۆماری ئەوان پەرە لە غەدر و ناپاکی و ھەلوێست گۆڕین، بە لکو عبدالمل) پایگە یاند: کە پیش ئەو ی نامە یان بۆ بنێری نامە ی ئەوانی پێگەیشتووە،^۳ کار بە مە گەیشتبوو ئەم نامە گۆڕینەو یە لە نەیتی دەرچوو بوو، کاتی ک موسعەب بانگی موھەللە بی کوپی ئەبی سەفرە ی کرد تەگبیری

۱- تاریخ الطبری (۴۲/۷).

۲- الکامل فی التاریخ (۵۲/۳).

۳- ھەمان سەرچاوە (۵۲/۳).

پي بکات (موهلهه) گوتی: بزانه خه لکی عیراق نامه یان بۆ عبدالملك ناردوه و نه ویش نامه ی بۆ ناردوون، من له خۆت دوور مه خه وه، موسعه ب گوتی: خه لکی (به سره) نایه ن بۆ جهنگ تا تۆ نه نیرم بۆ جهنگی (خه واریج)، ئیستا (خه واریج) گه یشتونه ته بازاری (نه هوان)، من پیم ناخۆشه عبدالملك به ره و من هاتییت و به گزیدا نه چمه وه، تۆ بپۆ شکاندنی نه م کۆسپه منی به سه،^۱ له کاتی نامه و نامه کاری عبدالملك و عیراقیه کاند، سه رانی سه رکردایه تی سوپاکه ی موسعه ب، سوپای موسعه بیان به جی ده هیشت و په یوه ندیان به سوپاکه ی (عبدالملك) وه ده کرد،^۲ عبدالملك دوا ی بینینی بارودوخه که ده یه ویست کیشه که به بی شه پ کۆتایی پي بیئی و دۆستایه تی و خۆشه ویستیه کۆنه که ی نیوان خۆی و موسعه بی ده کرده پاساو، پیاویکی هۆزی (که لب) ی نارد له موسعه ب و پيی گوت: سه لام له خوارزاکه ت بکه چونکه دایکی موسعه ب (که لبی) بوو، پيی بلی: با واز بیئی له بانگه شه کردنی خه لک بۆ لای براکه ی، منیش واز دینم له بانگه شه کردنی خه لک بۆ لای خۆم، با کارویار به ته گبیر و پاوێژ بییت، موسعه ب پيی گوت: به عبدالملك بلی: شیر له نیوانماندایه.^۳

ئینجا عبدالملك هه لۆیکی تری دا و محمدی کوری مه پوانی برای نارد له، تا پيی بلی: ئامۆزاکه ت نه مانت ده داتی، موسعه ب گوتی: که سیکی وه ک من جگه له هه لۆیستی سه رکه وتن و زالبوون یان شکان له مه یدانی جهنگدا ئاوړ له هه لۆیستی تر ناداته وه.^۴

ئینجا شه پ دهستی پیکرد، ناپاکی و غه در و خیانه تی خه لکی عیراق ده رکه وت، موسعه ب عوتابی کوری وه رقای بۆ هیمدادی ئیپراهیمی کوری نه شته ر نارد، (عوتاب) له وه سه رۆک هۆزانه بوو نامه گۆرینه وه ی له گه ل عبدالملك دا کردبوو، ئیپراهیم نه مه ی به کاریکی خراپ دانا، گوتی: من پیم گوتی (عوتاب) و هاو

۱- الکامل فی التاریخ (۵۱/۳).

۲- تاریخ الطبری (۴۴/۷).

۳- الکامل فی التاریخ (۵۲/۳).

۴- تاریخ الطبری (۴۵/۷).

وینەکانی بۆ من مەنێره، (إنا لله و إنا إليه راجعون)، (عوتقاب) لە لای خۆی خەلکی توشی شکان کرد، کاتێک تیکشکا (ئێبن لئەشتەر) ئارامی گرت و لە مەیداندا مایهوه تا کوژرا،^۱ بە کوژرانی (ئێبن لئەشتەر) زیانی گه‌وره له‌موسعه‌ب كه‌وت، چونكه سه‌ره‌پای ئازایه‌تیه‌كه‌ی، دلسۆزێکی نزیکي نه‌و بوو، له‌به‌ر نه‌وه کاتێک شه‌ر له‌ قۆلی موسعه‌ب گه‌رم ببوو و كه‌وتبووه ته‌نگانه‌وه، هاواری کرد: هۆۆ ئیبراهیم! ئیمپۆ ئیبراهیم نیه! ^۲ خەلکی عێراق موسعه‌بیان به‌جێهێشت و توشی شکانیان کرد، کار به‌وه گه‌یشت جگه‌ له‌ (۷) كه‌س، كه‌سی تری به‌ ده‌وره‌وه نه‌ما،^۳ به‌لام به‌رده‌وام پالەوانانه ده‌جەنگا، له‌ خۆیندا شه‌لال ببوو، پاشان زیادی کوری توبیان له‌سه‌ر کۆشکی (دوجهیل)ی دێری (جاثلیق) و له‌ مەیدانی جه‌نگدا کۆشتی،^۴ له‌ جه‌مادی دووه‌می سالی ۷۲ی کۆچیدا، كه‌ نه‌م هه‌واله‌ گه‌یشته عبدالملك، نه‌و گوتی: بینێژن، به‌خودا حورمه‌تی نێوانمان کۆنینه‌یه، به‌لام ده‌سه‌لات نه‌زۆکه‌و به‌ره‌می خێری نیه.^۵

به‌ کوژرانی موسعه‌ب جه‌نگ کۆتایی هات، عبدالملك چوه‌ نێو (کوفه‌)وه، دانێشتوان به‌یعه‌تیان پێدا، عێراق هاته‌وه‌ نێو باوه‌شی ده‌وله‌تی ئومه‌وی، عبدالملك بیه‌شری کۆپی مه‌پوانی بۆی کرده‌ والی، پێش نه‌مه‌ (عێراق) به‌جی بێلێ سوپایه‌کی ئاماده‌ کرد بۆ په‌لاماری سه‌ر (مکه‌) و کۆتایی هێنان به‌ ئێبن زوبیتر.

۱ - هۆیه‌کانی تیکشکانی موسعه‌بی کوری زوبیتر:

هۆی زۆر پشکیان هه‌بوو له‌ شکانی (ئێبن زوبیتر) له‌ عێراقدا، له‌نێو نه‌و هۆیانه‌دا:

۱ - به‌شدار نه‌بوونی موه‌لله‌بی کۆپی نه‌بی سه‌فره‌ به‌ خۆی و سه‌ربازانیه‌وه، نه‌و جه‌نگاوه‌ریکی به‌ جه‌رگ و شاره‌زای کاروباره‌کانی جه‌نگ بوو، موسعه‌ب له‌سه‌ر چه‌زی خەلکی (به‌سه‌ره‌) بۆ جه‌نگی (خه‌وارێج)ی نارد، له‌ کاتێکدا (موه‌لله‌ب)

۱- الکامل فی التاريخ (۵۳/۳).

۲- تاریخ الطبری (۴۵/۷).

۳- الکامل فی التاريخ (۵۳، ۵۴/۳).

۴- تاریخ الطبری (۴۴/۷).

۵- هه‌مان سه‌رچاوه‌.

بەمۇسەبى گوتىپو: لەخۆتم دور مەخو، ئەگەر مۇسەب (موھەللەبى) لەخۆى دور نەخستبايەو: سوودى زۆرى لە سوپاكەى و توانا و شارەزايى يەكەى وەردەگرت.

ب - غەدر و خيانەتى سەرۆكھۆزەكانى عىراقى نىو سوپاكەى مۇسەب، ئەم غەدر و خيانەتە بەھۆى: بەلەين و موزدەكانى عبدالملك و نەبوونى تواناى سرنج پاكيشانىان لەلايەن مۇسەبەو سەرى ھەلدا.

ج - مەست نەكرانى سەران و پياوماقولانى عىراق بە بەخشيش و مال و سامان لەلايەن (ئابدۇللاھى كۆپى زۆيىر) ى خەليفەو، ئەم سەرۆكھۆزانە لەگەل مۇسەبدا ھاتنە (مكە) بەلام ئابدۇللاھ ھىچى نەدانى.

د - توپە بوونى خەلكانى شىعە بە كۆزنانى موختار لەلايەن مۇسەبەو، شىعە پىي و ابو موختار تۆلەى لە بكۆزنانى حوسەين كوردۆتەو و ھەموويانى كوشتو: بۆيە كاتىك مۇسەب پىكرا، زائىدەى كۆپى عودامە ئەم دەستەواژەى دەريپى: (يالثارات المختار) واتە: ھاوار بۆ تۆلە سىنانى موختار!

ه - شارەزانەبوونى مۇسەب لە بوارى نەخشەى سەربازى يەو، ھەرچەند دوژمنەكانىشى دانيان بە ئازايەتى و پالەوانىتى و خۆپاگرى و نەبەزى ئەودا دىنا.

و - ماندوو بوون و شىپرزە بوونى سوپاى زۆيىريان، چونكە ژمارەيەك جەنگيان لەنىو عىراقدا ئەنجامداو، بەلام سوپاى ئومەيان ھەساو بوو، كاتىك سوپاكەى عبدالملك يان بىنى پالىان دايەو و ترس داىگرتن.^٢

ھ - نەئاردنى ھىزى سەربازى بۆ عىراق لەلايەن ئابدۇللاھى كۆپى زۆيىرەو. جىگەى خۆى بوو ئابدۇللاھ بە ھەموو توانايەكەو بە ھاوارى مۇسەبەو چووبايە، چونكە لەدەستدانى (عىراق) واتە لەدەستدانى سەرچاوەكانى داھات و سەرتايەكىشە بۆ پووخانى سىياسى.^٣

١- الكامل في التاريخ (٥١/٣).

٢- تهديد الدولة الاموية، للناظر ص: ٨٠.

٣- ھەمان سەرچاوە.

۲ — کاریگه‌ری کوژانی موسعه‌پ له‌سه‌ر عبدالله ی کوری زوبیر و وتاره‌که‌ی:

عبدالله ی کوری زوبیر کاتی‌ک هه‌والی کوژانی موسعه‌بی برای پیگه‌یشت، هه‌ستایه سه‌ر پێو وتاریکی خوینده‌وه و گوتی: سوپاس بۆ (الله) که دروستکردن و فرماندان هه‌مووی می‌خۆیه‌تی، به‌ ویستی خۆی ده‌سه‌لات ده‌به‌خشی به‌ هه‌ر که‌سی‌ک بیه‌وی، ده‌سه‌لات ده‌سینێته‌وه له‌ هه‌ر که‌سی‌ک بیه‌وی، ویستی له‌سه‌ر کۆ بێ ده‌سه‌لاتداری ده‌کات، ویستی له‌سه‌ر کۆ بێ داماوێ ده‌کات، به‌لام: که‌سی‌ک خاوه‌ن هه‌ق بێ داماوێ ناکا، با به‌ ته‌نیاش بێ و که‌سی له‌گه‌ڵ نه‌بی‌ت، خودا که‌سی‌ک عه‌زیز و سه‌ربه‌رز ناکات سه‌ربه‌رشتیاره‌که‌ی شه‌یتان و حیزی شه‌یتان بێ. با هه‌موو خه‌لکی‌شی له‌گه‌ڵ بی‌ت، ئاگاداربێ: هه‌والیکمان له‌ عێراق‌وه پیگه‌یشتوه، دلته‌نگمان ده‌کات و دلخۆشیمان ده‌کات، هه‌والی کوژانی موسعه‌بمان پیگه‌یشتوه، خودا په‌حمی پێ بکات، ئه‌وه‌ی دلخۆشمان ده‌کات که‌ ده‌زانین کوژانه‌که‌ی شه‌هاده‌ته بۆ خۆی، ئه‌وه‌ی دلته‌نگمان ده‌کات: له‌ده‌ستدانی خۆشه‌ویست جه‌رگسوتانه و خۆشه‌ویسته‌که‌ی له‌ کاتی موسیبه‌ته‌که‌دا نازاری هه‌یه، دوا‌ی ئه‌مه خاوه‌ن پایان ئاو‌پ بۆ ئارامگرنتی جوان و تازیه‌باری پێ‌زدارانه ده‌ده‌نه‌وه، ئه‌گه‌ر ئیم‌رۆ موسیبه‌تی موسعه‌ب هاتوه به‌سه‌رمدا، پێش ئه‌مه‌ش به‌ (زوبیر) تاقی کراومه‌وه، کاره‌ساتی عوسمانیش موسیبه‌تیکی مه‌زن بوو، موسعه‌ب ته‌نها به‌نده‌یه‌ک بوو له‌ به‌نده بچوکه‌کانی خودا و پشتیوانیک بوو له‌ پشتیوانه‌کانم، به‌لام خه‌لکی عێراق خه‌لکی غه‌در و نیفاق داویانه به‌ ده‌سته‌وه و به‌ که‌مترین نرخ فرۆشتوویانه و به‌ کوشتیان داوه، به‌خودا ئیمه‌ی ئالی زوبیر وه‌ک پۆله‌کانی (عاص) له‌ شوینی پالدا‌نه‌وه‌مان نامرین، به‌خودا که‌سی‌ک له‌ ئالی زوبیر نه‌ له‌سه‌رده‌می جاهیلی، نه‌ له‌ سه‌رده‌می ئیسلامدا له‌ هه‌لاتندا و له‌ پشته‌وه‌را نه‌ کوژاوه، مردنی ئیمه‌ مردنی ده‌سته و یه‌خه و خێرایه، چ به‌ تیر بێ چ به‌ شیر بێ، ئاگاداربێ: دنیا مولکی له‌ نێوچوووه و به‌س مولکی خودا له‌ نێو ناچیت و ده‌سه‌لاتی په‌ها می ئه‌وه، ئه‌گه‌ر دنیا به‌ره‌و لام بی‌ت وه‌ک خۆبه‌زلگری شه‌پانی پێشوازی لیناکه‌م، باوه‌شی پێدا ناکه‌م، ئه‌گه‌ر پشتم تی بکات و وه‌ک ئه‌و که‌سه‌ی بسوتاوه و سوکوچروکه‌ بۆی

ناگريه، نه قسم كرد و له خودا ده خوازم چاوپوشي له منيش و نيوهش بكات.^١

٣ - هه لويستی عبدالملك سه بارهت به كوژراني موسعه بي كوري زويير:

كاتيك سهري بپاوي موسعه بي كوري زويير يان له بهردهستي عبدالملك دانا، گرياو
گوته: كاتي خوي ساتيك به بئ هاوه لايه تي نه و خو شه ويسه م مه دارم نه ده كرد، تا
شير كه وته نيوانمانه وه، به لام ده سه لات نه زوك و بئ وه فايه.^٢

عبدالملك تا نه گه يشته سه ر كورسي ده سه لات، باسي دؤستايه تي نيوان خوي و
موسعه بي فه راموش كرد بوو، پاش نه مه له هه موو كۆپو كۆبوونه وه كانيدا باسي
په وشت و كرده وه جوانه كانی موسعه بي ده كرد، ده يزاني دواي نه ماني نه م باسانه
زيان به ده سه لات كه ي ناگه يه نن.^٣ (ابن كثير) ده گيرپته وه: پۆژيك عبدالملك به
دانيشتواني كۆپه كه ي گوت: كي نازاي عه ره به؟ گوتيان: (شه بييب، قوتپي كوپي
فوجانه، فلان، فلان... هتد) عبدالملك گوتي: نازايه تي هي كه سيكه كه چه قی
به ستووه له نيوان سه كينه ي كچي حوسين و عايشه ي كچي ته لحه و دايكي
حه ميده ي كچي عبدالله ي كوپي عامري كوپي كريزه، دايكي: په بابي كچي نه نه في
كه لبی يه، گه وره ي ضاحيه ي عه ره به، والي عيراق بووه له ماوه ي (٥) سالي
ته واودا، هه زاراني هه نكاوتووه، نه ماني پندرا به لام په تي كرده وه، به شيره كه ي
هاته مه يدانه وه و هه داي نه دا تا نه كوژرا، نه و كه سه موسعه بي كوپي زوييره،
كه سيكي بي فيل بوو و فيري نه مبه ره ويه نه بوو.^٤

پيدا هه لگوتني عبدالملك به به ژن و بالاي موسعه بدا، له مړودا تۆز قاليك زيان
به ده سه لاتي ناگه يه ني، نه و بۆلای په روه ردگاري گه راپه وه و هه موو دنياي به زه پق و
به پق و پاتاله كه ي وه بۆ به جي هيشته، دواي نه وه ي موسعه ب مه ترسي بۆ ده سه لاتي
عبدالملك دروست ناكات، قه يدي نيه باسي چا كه كانی بكات و په روشي خوي بۆ

١ - تاريخ الطبري (٥٣/٧).

٢ - هه مان سدرچاوه (٤٧/٧).

٣ - الامويون (٣٨٠/١).

٤ - البداية و النهاية (١٥٢/١١).

دەرپێی، لەبەر ئەمە کاتێک سەری موسعه بیان هێنایە بەردەم، عبدالملك گوتی:
بینیژن، سویند بە خودا: حورمەت و پێزی نێوانمان دێرینه، بەلام دەسەلات بێ
وەفایە، فەرمانیدا موسعه ب و عیسی ی کوری موسعه ب بینیژن.^١

٤ — لاواندنهوی موسعه ب له لایه ن شاعیرانهوه:

عبدالله ی کوری قەسی پوقییات یەکه مین شاعیری بزوتنه وه ی (ئەبن زویبەر) و
بەرگریکاری بەشێک لە لاوه ندانە ی که موسعه ب دا هەلی گوتوون:

نعت السحاب و الغمام بأسرها	جسداً بمسكن عاري الأوصال
تُمسِي عوائده السباع وداره	بمنازل أطلالهن بوالی
رحل الرفاق و غادروه ناوياً	للريح بين صبا و شمال. ^٢

٥ — سه کینه ی کچی حوسین ی هاوسه ری موسعه ب:

موسعه ب چەند شەوێک بەر لە دەرچوونی لە کوفە ئەم چەند دێرە شیعەرە ی بۆ
سه کینه ی کچی حوسینی هاوسه ری نووسیوو:

و كان عزيزاً أن أبيت و بيننا حجاب فقد أصبحت منى على
و أبكاها للعين والله فاعلمي إذا ازددت مثليها فصرت على
و أبكى لقلبي منهما أننى أخاف بألا نلتقي آخر الدهر

دەلێن: موسعه ب لە پۆژی تێدا کوژرانیدا چۆتە لای (سه کینه)، پۆشاکە که ی
داده نی و ملبه ندیک لەبەر دەکات و بە مله پچیک دایده پۆشی، شیرە که ی بە
دەستە وه ده گریت، لیژە دا (سه کینه) زانی که بە ته مای گه رانه وه نیه، بۆیه هاواری
کرد و گوتی: ئە ی هاوار موسعه ب چەند خە مبارم! . ئە ویش ناوپی لێدایه وه سه کینه

١- تاریخ الطبری، الأمویون، للوکیل (٣٨١/١).

٢- البداية و النهایة (٦٥٦/١).

ھەموو ئاۋ دىلى خۇي بۇ ھەلئە پىشتىبوۋ و شتى لى دەشاردەۋە، موسەب گوتى: ھەر
ئەۋەندەت لە دىدايە بۇ من؟ گوتى: ئەو خۇشەۋىستىيە لىم شارىدوۋىيەۋە نۆر
نۆرتەرە! موسەب گوتى: ئەگەر پىشدا ئاۋام دەزانى ھالى من و تۆ جورىكى تر
دەبوۋ، ئىنجا دەرچوۋ و نەگە پايەۋە و كۆزرا، (سەكىنە) چوۋە نىۋ تەرەمەكان و بە
خالەكەي سەر پوومەتى ناسىيەۋە، سەرى بەسەر سەرىدا شۆپكرەۋە و گوتى:
پەھمەتى خوات بەسەردا بېژىۋەللاھى چاكتىن دۆستى گىيانى بە گىيانى منى
(موسلىمە) بوۋى، چاك لە عەنتورە دەگەم كە دەلى:

و خليل غانية تركت منجداً بالقاع لم يعهد و لم يتكلم
مہتكت بالريخ الطويل إهابة ليس الكريم على لقنا بمحرم^۱

سەكىنە خۇدى ئاۋا موسەبى لاۋاندۆتەۋە:

فإن تقتلوه الماجد الذي يرى الموت إلا بالسيوف حراماً
و قبلك ماخاض الحسين منية إلى القوم حتى أوردوه حماماً^۲.

۱ - المنتظم لابن الجوزي (۱۱۴/۶)، (۱۱۵).

۲ - موقف الشعر من الحركة الزبيرية، ص: ۶۰.

باسی چوارهم: کۆتایی هاتنی ئه‌میری ئیمانداران عبدالله ی کوری
زوبیر رحمه‌الله‌علیه :

یه‌که‌م: هه‌وله‌کانی ده‌وله‌تی ئومه‌وی بۆ زه‌وتکردنی (حیجاز) پیش
دوایه‌مین گه‌مارۆدانی (ئین زوبیر).

ورده‌ شه‌پ و په‌لاماردانی نیوان (ئین زوبیر) و عبدالله له‌ به‌ره‌ی حیجازدا
دریژه‌یان هه‌بووه‌ له‌ گرنگترین په‌لاماری هه‌ردوولا بۆ سه‌ر یه‌کتری ئه‌مانه‌ بوون:

۱- هێرشی حوبه‌یشی کوری ده‌لجه‌ی قینی:

خه‌ریکه‌ هه‌موو گێڕانه‌وه‌کان کۆک بن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ (مه‌پوانی کوپی حه‌که‌م)
دوای هاتنه‌وه‌ی له‌ (میسر) ئه‌م هێژه‌ په‌لامارده‌ره‌ی ناردبێته‌ سه‌ر حیجاز.
وه‌ک ده‌رده‌که‌وی ئه‌م په‌لاماره‌ له‌ دواساته‌کانی سه‌رده‌می مه‌پواندا ئه‌نجامدرا بۆ
پیش ئه‌وه‌ی هه‌یج ئامانجێک ئامانجێک بپێکی مه‌پوان مردووه‌، ئه‌مه‌ وای له‌ میژوو
نوسانی‌ک کردووه‌ بنووسن: عبدالملك ئه‌م هێرشه‌ی به‌پێکردووه‌، ژماره‌ی هێژه‌که‌ له‌
نیوان ۶۴۰۰-۷۰۰۰ جه‌نگاوه‌ردا بووه‌.^۱

(ئین زوبیر) توانی به‌سه‌ر ئه‌م سوپایه‌دا زāl بێ، (خاریسی کوپی په‌بیعه‌ی)
والی به‌سه‌ره‌ سوپایه‌کی به‌ سه‌رکردایه‌تی (ئین ده‌لجه‌) کرده‌وه‌، (ئین زوبیر) پیش
له‌ قۆلی خۆیه‌وه‌ سوپایه‌کی تری به‌ سه‌رکردایه‌تی (عه‌بباسی کوپی سه‌هلی کوپی
سه‌عدی ئه‌نساپی) به‌پێکرد، تا له‌ گه‌ل سوپاکه‌ی (حنتف) یه‌کبگن و کۆتایی به‌
سوپاکه‌ی (حوبه‌یش) بپێن، ئه‌م به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌یه‌ به‌ سه‌رکه‌وتویی ئه‌نجامدرا^۲ له‌
په‌ژه‌.

۱- تاریخ الطبری، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ۱۸۱.

۲- عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ۱۸۱.

۳- عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ۱۸۱.

۴- تاریخ الطبری (۵۵۳/۶).

۵- أنساب الأشراف (۱۵۱/۵-۱۵۳).

٢ — هيرشي نائيلي ڪوري قهيسي جوزامي:

دواي مردني حهنتفي ڪوري سهجف له (وادي القري)، (ٺيبن زوبير) فهرماني به (نائيل) ڪرد بپهريتهوه سهر سنورهڪاني (شام) و پوانگيهڪي سهربازي تيڏا دابعهزيتي،^١ له پيوايهتيڪي ترڏا هاتووه (ٺيبن زوبير) دواي مردني مهپوان (نائيلي) به پيڪردو فهرماني پيڪرد بچي بڙ فلهستين،^٢ هرچونتيڪ بيت هرڊوڪ پيوايهتهڪه پيڪن لهسهر نهوه ڪه عبدالملك ي ڪوري مهپوان تواني له (نهجنادين) ڪوتايي به نائيلي ڪوري قهيس بيتي، بهم شيويه (نائيل) وهاوهلاني له سالي ٦٦ ي ڪوچي له ولاتي (فلهستين) ڪڙان.

٣ — هيرشي عوپوهي ڪوري عهنيف:

عبدالملك عوپوهي ڪوري نهيفي به (٦) هزار جهنگاوهره وه بهرهو (مهدينه) به پيڪرد، فهرماني پيڪرد لاي ڪهس به ميواني دانهبزن، بڙ پيوستيهڪي زور ناچار نهبيت نهچنه نيو (مهدينه) وه، له (عرصة ڪورپاني شار) سهربازگه دروست بڪن، (عوپوه) به پيڪهوت و له (عرصة) ههليدا، بهپتي ٺامارهي گيڙانهوهڪه، دهبي حاريسي ڪوري حاتهبي ڪاربهپتوههري (مهدينه) ههلاتبي: چونڪه (عوپوه) پڙاني هيني دهچوهه نيو (مهدينه) وه و (جمعه) ي بهخهڪ دهڪرد، پاشان دهگهرايهوه نيو سهربازگه، (عوپوه) ماوهي مانگيڪ بهم شيويه مايهوه، (ٺيبن زوبير) ڪهسي بولا نهارد، هيچ پوههپوهوبونهويهڪيش له نيوان سوپاي (عوپوه) و سوپاي (ٺيبن زوبير) پوهي نهڏا، عبدالملك فهرمانيدا نههم سوپايه بگهريتهوه شام، نهویش گهرايهوه،^٣

٤ — هيرشي (عبدالملك ي ڪوري حاريسي ڪوري ههڪه م):

عبدالملك ي ڪوري مهپوان نههم هيزهي بهرهو (مهدينه) به پيڪرد، ژمارهي (٤) هزار

١. ههمان سرچاره (١٥٨/٥).

٢. ههمان سرچاره (١٥٩/٥).

٣. الطبقات، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٨٥.

جەنگاوەر بوو، کاری پاراستنی ناوچه کانی نیوان مەدینه و شام بوو. عبدالملکی کوپی حاریس هیزه که ی له (وادی القری) جێگیرکرد، له ویپرا هیژیکی (٥٠٠) نه فه ری به سه رکردایه تی (ئه بو قه مام) نارده سه ر (خه یبه ر و فه ده ک) که سلێمانی کوپی خالید به پێوه رایه تی ده کردن، (سلیمان) هه ولی ده ربازبوونی دا، به لام له لایه ن ئه م هیزه په لامارده ره وه گیراو کوژرا،^١ (ئیبین زویێر) نه یده توانی به ر به په لاماره کان بگرێت، (حاریسی کوپی خه تتاب) ی له پۆسته که ی لابر د و (جابری کوپی ئه سه وه د) ی له جیگه دانا، (جابر) له قۆلی خۆیه وه هیژی هێرش به ری به سه رکردایه تی ئه بویه کری کوپی ئه بوقه یس نارده سه ر (ئه بوقه مام) له (خه یبه ر)، له ئه جامدا (ئه بوقه مام) و هیزه که ی تیکشکاند.^٢

٥ - هیژشی (تاریقی کوپی عومه ر)؛

ئه مه دوا هه مین هیژش بوو له لایه ن (عبدالملکی کوپی مه پوان) وه به ره و (حیجان) به پێکرا، ئامانج له م هیژشه: زه وتکردنی ناوچه کانی (ئه یله) و (وادی القری) و به هاواره وه چوونی کار به ده سه ته کانی عبدالملك له کاتی پێویستدا بوو، له هه مان کاتیشدا ده بیته به ره به ستێک له به رامبه ر جموجۆله کانی (ئیبین زویێر)، والی به سه ره له سه ر فه رمانی (ئیبین زویێر) هیژیکی (٢) هه زار که سی به سه رکردایه تی (ئیبین ئۆراس) بۆ پارێزگاری کردنی (مه دینه) نار د، ئه م هیزه به پێکوپێکی ئه رکه که ی خۆی پاده په پاند، به لام هینده ی نه برد (ئیبین زویێر) فه رمانی به (ئیبین ئۆراس) کرد به ره نگاری (طارقی کوپی عومه ر) ببێته وه، ده ره نجامی تێک هه لچوونه که سه رکه وتنی (طارقی کوپی عومه ر) بوو، تاریق بۆ (وادی القری) گه پایه وه و خۆی به و کاره وه خه ریک کرد که له لایه ن (عبدالملك) وه پێی سپێرد را بوو.^٣

١ - الطبقات، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٨٥.

٢ - الطبقات، نقلًا عن عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٨٦.

٣ - عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٨٧.

دووم: گه مارؤي دووم و رووخاني خيلافه تي ٺين زوبير:

سهرڪه وٺي عبدالملك به سهر موسع به له جهنگي (ديري جاسليق) زهنگي ٺاگاداري بوو بؤ ڪڙتايي هاڻي دهوله تهڪي (عبدالله ي ڪوري زوبير)، ڪه نه و ڪاهه له هه مو هه ريمه ڪاندا ڪاروباري بؤ چه سپا بوو، دهوله تي ٺين زوبير له هه ريمي (حيجازدا) گه مارؤ درا، چونڪه له بواري دوو هيڙي دارايي و سهر ياري هه ڙار بوو نه يدهه تواني زور خوي پابگريٽ، هه روه ڪ خودي عبدالله به له دهه سندن موسع بهي براي نه ڙنڙي شڪان و تووشي خاموشي بوو، به لام ٺااڪه ي فري نه دا، تا دوا هه ناسه ي ڙياني له سهنگهري به رگريدا بوو.

عبدالملك دواي زال بووني به سهر موسع بهدا ڪاتي به فيڙ نه دا و برياري دا به ته واهه تي ڪڙتايي به دهوله تي (ٺين زوبير) بيٺي،^۱ سوپا يه ڪي گه وره ي ساز ڪرد و چه حاجي ڪوري يوسف ي سهقه ي ڪرد سهر ڪرده ي، چه حاج به سوپا ڪه يه وه به ره و (حيجان) به پيڪه وٽ، له (طائف) جيگير بوو، له ويڙا مهه فره زه ي سهر ياري دهه نارده نه سهر (مه ڪڪه)، (ٺين زوبير) يش به ويٺه ي نه وه فره زه ي سهر ياري دهه نارده سهر نه وه شه پيان ده ڪرد و ده گه پانه وه سهر يازگه ڪانيان.^۲

عبدالملك فه رمان ي به تاريخي ڪوري عومر ڪرد (واڊي القري) به جي بيٺي و له گه ل سوپا ڪه ي چه حاج بڪه وي، تاريخ به خوي و (۵) هه ڙار جهه نگاهه ره وه خوي گه يانده چه حاج.^۳

۱ - گه مارؤي ٺابووري:

چه حاج به ٺامانجي زياتر تهنگ پيٽه لچنيني (ٺين زوبير) گه مارؤي ٺابووري له سهر (مه ڪڪه) دانا.

۱ - العالم الاسلامي في العصر الاموي، ص ۵۰۳.

۲ - عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ۱۸۹.

۳ - الطبقات، نقلا عن عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ۱۸۹.

ئەین حزم دەگێڕێتەو: عبدالملك بەشداری بپیری گەمارۆدانی ئابووری سەر (مەككە) ی کردوو، کاری پێگرتن بە گەیشتنی خۆراك و دانەوێڵە بە (مەككە) ی بە (خالییدی کۆپی پەبیعە) سپاردوو.^١

ئەم گەمارۆیە کاریگەری لەسەر (ئەین زویڤر) دروست کرد و خەلکی تووشی برسیتیەکی بێرەزا بوون، کار بەو گەیشتن (ئەین زویڤر) ناچار بوو ئەسپەکی خۆی بکۆژێتەو و دەرخواردی هاوێڵەکانی بدا.^٢ لە هەمان کاتدا عبدالملك ئارد و ئازوخە و نان و کێک و خواردەمەنی چۆرا و چۆری دەناردە دەوری مەكە و بەسەر خەلکی شامدا دا بەش دەکرا،^٣ ئەمە وایکرد بارودۆخی نێو (مەككە) بگۆڕێت ز بوزین لە نێو پشتیوانانی (ئەین زویڤر) دروست ببێت، ئەو بوو یەك لە دوا یەك دەورە ی عبدالله یان چۆل کرد، هاندەری زیاتری ئەم بەزین و پوخانە ئەو بوو: حەجاج ئەمانی دەدا بە هەر کەسێک واز لە شەڕ بێنێت و لە ئەین زویڤر بکشێتەو.^٤

٢ - دانانی مەنجەنیق لەسەر چیاکانی (مەككە):

حەجاج ویستی کۆتایی هاتنی دەسەلاتی (ئەین زویڤر) بە دەستی ئەو بێت، بۆیە نامە یەکی بۆ عبدالملك نووسی، تا پێگەی بدا شەپی لەگەڵ بکات و بەرەنگاری بێتەو، عبدالملك وەلامی دایەو گوتی: پات لەسەر چیه ئاوا بکە، کاکلە ی وەلامەكە پەزنامەندی بوو لەسەر داواکە ی حەجاج، کە دەیه ویست خۆی بپکێش بکات و پەلاماری (مەككە) و عبدالله بدات، ئینجا حەجاج بە سوپاکە یەو بەرەو (مەككە) بە پێکەوت، مەنجەنیقی لەسەر چیاکان دامەزاندن، ئینجا بە بێ پسانەو بەرەبارانی (ئەین زویڤر) ی کرد لە نێو حەمەدا، سوپاکەشی لەگەڵ جەنگاوەرانی (مەكە) دەستە و بەخە ببۆو،^٥ ژمارە یەك لە پیاوماقولاتی (مەككە) کە لە

١-جمهرة انساب العرب ص ٢٤٤.

٢- انساب الاشراف (٣٦١/٥)، عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٩٠.

٣- انساب الاشراف (٣٦٠/٥).

٤- هەمان سەرچاوە (١٦٦/٥)، عبدالله بن الزبير، للخراسي ص ١٩٠.

٥- انساب الاشراف (٣٥٨/٥).

٦- هەمان سەرچاوە.

سه روپانه وه ئين عومر ده بينرا كه وتنه نيوبژيواني، داوايان له هه جاج كرد واز له به كارهيناني (مه نجه نيق) بيني، وه لامي دانه وه و گوتي: به خوا منيش وهك ئيوه نه مه م پي ناخوشه، به لام چ بكه م! نه و په ناي بۆ به يت بردوه؟!

حاجياني نه و ساله له تيكراي ولاتاني جيهاني ئيسلاميه وه گه يشتنه نيو (مه ككه)، به هوي به ردباراني مه نجه نيقه وه نه يانتواني ته وافي قدوم بكه ن، به مه يهك له پوكنه كاني (هه ج) به كي ده خرا، بويه (ئين عومر) خوي له مه سه له كه مه لقورتاند و نامه يه كي بۆ هه جاج نووسي و گوتبووي: (له خوا بترسه، تو ئيستا له مانگي حرام و شاري حرام داي، وا ميواناني خوا له م سه روسه ري سه ر زه مينه وه هاتوون فهرزك له فهرزه كاني خوا راپه رين و خير و بييري خويان زياد بكه ن).^١ هه جاج فهرماني به تاريخي كورپي عومر كرد: له ئيستا رپا تاكو تايي (هه ج) كار به مه نجه نيقه كان ناكه ن، به وه فده كه ي مه ككه ي گوت: منيش وهكو ئيوه نه مه م پي ناخوشه، به لام (ئين زويپر) په ناي بۆ (بيت) بردوه،^٢ هه رچونك بوو مه نجه نيقه كاني راپرتن تا خه لك له ته واف كرد ته و او بوون.^٣

دواي ديماي هاتني وه رزي (هه ج)، هه جاج بانگي حاجياني كرد ئينجا بگه رپنه وه بۆ ولاته كانيان، چونكه شه ر له دژي (ئين زويپر) ده ست پي ده كريت وه.^٤

بلازي ده گيرپته وه ژماره يهك له هاوه لاني هه وليان دا قه ناعه ت به (ئين زويپر) بكه ن كه لك له نه ماني هه جاج وه رگريت، به لام نه و وه لامي نه دانه وه و سوور بوو له سه ر مانه وه له نيو سه نگه ري به رگريدا، ميژوونوسان چه ند هلويسنيكي جواميرانه ي ئين زويپريان بۆ خستويينه ته سه ر كاغه ز له كاتيكا به ره نگاري مه فره زه كاني هه جاج بۆته وه، به زين و دۆپاني خه لكاني ده وروبه ري گۆپاني به سه ردا نه هينا و شل نه بوو و سل نه بوو، تا دوا هه ناسه له سه قامگيري له سه ر نه و

١- انساي الاشراف (٣٧٦/٥)، الهجاج بن يوسف المفترى عليه ص ٥٣.

٢- المنتقى في اخبار ام القرى ص ٢٦، الهجاج بن يوسف المفترى عليه ص ٥٣.

٣- الهجاج بن يوسف المفترى عليه ص ٥٤.

٤- انساي الاشراف (٣٧٦/٥)، الهجاج بن يوسف المفترى عليه ص ٥٤.

بىرۈپايە مايەۋە كە لە پىتئايىدا دەجەنگا.^۱

۲ — ئەسمائەى كچى صديق: نەخشەى رېئازى ئازادىغوزان بۇ كۆرەكەى دەكىشيت:

دوای ھاتنى زەرەزى (ھەج)، ھەج جارىدا لە نىۋى ھاجياندا: بەرەۋى ۋىلاتەكانتاتان
بېۋىنەۋە: چۈنكە دەست بە بەردبارانى (بىت) دەكاتەۋە.^۲

دەستى بە لىدانى (كەعبە) كۆرەۋە، (ئىبن زويىر) كەۋتە تەنگانەۋە، زۆرىنەى
ھاۋەلانى دەۋرەيان چۆلگىرد، لە نىۋىياندا (ھەمزە ۋ خەبەبى) كۆپى دەبىنران،
داۋايان لە ھەج جارىدا ئەمانيان بدات.^۳

كاتىك (ئىبن زويىر) ئەم ۋەزەى بىنى چوۋە لای (ئەسمائەى) دايكى ۋ پىنى
گوت: خەلگ بە دوو كۆرەكەى خۆشمەۋە بەجىيان ھىشتم ۋ شكاندىانم، جگە لە
ژمارەيەكى كەم نەبىت، كە ئەۋانېش ھەر ماۋەيەكى تىر بېر دەكەن، كەسم بە
دەۋرەۋە نەماۋە، ئەۋ خىلەى بەنى ئومەييە چ شتىك بخوازم لە دۇنيادا دەمدەنى،
پات چىيە ۋ چۆنە؟

ئەسماء گوتى: بە خوا تۆ چاكتىر شارەزاي بە ناخى خۆت، گەر دەزانى لەسەر
ھەقى ۋ بۇ ھەقىش بانگەۋاز دەكەى ھەر لەسەر ئەۋە بېۋى، خۇ ھاۋەلە دىلسۆزەكانت
كۆژزان، تۆش سەرت شۆپ مەكە ۋ ملت دىرئ مەكە بە گەپچارى دەستى مىندالانى
(بەنى ئومەييە)! ئەگەر دەزانى بۇ دۇنياشت كۆرۈۋە، ئەۋا خراپتىن بەندە ئەتۆى،
خۆت لە نىۋى بىر، ھاۋەلانت لە نىۋى بىر، ئەگەر دەشلىتى: مىن لەسەر ھەقم، بەلام
ھاۋەلەكانم بەزىن ۋ مىنىش لاۋاز ۋ دەستەۋپاچە بووم، ئەمەش كارى مۇۋفى ئازا ۋ
دىندار نىيە، چەندەت ماۋە ماۋە لە دۇنيادا؟!، كۆژزان لە مىردنى سەرشۆپانە
باشترە! (ئىبن زويىر) لە دايكى نىزىك بۆۋە ۋ سەرى ماچ كۆت: بە خوا
ئەمەى گوتت پاي مىنىشە، تا نىمىز بانگەشەم بۇ ھەق كۆرۈۋە ۋ تۆزقالتىك بالىم لە
دۇنيا نەداۋە، پىشتم خۆش نەبوۋە تىيدا بىزىم، جگە لە تۈۋپەبوۋن لەبەر خودا ۋ

۱. عبدۇللاھ بن الزبىر، للخراسى ص ۱۹۱.

۲. الكامل فى التاريخ (۶۹/۳).

۳. ھەمان سەرچاۋە (۷۰/۳).

ھەللاڭ كرانى ھەرامەكانى شىتېكى تر منى ھان نەداۋە بۇ دەرىچوونم، بەلام تەنھا پىم خۇش بوولە پاي تۇ دۇنيا بىم، پۇشنىيى زىياترت بە بىنايىم بەخشى، دايە: تەماشاكە، من لەم پۇژەدا دەكوژىم، دۇلى خۇت تەنگ مەكە و كارى خۇت بە خودا بسپىرە، دۇنيا بە كوپرەكەت خراپەيەكى نەكردوۋە، كارى پىسى ئەنجام نەداۋە، لە ھوكىمى خودادا سىتمى نەكردوۋە، ھەۋالى سىتمى ھەر كارىبە دەستىكى خۇم پى گەشتىبىت، پازى نەبووم و دۇرى ۋەستامەتەۋە، ھىچ شىتېك بەسەر پەزەمەندى پەروەردىگارم ھەلنەبۇاردوۋە، خودايە: ئەم قىسانە بە مەبەستى خۇ بە پاكدانان ناكەم، تۇ شارەزاترى بە خۇم، ئەم قىسانە دەكەم: تا تازىيە و سەرەخۇشى لە دايەم بىكەم و سەبوورى و تەسەللالتى بى و تۇخۇنى بەسەر دۇدا بى.

دايكى گوتى: ئومىدەۋارم، كە پىشم كەۋتى خودا دل و دەروون ئارام بىكات و تۇخۇنى بداتى، لە ئاقار لە دەستدانى تۇدا، ئەگەر پىشېشت كەۋتم دەربارەي خۇم ئارام بىكات، بىرۇ دەروە، تا بىيىم ئەنجامى كارت بۇ كوى دەگات.

– عبدۇللاھ گوتى: دايە: خودا پاداشتى خىرت بداتەۋە، لە پىش كوزرانم دا و لە دواي كوزرانم دا بۇم لە خوا بىپايتوۋە.

گوتى: ھەرگىز دەستبەردارى پارانەۋە نابىم. ئىنجا گوتى: كەسانىك ھەن لەسەر ناھەق دەكوژىن و كوزراون، تۇ لەسەر ھەق دەكوژىي، گوتى: خودايە: بە بەزەيى بە لەگەلى، بە دىرېزايى شەۋان ھەستاۋە و بۇ عىبادەت پاۋەستاۋە، لە نىۋ دۇل و شىۋە چۆلەكانى مەككە و مەدىنە بە زارى بەپۇژوۋە لە ترسى تۇ كولى ھەستاۋە و گىراۋە، بەرامبەر بە من و بابى چاكەكار بوۋە، خودايە: بە تۇم سپارد و دامە دەست تۇ، پازىم بە بىپارت، لە ھەمبەر لە دەستدانى عبدۇللاھ دا پاداشتى ئارامگران و سوپاسگوزارانم پى بىخەشە!

عبدۇللاھ دەستى گرت ماچيان بىكات، دايكى گوتى: ئەمە خودا ھافىزە و مائىۋايىيە، دوور مەكەۋەۋە، عبدۇللاھ گوتى: بۇيە ھاتووم، خواھافىزەت لى بىكەم: چۈنكە پىم وايە ئەمە دوايىن پۇژى ژيانمە، گوتى: بىرۇ بە چاۋى پوۋنەۋە، لىم نىزىك

به‌وه، تا به خودات بسپێرم، لێی نزیک بۆوه، ده‌سته‌ملانیی کرد و ماچی کرد و ده‌ستی به زړیی به‌ری که‌وت.

گوته‌ی: ئەمه کاری یه‌کێکه‌ نیازیکی له دڵدا بێت.

گوته‌ی: ته‌نها بۆ ئەوه‌م له‌به‌ر کردووه‌ تا به‌ تۆ پابه‌گم.

گوته‌ی: ئەوه به‌ منت پاناگه‌یه‌نیت.

ئینجا زړیکه‌ی به‌ری داکه‌ند و قۆلی لێ هه‌لمالی و ئاودامانی کراسه‌که‌ی گورج کرد، ژێر کراسیکی چنراو له‌ خوری و ئاوریشمی له‌به‌ر بوو، لڤه‌که‌ی له‌ پشتینی هه‌لڤه‌قاند.

دایکی گوته‌ی: خاو و خلیسک مه‌به‌ و جله‌کانت به‌ توندی له‌ خۆت بالێنه‌.

ئینجا (ئێبن زوبێر) پۆیشت و له‌به‌ر خۆیه‌وه‌ ده‌یگوت:

إني اذا اعرف يومي أصبر

وأیما يعرف يومه الحرّ

دایکی گوته‌ی له‌م قسه‌یه‌ی بوو و گوته‌ی:

سوێند به‌خوا، به‌ویستی خودا، ئارام ده‌گری، باپیره‌ت (ئه‌بو به‌کر و زوبێر)ن، دایه‌ گه‌وره‌ت سه‌فیه‌ی کچی عبدا‌لمطلب.^۱

۴ — شه‌هید بوونی (ئێبن زوبێر) په‌زای خوای لێ بێت:

مانه‌وه‌ له‌سه‌ر بیروباوه‌پ نه‌گه‌رچی جیسی مه‌ترسی بێت و به‌ دژی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی خاوه‌نه‌که‌ی بێت، به‌لام به‌ به‌رزترینی سیفه‌ته‌ جوانه‌کان داده‌نریت، ئەم سیفه‌ته‌ به‌ تۆخی له‌ که‌سایه‌تی (ئێبن زوبێر)دا په‌نگی دا‌بووه‌، بۆیه له‌ پێی بانگه‌شه‌که‌یدا تا دوا هه‌ناسه‌ی ژیا‌نی تیکۆشا و نه‌به‌زی و لاوازی لێ به‌ده‌ر نه‌که‌وت و سه‌ری دانه‌نه‌واند.

دوا‌هه‌مین پۆژی ژیا‌نی بوو، دوو پکات نوێژی سونه‌تی به‌یا‌نی کرد، ئینجا چووه‌ پیشه‌وه‌ و بانگه‌ده‌ر قامه‌تی بۆ کرد، پێشنوێژی بۆ هاوه‌لانی کرد، سوپه‌تی ﴿بَـ

وَأَلْفَلْهِرَ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿٧٣﴾ پيت به پيت خويند، نينجا سه لامي نوږڅي دايه وه، هه ستايه سر پا، سوپاس و ستايشي خوداي كرد و وتاريكي كاريگه ري دا، تښيدا گوټي: به به ركه وتني شير سامتان لي نه نيشيت، چه ندين جار هيڼده م وشيروتير بهر كه وتوون به نيوه مردوويي هه ليان گرتوومه ته وه، جيي هر برينيك له نه وي تريان قوولتر و به نازار تر بووه، چوڼ سر و دهم و چاوټان ده پاريزن ناوا شيره كانټان بپاريزن، پياويكم ده ست ناكه ویت به ده ستي خوځي شيره كه ي خوځي شكاندبيت و دوايي خوځي هيشتبيت ته وه له ژياندا، مروځ كه چه كي نه ما وه كوژن لاپه په ده بيت، چاوټان مه پرته پزق و به پقي دنيا، هر كه سيك له نيوه با په يوه ندي به هاوه له كه ي خوځيه وه هه بيت، پرسيار كردن له من خه ريكتان نه كات، مه لښ: عبدالله ي كوري زويږ له كويي؟ نه وا من له گه ل ده سته و تاقمه ي به كه م:

أبي لابن سلمى أنه غير خالد ملاقي المنايا أي صرف تيمما
فلسست بمبتاع الحياة بسبّة ولا مرتق من خشية الموت سلماً

له سر به ركه تي خودا هيرش بهر، هيرشيان بو بردن تا (حه جون)
پاشه كشيان پي كردن له مه نه نيقه وه بهرديكي تيگيرا و بهر دهم و چاوي كه وت و
تاساندي، دهم و چاوي خويناوي بو، كاتيك هه ستي به گه رمايي خوځن كرد كه
به سر دهم و چاو و پيشيدا ديته خواره وه، گوټي:

فلسنا على الاعقاب تدمي كلو منا ولكن على اقدامنا تقطر الدما^۱

نينجا شه پزيكي ده سته و به خي له گه ل كردن، نه وانيش به هه مووان
گه له كومه كيان ليكرد، پوڅي سي شه ممه و له مانگي جه مادي دووه مدا و له ته مه ني
(۷۳) ساليډا كوشتيان.^۲

۱- تاريخ الطبري (۷۹/۷).

۲- هه مان سه رچاوه (۷۳/۳).

پیاویکی هۆزی (مراد) کوشتنه‌وه‌ی گرتنه‌ستۆ، سه‌ره‌که‌ی بۆ چه‌جاج برد، (چه‌جاج و تاریقی کۆپی عبدالله) به‌رامبه‌ر به‌ سه‌ری عبدالله پاوه‌ستان. تاریقی گوتی: ژنان له‌مه‌یان زیره‌کتر نه‌هێناوه‌ته‌ دنیا.

چه‌جاج گوتی: به‌ دوژمنی ئه‌میری ئیمانداران هه‌له‌ئه‌ئێ؟

(تاریقی) گوتی: به‌ئێ ئه‌و به‌هانه‌ی داینه‌ ده‌ست، ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ نه‌بوایه‌ هیچ به‌هانه‌مان نه‌ده‌بوو، ئێمه‌ ماوه‌ی (۷) مانگه‌ گه‌مارۆمان داوه‌، به‌بێ ئه‌وه‌ی هه‌یزێکی سه‌ربازی و قه‌لایه‌کی دامه‌زراوی هه‌بێت، وه‌کو ئێمه‌ پاوه‌ستاوه‌ و، به‌لکوله‌ ئێمه‌یش زیاتر، ده‌م به‌ ده‌مه‌کیان گه‌یشه‌وه‌ عبدالملك، گوتی: تاریقی راست ده‌کات.^۱

کاتێک (ئێبێ زوبیر) به‌ دارداکرا بۆنی میسکی لێ په‌خش بوو.^۲ ده‌ئه‌ئێ: (ئێبێ زوبیر) له‌ پۆژی شه‌هید کرانیدا گوتبووی: ئیمڕۆ به‌ کورژاویم ده‌بیننه‌وه‌، ئیمشه‌و خه‌ونم بینی: (ئاسمانم بۆ کرایه‌وه‌ و چوومه‌ ناوی)، به‌ خوا له‌ ژیان و گوزه‌رانی دنیا ماندوو بووم.^۳

۵ — ئه‌سمائه‌ به‌لگه‌ له‌ دژی چه‌جاج راست ده‌کاته‌وه‌:

که‌ عبدالله کورژا ئه‌سمائه‌ هاته‌ ده‌ر و به‌ سواری و لاخیک بۆ لای پۆیشت و له‌ به‌رامبه‌ری پاوه‌ستا، چه‌جاج له‌گه‌ڵ ده‌ست و پێوه‌نده‌کانی هاته‌ لای، پرسیاوی ئه‌سماء کرد و نیشانیاندا، به‌ره‌و پیری پۆیشت و له‌ به‌رامبه‌ری پاوه‌ستا و گوتی: چۆنت بینی؟ خودا هه‌قی سه‌رخست و به‌ ده‌ری خست؟ له‌وانه‌یه‌ ناهه‌ق به‌سه‌ر هه‌قدا زāl بێت، ئێستا تۆ له‌ نێوان سه‌رانگوتیلکی زه‌لکاوی ناهه‌ق پاوه‌ستاوی.

چه‌جاج گوتی: کۆپه‌که‌ت له‌ نێو مالی خودادا سته‌می ده‌کرد، خودای مه‌زنیش فەرموویه‌تی: ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَكَامِ يُظْلَمْ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ (الحج: ۲۵).

۱- تاریخ الطبری (۷۳/۳).

۲- هه‌مان سه‌رچاوه‌ (۷۳/۳).

۳- سیر اعلام النبلاء (۳/۲۷۸).

ئەوا خودا سزای دا و ئازاری بە ئیشتی چەشت.

ئەسماء گوتی: درۆت کرد، ئەو یەكەمین لە دایك بووی ئیسلامە لە (مەدینە) دا، پیغمبەر (ﷺ) بە هاتنە دونیای شاد بوو، پەنجە ی پیرۆزی خستە بن مەلاشووی، موسلمانان تەكبیریان لێدا و شاری مەدینە لە خوشیان دەدرەوشایەو، ئیستاش دەبینم تۆ و تاقمەكەت بە كوژرانی شادومانن، ئەوانە ی لە پۆزی هاتنە دونیای شادومان بوون زۆر زۆر باشتر و چاكترن لە تۆ و تاقمەكەت، كە بە لە دنیا دەرجوونی شادومانن، لەگەڵ ئەمەدا عبدالله بۆ باوك و دایكی چاك بوو، پۆزانی بە پۆزوو بە پێدەكرد و شەوانی بە شەو نوێژ و قورئان خوێندن بە سەر دەبرد، حەرامەكانی خودای بە گەورە دادەنان، كە سەرپێچی خودا دەكرا توو پە دەبوو و پقی هەلەدەستا.^۱

ئەسماء بەم شیوازە بەرگریەکی پڕ شکۆی لە كۆپە شەهیدەكە ی کرد، حەجاج شکستی خوارد و لەو ی پۆیشت، ئەمە گەیشتهو عبدالله، نامە یەکی بۆ حەجاج نارد و لۆمە و سەرزەنشتی کردبوو گوتبووی: چیت داوہ لە کیزی پیاوہ چاکەكە.^۲

۶ — ستایشکردنی (ئێین زوبیر) دوا ی شەهید بوونی لە لایەن (ئێین عومەر) دەو:

كە (زوبیر) شەهید کرا و پاشانیشت بە سێدارەواکرا، عبدالله ی کوپی عومەر چوو بۆ لای، گوتی: سلاوی خوات لێ بیت ئە ی (ئەبی خوبەیب)، سلاوی خوات لە سەر بیت ئە ی (ئەبی خوبەیب)، بەلام بە خوا من پێگری ئەم چارەنووسەم لێ دەکردی (۳) جار. سویند بە خوا ئەگەر چاکم نەناسیبای و نەمزانییا، پۆزوگر و شەو نوێژکەری و سیلە ی پەحم بەجی دەگە یەنی، ئەوا دەمگوت: تۆ خراپترین کەسی نیو ئومەتێکی چاک و پاک ی، ئینجا عبدالله پابووری و هەوالی وەستانەکە ی و

۱- البداية والنهاية (۲۵۹/۱۱).

۲- البداية والنهاية (۲۵۹/۱۱).

قسه کانی به حه جاج گه یشته وه، چهند که سیکێ نارد ه لای (ئیبین عومه) و ئه ویش له داری دابه زاند.^۱

۷ - به یعه تدانی (ئیبین عومه) به عبدالملك :

کاتیک خه ک به گشتی به یه تیان به عبدالملك دا، (ئیبین عومه) بۆ نووسی، به لام پاشان ئه و من به یه تم دا به (عبدالملك) ی ئه میری ئیمانداران، به یه تی گوێپایه لی و فه رمانبه رداری به پێی سوننه تی خوا و سوننه تی پێغه مبه ره که ی به گوێره ی توانا.^۲

به پێی گێرپانه وه یه کی تر: (ئیبین عومه) له نامه که یدا ناوی خۆی خستبووه پێش ناوی عبدالملك و ئه مه ی نووسیوو: به لام پاشان: ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ﴾ (النساء: ۸۷). پێم گه یشتوو موسلمانان جه م بوون له سه ر به یه ت پێدانت، منیش چومه ئێو ئه و په یمانه ی موسلمانان چوو نه ناویه وه، والسلام.^۳

ژماره یه ک ده ست و پێوه ندی خه لیفه و یستیان دلی خه لیفه له به رامبه ر (ئیبین عومه) دا تیک بده ن، چونکه ناوی خۆی له پێش ناوی (خه لیفه) دا نووسیوو، عبدالملك گوتی: ئه وه ند ه له لایه ن (ئهبو عبدالرحمان) وه بۆ من زۆره .^۴ له نامه یه کیدا بۆ حه جاجی نووسیوو: نابێ له کاروباری (حه ج) دا سه ریچی عبدالله ی کورێ عومه ر بکات،^۵ چونکه ده یزانی (ئیبین عومه) پایه دار و شاره زایه .^۶

۱- هه مان سه رچاوه (۲۱۰/۱۱).

۲- الطبقات (۱۵۲/۴).

۳- الطبقات (۱۵۲/۴).

۴- عبدالله بن عمر، محي الدين مستو من (۱۰۸)، الطبقات (۱۵۴/۴).

۵- نسب القريش من (۱۰۸).

۶- عبدالله بن عمر، محي الدين مستو من (۱۰۸).

۸ - (ٺيڻ عومەر) و حەجّاج:

دوای ڪوتايي هاتني (ٺيڻ زويڙ) حەجّاجي ڪوپي يوسفی سهقهفي وهك والي له (مهڪكه) دا مايهوه، عبداللهي ڪوپي عومەر بهمه بهستي نه نجامداني (حەج) يان (عومەر) (مهدينه) ي بهجي دههيششت و دههچووه (مهڪكه)، گوفتار و کردهوه ڪاني حەجّاجي دههبيستن و دههدين پيچهوانهي شهرعن، دههچووه لاي و فهرماني پيڏهکرد چاڪه بڪات و له خراپهڪاري دوربكه ويتهوه، به ههموو جورنعت و نازايه تيهوه بهرهنگاري حەجّاج دههچووه و پهدي گوفتار و کرداره ڪاني دههدايهوه.^۱

حەجّاج دوای زالبووني بهسەر (مهڪكه) دا وتاريڪي دا و گوتي: (ٺيڻ زويڙ ڪتبي خواي دههستڪاري دههکرد، له پيوايه تيڪي تردا هاوه: ڪتبي خوداي دههگوي).

(ٺيڻ عومەر) ههستا و گوتي: درؤت کرد، درؤت دههڪي، درؤت دههڪي، نه نه ونه تو ناتوانن نه م کاره بڪن.^۲

حەجّاج وتاري جومعهي دههدا، هيندهي دريؤ دادپي خهريڪ بوو کاتي نوؤڙ بهسەر بجيت، (ٺيڻ عومەر) ههستا و گوتي: نه ي خه لکينه، ههستن نوؤڙه ڪه تان بڪن، خه لک ههستا و حەجّاجيش لهسەر مينبه ر دابهزي و نوؤڙي کرد، کاتيڪ خهريڪ بوو بهوا به (ٺيڻ عومەر) ي گوت: چ شتڪ هه لي ناي نه م کاره بڪي؟

(ٺيڻ عومەر) گوتي: ٺيئه بؤ نوؤڙ کردن هاتووين نوؤڙ له کاتي خويدا بڪه، ٺينجا زؤر بلتي بڪه، دوای نه وه چه نعت حەز ليئه بلي.^۳

ههروهه (ٺيڻ عومەر) بهتوندي ناره زايي خوي له دئي حەجّاج دههريپوهوه، سهبارت بهو بي پزيهي دههنيوني له بلاوکردنه وه ي چه ڪوچول له نيو حه په مي (مهڪكه) دا و به په لاوکردني پياوه ڪاني به نيو شاردا و تنگ پي هه لچيني موسلمانان و ڙيان لي تالوکردنيان.

۱- عبدالله بن عمر، محي الدين مستو ص (۱۰۸).

۲- الطبقات الكبرى (۱۸۴/۴)، سير اعلام النبلاء (۲۳۰/۳).

۳- الطبقات (۱۸۵/۴ - ۱۸۶)، سير اعلام النبلاء (۲۳۰/۳).

له گێڕانه‌وه‌یه‌کی (صحیح) دا، سه‌عیدی کوری جوبێز ده‌لێ: کاتێک (ئێین عومه‌ر) نوکه‌ پمبه‌که‌ی به‌رکه‌وت له‌گه‌ڵیدا بووم، ئه‌م نوکه‌ پمبه‌ له‌ ئاوژینگی و‌لاخه‌که‌یدا له‌ بنه‌ پێی هه‌لچه‌قی، له‌ و‌لاخه‌که‌م دابه‌زیم و‌ بۆم ده‌رکێشا، ئه‌م پووداوه‌ له‌ (مینا) بوو له‌ کاتی په‌جمدا بوو، ئه‌م هه‌واله‌ گه‌یشه‌ هه‌جاج و‌ سه‌ردانی کرد، هه‌جاج گوتی: نه‌گه‌ر ده‌مزانێ کێ ئه‌م پمبه‌ی تیگرتووی؟

(ئێین عومه‌ر) گوتی: تۆ تێت گرتم و‌ هه‌نگاوتم.

هه‌جاج گوتی: چۆن؟ (ئێین عومه‌ر) گوتی: له‌ پۆژیکێ وه‌کو پۆژانی جه‌ژن و‌ په‌جمدا چه‌کت هه‌لگرتووه‌، که‌ نه‌ده‌بوو هه‌لت بگرتایه‌، نه‌خۆت و‌ نه‌ پیاوه‌کان، چه‌کت هه‌ینایه‌ نێو (هه‌په‌م)، نابێ چێکیش بێته‌ نێو (هه‌په‌م)، له‌ پیاویه‌تیکێ تر دا: ئیسحاقی کوری سه‌عید ده‌لێ: بابم گوتی: کاتێ هه‌جاج سه‌ردانی (ئێین عومه‌ر) ی کرد من له‌وێ بووم، گوتی: نه‌و چۆنه‌؟ گوتی: باشه‌، گوتی: چیت به‌رکه‌وتووه‌؟ گوتی: نه‌و که‌سه‌ به‌ سه‌ره‌ پمب هه‌نگاوتمی که‌ فه‌رمانی دا چه‌ک هه‌لبگیرێ له‌ پۆژیکدا که‌ هه‌لال نه‌بوو چه‌کی تێدا هه‌لبگیریت: مه‌به‌ستی هه‌جاج بوو.^۱

کاتێک هه‌جاج چوو ده‌ره‌وه‌ و‌ پۆیشت، (ئێین عومه‌ر) گوتی: له‌ ژیانی دنیا دا ته‌نها ناخ و‌ خه‌فاته‌ بۆ (۲) شت هه‌لده‌کێشم: له‌م سێ شتانه‌ ئه‌مه‌ی باس کرد: شه‌پ نه‌کردن له‌ دژی ئه‌م کۆمه‌له‌ و‌ تاقمه‌ سته‌مکاره‌ی ئه‌و هه‌موو خراپه‌یان به‌سه‌ر هه‌یناوی،^۲ (ذهبی) ده‌رباره‌ی تاقمه‌ سته‌مکاره‌که‌ ده‌لێ: مه‌به‌ستی پێ هه‌جاو تاقمه‌که‌ی بووه‌. منیش ده‌لێم: ئه‌وه‌ی ناردووشیه‌تی.

۹ — به‌رنامه‌ی (ئێین عومه‌ر) له‌ کاتی ئاشووبه‌کاندا:

(ئێین عومه‌ر) له‌ گۆپه‌پانی پووداوه‌ سیاسیه‌کان دووره‌ په‌ریز نه‌بوو، به‌لکو تێبینی و‌ لێکۆلینه‌وه‌ی تاییه‌تی خۆی بۆ ته‌واوی بێنه‌ و‌ به‌رده‌ و‌ گۆڕانکارییه‌کان هه‌بوو، ئه‌و به‌ هه‌لوێسته‌ زه‌ق و‌ دیاره‌کانی له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌و فیتنه‌ و‌ ئاشووبانه‌ی

۱. سیر اعلام النبلاء (۲/۲۳۲).

۲. سیر اعلام النبلاء (۲/۲۳۲).

۳. الطبقات (۴/۱۸۵).

تووشى نوممه تي ٺيسلامي بيوون له خه لڪاني تر جيا ده ڪرايه وه.

ده ڪري بلٽيم ٺهه ماشوب و ناڙاوانه پهرده يان له سهر حيكهه تيكي فراوان و بيروبوچوون تيكي پووناك هه گدايه وه كه پٽويسته ده ربارهي پووداوه كان بگريته بهر. له راستيدا (ٺيبين عومهر) و بوچوون و هه لويسته ڪاني له وسهرده مه دا: وهك ماموستا و قوتا بخانه يهك بوو، خه لڪانتيكي زور چاويان لي ده ڪرد و بهر چاويان پووشن ده بووه و شوينيان هه لده ڪرت.^١

سوفياني سهوري ده لي: شوين پٽي (عومهر) هه لده گيري له جهماعه تدا، شوين پٽي ڪوپه ڪه شي هه لده گيري له ڪاتي په رته وازه بييدا.^٢

گرنگترين پهفتاري (ٺيبين عومهر) له بهرام بهر پووداوه ڪاني ناشووبدا:

ا — دووره پهريزي له ڪوشتار و داڪوڪي ڪردن له سهر خويني موسلمانان:

چند پريوايه تيڪ ٺهه هه لويسته ي (ٺيبين عومهر) له هه رديو ڪاتي ناشووبي يه ڪه م و دووه مه پووشنتر ده ڪه نه وه.

قاسمي ڪوپي عبدالرحمن ڪوتي: له ناشووبي يه ڪه مه به (ٺيبين عومهر) يان ڪوت: ناچيته ده ر و جهنگ بڪه ي؟ ڪوتي: ڪاتيڪ جهنگم ڪردوه ڪه به ڪاني له نتيوان (پوڪن) و (دهرگا) ي (بهيت) دانرايوون، تا خوا له خاكي عه ربه نه بهيشتن، من هه ز ناکه م شه پ له گه ل ڪه سيڪ بڪه م و بلي: (لا اله الا الله)....

گوتيان: ٺه ي بيروپات چيه؟ تو ده ته وي هاوه لاني پيغه م بهر (ﷺ) يه ڪتر له نتيو به رن و ڪه سيان نه مينيت و پاشان بگوتري: به يعهت بدهن به (عبدالله ي ڪوپي عومهر) و بيڪه نه ٺهيري ٺيمانداران.

ڪوتي: وه لاهي ٺهه له دلي مندا نيبه، به لام ٺه ڪر گوتتان: (حي على الفلاح) به ده متانه وه دي، به لام ڪه ٺه ڪر په رته وازه بن له گه ل ڪه ستان نابم، ٺه ڪر هه مووشتان ڪوڪ بن ليتان جودا نابمه وه.^١

١- اثر العلماء في الحياة السياسية في الدولة الاموية ص (٣٢٥).

٢- عبدالله بن عمر، محي الدين مستو ص (١١٢).

له کاتی ناشوویی (ئین زویڤر) دا. دوو پیاو هاتنه لای و گوتیان: خه لك به بیرو پای خویان دهست به کار بوون، تۆش (ئین عومەر) ی و هاوه لی پیغه مبهری خوای، چ شتیك پښگای چوونه دهری ئی گرتووی؟
(ئین عومەر) گوتی: پیتان ده لیم: خدا له سهری هه پام کردووم خوینی برای موسلمانم برێژم.

گوتیان: نهی خودای به رز نه یه رموو: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ الْبَقَرَةُ: ۱۹۳.

گوتی: کاتی خۆی جه ننگمان کرد تا ناشوب نه ما و گهردنکه چی بۆ خودا هاته دی.

کاتیك تیگه یشتن پای نهو له گه ل پای نه وان تیك ناکاته وه، گوتیان: ده رباره ی عه لی و عوسمان چ ده لئی؟

(ئین عومەر) گوتی: قسم له سه ر عوسمان و عه لی چۆن و چ بی؟! کاتیك ده بینم: عوسمان خودا لیی خۆش بووه، به لام ئیوه پیتان ناخۆشه خودا لیی خۆش بووه، (عه لی) یش: خو ئامۆزای پیغه مبهری خودایه (ﷺ) و زاوایه تی و به دهستی ئامۆزه ی کرد و گوتی: نه مه ش ماله که یه تی وه ک ده بین.^۲

ئین عومەر ﷺ هه ر به وه نه وه ستا خۆی له شه پ و برا کوژی دوور خاته وه، به لکو چهند پښگایه کی تریشی گرت به ر له پیناو دوور خستنه وه ی موسلمانان له خوینر پژی نیوانیان، له سه ر ده می ناکۆکی نیوان (ئین زویڤر) و عبدالملک ی کوپی مه روان دا هه ولی جیددی دا بۆ کۆتایی پښه نانی شه پی نیوانیان و پاگرتنی خوینر پژی موسلمانان.^۳

۱- حلیه الاولیاء (۲۹۴/۱).

۲- پریوایه تیکی (وامذا بنته) واته نه مه ش کچه که یه تی به پیتی پریوایه ته که ی سه ره وه (وهذا بیته) نه مه ش ماله که یه تی.

۳- أثر العلماء في الحياة السياسية ص (۳۲۸).

مدانتي ده گيڙي ته وه: عبدالله ي ڪوري عومر نامه يه ڪي بڙ عبدالملك نووسي و
تييدا: فرماني پي ڪردبوو: له خوا بتسي و خوي له شهر بڪشي ته وه، عبدالملك بڙي
نووسي پيو وه: ڪه ٿو له مه ولا واز له ده سه لات دينيت و ڪاروبار به (شوپا)
به پيو ده با.

ڪاتيڪ (ٿين عومر) ٿي مه ي بڙ (ٿين زويڙ) نووسي: ٿاوي ٿي نه دايه وه.^۱

ب — هاندان بڙ گوڙ پايه ٿي و فرمان به رداري ٿي مان، به رگرتن له هه لاي سان دني قتيله ي
ناشوب و په رته وازه ي له رادا:

ٿين عومر ده ٿي: له خيلافه تي عوسماندا يه ڪيڪ بڙ لام هات، ده بيستم
فرمانم پي ده ڪات گازنده ي عوسمان بڪم!، ڪه قسه ڪي ته واو بوو، گوتم: ٿي وه
ڪاتش پيغه مبري خوا (ﷺ) له نيو انماندا بوو، ده مانگوت: دواي پيغه مبر (ﷺ)
باشترين ڪه ساني ٿو مه ته ڪي برين ٿي له: (ٿي بو به ڪر) ٿينجا (عومر) دواي ٿي ويش
عوسمان، وه لاهي ٿي مه نه مانزانيو وه عوسمان ڪه سي به ناهق ڪوشتي و تاواني ڪي
گوره ي ٿي نجام داي، ٿي وه ده تانه وي وه ڪو فارس و پڙم په فتار بڪن، ٿي وان
سه رڙ ڪه ڪانين به ڪوشتن نه بي نامرن، چاوه ڪاني (۴) فرمي سميان هه لوه راندن،
ٿينجا گوتم: اللهم لاترد ذلك^۲، خوايه ٿي مه پوونه دا.

سالمي ڪوري عبدالله ي ڪوري عومر ده ٿي: بابم گوتم: عوسمان هه ندي ڪاري به
چه نجام گه ياندن، خه ڪ گاتزنده يان ڪرد، ٿي گهر (عومر) ٿي م ڪارانه ي ٿي نجام دابان
ڪه س گازنده ي نه ده ڪرد و ورته ي ٿي وه نه ده هات.^۳

بن پره عبدالله ي ڪوري عومر چه نده سوور بووه له سهر به رگري ڪردن له
عوسمان ي ڪوري عه فان و پاراستني ڪه رامه تي و به رپهرچ دانه وه ي ٿي وه ٿي تانه ي
خه لڪي ٿا راوله گيڙ له دڙي عوسمان دروستيان ده ڪرد، ڪاتيڪ عوسمان زاني
مهينه ته ڪه ده وره بووه و خه ريڪه سهر ده ڪي شيت بڙ ليداني، بانگي عبدالله ي ڪرد و

۱ انسحاب الاشراف (۱۹۵/۵).

۲ المعجم الكبير للطبراني (۲۸۵/۱۲)، ابن عمر، محي الدين مستو ص (۸۲).

۳ المعاصم من القواصم ص (۱۰۴-۱۰۵)، ابن عمر، محي الدين مستو ص (۸۳).

دهرباره ی گه له کۆمه ی ئازاوه چیه کان پاوێژی پێکرد، عوسمان پێی گوت: بپوانه
ئهوانه ده لێن چی؟! ده لێن: (یان واز بێنه یان ده تکوژین، (ئێین عومه) گوتی:
ئایا تۆ ههتا ههتا به له دنیا دا ده مێنی؟

عوسمان گوتی: نا، عبدالله وتی: زیاد له کوشتن چی کهت به سه ر ده هینن؟
عوسمان گوتی: نا، (ئێین عومه) گوتی: ئایا به ههشت و دۆزه خی تۆیان له لایه؟
عوسمان گوتی: نا، (ئێین عومه) گوتی: که واته ئه و کراسه ی خودا له به ری
کردوی دای نه نێی، ده نا ده بیته سوننه تیک، هه رکات خه لکانیک له (خه لیفه) بێزار
بن: یان وازی پێ لێ دینن، یان ده یکوژن.^۱

ئه م پاوێژچوونه ی (ئێین عومه) به لگه یه له سه ر دووربینی و خوێندنه وه ی
زیره کانه ی ئه و بۆ پاشه پۆژ و ده ره نجامی کاروباره کان، ئه و ئاماده یی خۆی
ده ربهری: چه ک هه لگرت و به رگری له عوسمانی ئه میری ئیمانداران بکات و
به ره نگاری ئازاوه چیه کان و گه مارۆ ده رانی مالی خه لیفه ببیته وه.
(ئێین سه عد) له (نافیع) وه ده گێڕیته وه:

(ئێین عومه) له پۆژی گه مارۆ دهانی عوسمان دا دوچار خۆی زڕیپۆش کرد، کاتیک
عوسمان کوژرا: ته ماشای کرد ئوممه ت که وتۆته ته نگژه ی مه ینه ته وه، چونکه
کوژرانی (خه لیفه) به م شیوازه تاوان و سه رپێچیه و به لایه کی سامناکه و
ئه نجامه که ی له سه ر ئوممه تدا ده شکێته وه، بۆیه کاتیک ئازاوه چیه کان خه لیفه یان
شه هید کرد و پۆستی خیلافه تیان خسته پێش (ئێین عومه) گوتی: ئه م کاره تان
تۆله ی خۆی هه یه، به خوا خۆی بۆ ته رخان ناکه م، بۆن یه کێکی تر دانین.^۲

ئێین عومه (عليه السلام) ئامۆزگاریه کانی خۆی بۆ خه لک چڕ کردبۆوه له یه کگرتوویی و
برایه تی و دوورکه وتنه وه له په رته وازه یی و ناکوکی و براکوژی و پشتنی خوینی
یه کتری به ناهه ق.

۱- العواصم من القواصم ص (۱۳۰).

۲- تاریخ الطبری، نقلا عن أثر العلماء في الحياة السياسية ص (۲۳۲).

پياويك بډی نوسيبوو: هه موو زانستم بډ بنوسه وه، نه ویش بډی نوسيبووه: زانست فراوانه، به لام نه گهر پيټ خوخه به ئاسانی بگه پيټته وه لای خودا: نهوا با كزلت سووك بډی و خوینی موسلمانان مه خه كزلته وه، با سكت مالی موسلمانانی نه كه ويته ناوه وه، زمانت له باسكردنی نامووسی موسلمانان بگروهه پابه ند به به كڅمه لی موسلمانان وه، نه مه بكه، والسلام.^۱

ج — به دهمه وه چوونی بانهیشتی لایه نه ناكوكه كان بډ هاوكاری له چاكه كړندا بډ خزمه تی به رڅه ونلدي گشتی:

گيډراوه ته وه: (نښن عومر) له سهرده می ناشوب و پشيويډا چوويټ لای هر نه ميريك، نوپڅی له دواوه كړدوه و زه كاتی مالی خوی داوه تی.^۲
پيی گوترا: نوپڅ له گه ل نه مه ده كی و له گه ل نه وهش ده كی كه به كتری ده كوژن؟!.

نښن عومر گوتی: هر كه س بلی: (حيّ على الصلاة) به دهميه وه ده چم، كی بلی: (حيّ على الفلاح) به دهميه وه ده چم، به لام به لام هر كه س بلی: (حيّ على أخيك المسلم وهره به گز برای موسلمانندا بچو ده لیم: نا.^۳

نښن عومر پيگه يه كي به رزی له نيو نوممه ندا هيه، چونكه هاوه لایه تی پيغه مبه ری خوی كړدوه و زانا و خودا په رست و دنیا نه ويست بوو، عبدالله ی كوپي موحه يريز په حمه تی خوی لی بيت عبدالله ی كوپي عومری به هه ويینی هيمنایه تی سهر زه وی وه سف كړدوه و ده لی: وه للاهی مانه وهی (نښن عومر) له ژياندا به مايه ی نه مان و هيمنی داده نيتم بډ خه لكی سهر زه وی.^۴

۱- تاريخ ديمشق، نقلًا عن أثر العلماء في الحياة السياسية ص (۳۳۴).

۲- الطبقات الكبرى (۱۴۹/۴).

۳- هه مان سهرچاوه (۱۷۰/۴).

۴- تهذيب التهذيب (۳۳۱/۵)، أثر العلماء في الحياة السياسية ص (۳۳۷).

د - (ئێبێن عومەر) بانگەشەیی واجب بوونی گەردنکەچی پەهای بۆ سولتان ئەکردوو:

— بەیعتدانی بە زۆریشی بە جەواز دانەناوه، یان ئەوهی لە ژیایدا بەدی دەکریت کە گواپە بەنگەپە ئەسەر گرتگی ئەدانی بە کاروباری سیاسی مۆسڵمانان؛

چونکە بەشداری تێدانەکردوو: بە پێچەوانەوه: بە لکو عبدالله هەمیشە پارسەنگێک بوو لە هاوکیشەیی سیاسی سەردەمی ئومەید، شینوای کاری: گەفت و گۆ کردن و پەنا بردن بوو بۆ شورا و دوورکەوتنەوه بوو لە براکوژی، کاتیکیش ناکۆکی و هەرا لە نێو مۆسڵماناندا سەری هەلدا، بێلایەنی و دوورەپەریزی خۆی پاگەیاندا، ئەم کارەیی بریتی نەبوو لە خۆ دوورخستەوه لە کاری سیاسی و ژیاانی سیاسی، بە لکو جۆریک بوو لە تێپامان و بیرکردنەوه و ئاگادار بوون بەسەر هەلوێستی لایەنە ناکۆکەکان و دوورکەوتنەوه لە پشتنی خوێنی مۆسڵمانان و ملمەلانی کردن لە پیناوی سولتە و دەسەلاتدا، لە گەل کارکردنی بەردەوام و شیلگیرانەیی بۆ خۆشکردنی زەمینەپەکی لەبار و کەش و هەوایەکی گونجاو کە هێزو لایەنەکانی ئومەت کۆدەکاتەوه لەسەر یەک، لە لایەکی ترەوه هەلوێستی بێ لایەنی (ئێبێن عومەر) لە سەرەتای پووداوەکاندا دەگەرێتەوه بۆ مەترسی کەوتنە نێو فیتنە و ئاژاوەکانەوه و یەکلای بوونەوهش بۆ لایەنێکیان کاریکی گران بوو بە لایەوه.^١

(ئێبێن عومەر) دەیگوت: پێم بە خۆم ئەدا دەستم بچیتە شەپەوه و پەژێوانیش نیم، مەوێ جەنگاوەری پێی هەق بێ فەزلی زۆرتر و باشتر.^٢

لێرەدا چەندین بەلگە و حەقیقەتی مێژوویی هەن دەیسەلمێنن: کە کاتیکی (ئێبێن عومەر) حەجاجی بیینی چ سەمێکی گەورە لە حەپەمی (مەککە) ئەنجام دەدا و خوێنپێژی تێدا دەکات و بێ پێزی خۆی و سولتەکەیی بەرامبەر بە پێرۆزی حەپەم دەنوێنێت، بە لێ لەو کاتەرا بیروپرای خۆی لە بێلایەنی گۆپیوه، بە لکو پەشیمان

١- مع المسلمین، مصطفى الحلی (ص: ٥٤).

٢- الطبقات (١٦٤/٤).

بوتوه كه له پږني سوپاكه ي (علي كوپي نه بي تاليب) دا نه بووه و دږي (معاويه) نه جه نكاوه، چونكه به بږچووني نه و (معاويه) ياخي بووه و له دږي شرعيه تي (علي) دهرچووه و به باغي و ياخي و ستمكار دپته هه ژمار، (هه بيبي كوپي سابيت) ده گپږپته وه: (ئيبين عومر) له كاتي سهره مه رگيدا گوتي: شتيكي خراب له خؤمدا به دي ناكه م، جكه له وه له گه ل (علي كوپي نه بي تاليب) له دږي تاقمه ياخي كه نه جه نكام.^۱

كه ميك له وه پيش و ته يه كي تريمان گپږپه وه كه گوتبووي: (له ژياني دونيامدا جكه له (۳) شت مه راق بږ هيچ شتيك ناخؤم: يه كه م به پږوو بووني پږږگار، دوهم شه ونوږږي شه وگار، سيهم له دږي تاقمه ياخي كه ش شه پم نه كرد كه نه وه ي نه شيا به سهر يان هيئانين)،^۲ (هيي) ده لئ: مه به ستي له تاقمه كه ي هه جاجه.^۳

له هه ندي كتبي (ميږوو) دا هاتووه: كه گوايه ئيبين عومر عبدالله ي كوپي زويږيشي له كؤمه لي ياخي و ستمكار و پږپه په هه شمار دووه، په شيمان بوتوه له وه ي له دږي نه جه نكاوه، چونكه به دهرچوو داده نرږت له ژږر حوكمپاني (به ني ئومه ييه) و ستم ي ليكردوون په يمانه كه ي هه لوه شان دوونه وه.^۴

نهم پړوايه ته چهند تيبيني و په خنه ي له سهره:

– نه گهر (عبدالله ي كوپي عومر) له كاتي ناشووي داوه پي ناوا بووايه كه (به ني ئومه ييه) له پيشترن و شايانترن بږ (خيلافه ت له (ئيبين زويږر)، بي شك به يعه تي ده داني، به لام نه مه ي نه كرد، جا چؤن په شيمانه له پږني نه واندانه بووه بږ شه پ، كه له كاتيكا نه سلان به يعه تي نه داوني!!

– قسه كاني تري (ئيبين عومر) كه له پړوايه ته پاسته كاتدا هات جهخت له سهر كؤمه كي باغي و ياخي ده كه نه وه كه (به ني ئومه ييه) و پړاوه كانيان بوون، به

۱- سير اعلام النبلاء (۲۳۲/۳).

۲- هه مان سهرچاوه.

۳- هه مان سهرچاوه.

۴- هه مان سهرچاوه (۲۲۹/۳).

تایبه تیش هه جاج، قسه کانی دوازیانی پشتیان پی ده به ستری و سه نه دی
پیوايه ته کانیشیان (صحیح) ن.^۱

ئەم هه لۆیستانه ی به شداری ئەم پاپه پوچه ل ده که نه وه که (ئین عومەر) به
پیشه نگي (قوتابخانه ی گهرنگه چی سیاسی ی سولتان) داده نین، به تایبه تی (ئین
عومەر) ئەو که سه یه که ئەم فرموده یه ی له پیغه مبه ری خودا (ﷺ) وه
گێڕاوه ته وه: ((على المرء المسلم السمع والطاعة فيما أحب أو يكره إلا أن يؤمر في
معصية فلا سمع ولا طاعة)).^۲

فرموده که به لگه یه له سه ر گوێپایه لی نه کردنی سولتان کاتیک فرمانی به
سه رپیچی کردن ده رکرد و له فرمانی خودا ده رچوو، بۆیه ناکریت (ئین عومەر)
پێچه وانه ی فرموده یه ک بجوولیته وه که خۆی گێڕابیتیه وه، پاو بۆچوونی (ئین
عومەر) پاست ئەمه یه: (گوێپایه لی و فرمانبهرداری بۆ ئەو خه لیفه شه رعه یه که به
یه کده نگي و پای زۆرینه ی موسلمانان هه لبژێردراوه و به یعه تی پێدراوه، واجبه
گوێپایه لی بۆ بکری، مادام فرمانی به سه رپیچی کردن ناکات، ئەگه ر سته می کرد و
لایدا نابێ گوێپایه لی بکری، به لکو پێویسته ئامۆژگاری بکری، ئەگه ر ئامۆژگاری
سوودی نه بوو له و کاته دا پێویسته په نا بۆ دزایه تی کردنی ئاشکرا به بردریت، به لام
په نابردن بۆ توند و تیزی و شه پ له گه ل کردنی مه کپوه، چونکه خوینی تیدا
ده رژیت و یه کیتی کۆمه لی موسلمانان لاواز ده کات.^۳

۱۰ — به رنامه و بیروپای (ئه هلی هه ق) ده رباره ی (ئین زوبیر):

نه وه وی له سه رچی (موسلیم) دا ده لی: (ئین زوبیر) به بیروپای ئه هلی هه ق
سته م لێکراوه، هه جاج و هاوه لانی له دژی ده رچوون، دوا ی کۆژانی (ئین زوبیر)
هه جاج ده چیته لای (ئه سمائه ی) دایکی و پتی ده لی: بینیت چیم به سه ر کۆپه که ت

۱- الفقهاء والخلفاء، سلطان بن حثلین (ص: ۶۶).

۲- مسلم رقم (۱۸۴۹).

۳- الفقهاء والخلفاء (ص: ۶۶).

هيتا؟!، (ئەسمانە) گوتى: تۆ دنيات لى تىكدە، ئەويش ئەو دنيائى لى تىكدە،
پىغەمبەر(ﷺ) ھەوالى داينى: لە ھۆزى (سەقىف) دا لە نىوبەرەك و درۆزنىك پەيدا
دەبن، درۆزەكە مان بىنى واتە: (موختار)، بەلام (لە نىوبەرەكە) خەيال ئاكەم جگە
لە تۆكە سىكى تر بىت.^۱

۱۱- بوخاندنى (كەعبە) و بىناكردنەھوى لە سەردەمى (ئىبن زويپر) دا:

سالى (۶۴) ى كۆچى (ئىبن زويپر) كەعبەى پوخاند، چونكە ديوارەكانى لار
ببونەھ،^۲ و دارپوخابوون لە سۆنگەى بەردبارانى مەنجه نىقەكەى (حصين ى كورى
نەمير) و سوپاكەى.^۳

كاتىك (ئىبن زويپر) ويستى (بەيت) بپوخىنى، پراوئى بە خەلك كرد، جابرى
كورى عبدالله و عوبەيدولائى كورى عومەير دەريارەى ئەمە پراى خۆيان دەريپى،
(ئىبن عەبباس) گوتى: ئەگەر ئەمە بكەى دەترسم كە سانىكىش دواى تۆ بىن و بە
تۆرەى خۆيان بپوخىنن و چاكى بكەنەھ و پىز و حورمەتى بە كەم بزانن، بەلام من
پىم چاكە كوئى دارمابى چاكى بكەيتەھ لە بەيت و لەو بەردانە گەپى كە
پىغەمبەر(ﷺ) بۆى ناردوون، (ئىبن زويپر) گوتى: ئەگەر مالى ھەر كەسىكتان
بسووتى دانانىشتى و پازى نابىت تا نۆژەنى نەكاتەھ، ئەى چ لە مالى خوداى
پەرورەدگارتان دەكەن؟!

ئىنجا (ئىبن زويپر) (۳) پۆژ لەسەر يەك نوئىرى ئىستىخارەى دەكرد و داواى لە
خودا دەكرد بۆ ئەنجامدانى ئەم كارە پتى خىرى بۆ پوون بكاتەھ.^۴
ئىنجا لە چوارەمىن پۆژى تەكبىر و پا و ئىستىخارەدا بپىارى تەواوى دا و خۆى
بۆ ئەم كارە يەكلا كردهھ، خەلك پەرت و بلاو بوون، ھەندىكيان بەرھو (تائيف)
ھەلاتن، ھەندىكى تريش بەرھو (عەرپەفات) و (مينا) پۆيشتن، (ئىبن زويپر) بە خۆى و

۱- مسلم، رقم (۲۵۴۵).

۲- تاريخ الطبري (۵۲۰/۶).

۳- شذرات الذهب (۳۰۸/۱).

۴- البداية والنهاية (۶۹۱/۱۱).

۵- البداية والنهاية (۶۹۱/۱۱).

عەبدیکی حەبەشی لاق باریک بە ئومیدی ئەوەی خاوەن قاچە باریکە حەبەشیەکی بەیت دەپوختنی ئەو بێ و بەس کە لە فەرموودەی (صحیح) دا ناوی هینراوە دەست بەکار بوو.^۱

دەستی بە هەلۆه شاندنی دیواری (پوکن) کرد، تا گە یاندیه سەر بناغه تەماشایان کرد بناغەی بەیت گە یەنراوە تەو بە (حیجر) ئیسماعیل و بەردەکانی بناغەی وەك پەنجەکانی دەست پیزەند کران، (ئین زوبیر) پەنجا پیاوی بانگ کردن و کردنی بە شاید لە سەر ئەمە، کە (حیجر) یش لە چوارچێوەی (بەیت) دا بوو و کاتی خۆی بە جێیان هێشتوو ئینجا (بەیت) ی بینا کردەو و (حیجر) یشی خستەو نێو چوارچێوەی سنووری بەیتەو.^۲

لە باری تەختانیەو دوو دەرگای بۆ (بیت) دانان، دەرگایەك بۆ پێداچوونە ژوورەو و ئەوەی تریش بۆ پێدا هاتنە دەرەو، بەردە پەشەكە چونکە درزی دابوو بە زیو قایمی کردەو و بە دەستی خۆی لە شوێنی خۆی دانایەو، پانتاییەکی لە (۱۷) باسکەو (۲۷) باسک فراوان کرد، دیوارەکانی (کەعبە) ی بە میسک سواخ دا، پۆشاک (دییاج) ی بە بەردا کرد، ئینجا چوو مژگەوتی عائیشە لە (تەنعیم) ئیحرامی عومرە ی بەست، تەوافی (بەیت) ی کرد و نوێژی لە لای مەقامی ئیبراھیم کرد و سەعی سەفا و مەرەوێ ئەنجامدا، ئینجا پاکسازی تەواوی (بەیت) و دەرۆبەری کرد و هەرچی دار و بەرد و خاشاک و خوینی وشکە لاتووی پاشماوەی شەپ هەبوو هەمووی فرێدایە دەرەو، چونکە بە هۆی بەردبارانی مەنجەنیقەو دیوارەکانی (کەعبە) لە سەرێرا بۆ خوارێ داتەپابوون و شۆپ ببوونەو و بە دوکەل پەشە لاتبوون و بەردە پەشەکەش لە نێو ناگردا درزی دابوو.

هۆی تۆژەن کردنەوێ بیانی (کەعبە) لە لایەن (ئین زوبیر) هەو لە نێو دوو کتێبە (صحیح) هەکی بوخاری و موسلیم و کتێبەکانی (مەسنەد و سونەن) دا دەست دەکەوێت، لە چەند رێبازیکەو لە عائیشە ی دایکی ئیماندارانەو گێڕاوە تەو کە پیغەمبەری خودا (ﷺ) فەرموویەتی: ((لولا حدثان قومك بكفر، لنقضت الكعبة،

۱- شذرات الذمب (۳۰۹/۱).

۲- البداية والنهاية (۶۹۲/۱).

ولادخلت فيها الحجر فان قومك قصرت بهم النفقة ، وجعلت لها باباً شرقياً و باباً غربياً يدخل الناس من احدهما، ويخرجون من الآخر، ولألصقت بابها بالارض، فإن قومك رفعوا بابها، ليدخلوا من شأوا و يمتنعوا من شأوا))،^١ واته: نه گهر هؤزه که ت له سهرده می نه فامی نزيك نه ده بوون، که عبه م ده پوو خاند، (حيجر) م ده خسته نیو چوارچیوهی که عبه وه، چونکه هؤزه که ت به هؤی که م ده رامه تیه وه لییان که م کردوته وه ده رگایه کم له لای پۆژه لاته وه بۆ ده کرده وه و ده رگایه کی تریشم له لای پۆژئاوه بۆ ده کرده وه، تا خه لک به یه کیاندا بچنه ژووره وه و به ده رگاکه ی تریشدا چوبانایه ده ره وه، ده رگاکه یشم ده هینایه وه سر ته ختی زه وی، چونکه هؤزه که ت ده رگاکه یان به رز کردبۆوه تا به ئاره زووی خویان کییان پی خوش بیت پی بدهن بجیته ژووره وه و بۆ کیشیان پی ناخوش بیت پیگای پی نه دهن.

(ئین زوبیر) به گویره ی نه م فهرمووده پیرۆزه که له عایشه ی پوریه وه وهی گرتبوو (که عبه) ی بینا کرده وه، خودا پاداشتی خیری بۆ بنووسیت.

سالی (٧٣) ی کۆچی حه جاج کۆتایی به (ئین زوبیر) و ده سه لاته که ی هینا و کوشتی و هه لی واسی، پاشان دیواری لای باری سهره وه ی هه لوه شانده وه و (حيجر) ی له (بهیت) جودا کرده وه، وه کو پیشدا، به رده زیاده کانی بردنه نیو که عبه وه و سه فته ی کردن، ده رگاکه ی برده وه شوینی خۆی و به رزی کرده وه، ده رگای لای خۆراوای لابرده و شوینه که ی قه پات کرد، تا ئیستاش هه ر به م شیوه یه، نه م کاره ی حه جاج نه نجامیدا به فه رمانی عبدالملك بوو، چونکه فهرمووده پیرۆزه که ی پی نه گه یشتبوو، کاتیکیش فهرمووده که یان بۆ خوینده وه، گوته: خۆزگه وازمان له (ئین زوبیر) و نه و کارانه ی هینا که به نه نجامی گه یاندن و سه ره رشتی کردوون.^٢

١- البخاري، رقم (١٥٨٣، ٤٤٨٤).

٢- البداية والنهاية (٦٩٣/١١).

سییه‌م: هۆکاره‌کانی ڕوو‌خانی خیلافه‌تی (ئوبین زوبیر).

له‌ کاتی خۆینده‌وه و توێژینه‌وه‌ی ئه‌م بابته‌دا چه‌ند هۆکارێك خۆ زه‌ق ده‌کهنه‌وه که له‌ پشت ڕوو‌خانی خیلافه‌تی (ئوبین زوبیر) و سه‌رکه‌وتنی (نومه‌وییه‌کانه‌وه) ڕوون، گرنگترین ئه‌م هۆکارانه:

۱ - ئوبین زوبیر (حیجاز) ی کردبووه مه‌لبه‌ندی خیلافه‌ت:

ژماره‌یه‌ك لێكۆله‌ر^۱ یه‌ك ده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌مه‌ که گه‌وره‌ترین هۆی ئاوابوونی نه‌ستیره‌ی ده‌سه‌لاتی ئوبین زوبیر مانه‌وه‌ی ڕووله (مه‌ککه) دا،^۲ نه‌گه‌رچی له‌ سه‌ره‌تای بزوتنه‌وه‌که‌یدا ڕووی کردۆته (مه‌ککه) و به‌لگه‌ی به‌ ده‌سته‌وه ڕوون،^۳ به‌لام سووریوونی له‌سه‌ر مانه‌وه له (مه‌ککه) و کردنی به‌ باره‌گای (خیلافه‌ت)، له‌ به‌رزه‌وه‌ندی ئه‌ودا نه‌بوو، چونکه (حیجان) به‌ گشتی و (مه‌ککه) به‌ تایبه‌تی به‌ شوێنێکی گونجاو داناوێت بکریته مه‌لبه‌ندی ده‌وله‌تییکی گه‌وره‌ی وا په‌لی بۆ هه‌موو لایه‌ك هاویشته‌بێت، (مه‌ککه) دوا‌ی کۆچی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و هاوه‌له‌ به‌ پێژه‌کانی ده‌وری سیاسی خۆی له‌ ده‌ست دا، و ده‌وره‌ سیاسیه‌که بۆ (مه‌دینه) گوازیه‌وه و تا کۆتایی خیلافه‌تی عوسمان به‌رده‌وام ڕوو، کاتیکیش ئاشوب به‌ شه‌هیدکرانی عوسمانی خه‌لیفه‌ سه‌ری هه‌لدا، عه‌لی کورپی ئه‌بو تالیب چووه (عیراق) و (کوفه‌) ی کرده پایته‌ختی (خیلافه‌ت)، ئینجا (معاویه) دوا‌ی وازه‌ینانی خیلافه‌ت بۆ ئه‌وه له‌ لایه‌ن حه‌سه‌نی کورپی عه‌لیه‌وه له‌ شام (دیمه‌شق) ی کرده پایته‌ختی خۆی، پاشان ده‌وره‌ سیاسیه‌که بۆ حیجاز به‌ تایبه‌ت (مه‌ککه و مه‌دینه) نه‌گه‌رایه‌وه، ده‌کرێت کارتیکه‌ره‌کانی مانه‌وه‌ی ئوبین زوبیر له (مه‌ککه) دا له‌م چه‌ند خاڵه‌دا کورت بکه‌ینه‌وه:

ا- شوێن:

مه‌ککه وه‌ك زانراوه له‌ ڕووی شوێنی جوگرافیه‌وه له (شام) و (عیراق) دووره،

۱- وه‌كو (ناور، قیلان، خراشي) و هی تریش.

۲- عبدالله بن الزبیر، للخراسي (ص: ۱۹۲).

۳- عبدالله بن الزبیر، للخراسي (ص: ۱۹۲).

ئەم دوو ھەرىمە گىرنگىزىن قۇناغەكانى مەملەئىتى نىۋان (ئىبىن زوبىيىر) و (بەنى ئومەييە)يان بە خۇۋە بىنى، ئەم دوورە دەستە دەرفەتى بە (ئىبىن زوبىيىر) نەدا ئاگادارى پووداۋەكان بىت و چاۋدىرى مەملەئىتى نىۋان سوپاى خۇى و سوپاى دوژمن بىكات و پەيۋەندى بەردەۋامى بە شوئىنكەۋتوۋانىيە ھەبىت، بەلگو لايەنى پەيۋەندى و ھەۋالگىرى نۆر بىھىز بوۋە، بەم شىۋەيە (ئىبىن زوبىيىر) نەيدەتۋانى بىريارى گونجاۋ و پىر بەپىستى پووداۋەكانى سەرگۈزەپانى سىياسى و سەربازى دەربىكات. لە لايەكى تىرىشەۋە ئومەوييەكان پىك بە پىچەۋانەۋەى ئەۋەۋە، خۇدى خۇيان پاستەۋخۇ لە نىۋ پووداۋەكاندا دەژيان، شارى (مەككە)ش دەكەۋىتە نىۋ دۆلىتىكى گەمارۋدرا و بە ژمارەيەك چىا و لوتكەى بەرزن شىۋەى ئەمە شىۋەى نىچىرىكە پەناى بۇ ئەۋ دۆلە بردوۋە و پاۋچىيانى دەۋرى دەدان و پىگاكانى دەرجوون و بە ھاۋارەۋە چوونى لى دەگىرن، بىنىيمان سالى (٦٤)ى كۆچى كاتىك (ھەسىنى كۆپى نەمىر) گەمارۋى (مەككە)ى دا، خەرىك بوۋ (بىزوتنەۋەكەى ئىبىن زوبىيىر)بە تەۋاۋەتى بىفەۋتى، بەلام مردنى (يەزىدى كۆپى معاۋىيە) بوۋە ھۆى كىشانەۋەى ئەم سوپايە و بىزوتنەۋەكەش لە لەنىۋچوون پىزگارى بوۋ.

ب - لايەنى ئابوۋرى:

(ھىجىن) بەگىشتى و (مەككە)ش بە تايىبەتى بۇ داھاتى ئابوۋرى و خۇراك پىشتى بە داھاتى ۋلاتانى دەۋرۋەرى دەبەست، بە تايىبەتى ۋلاتى (شام و مىسىر)، گىرانى پىگەكانى ئەم داھات و خۇراكەش دەبوۋە ھۆى پەيداۋونى قات و قىرى و بىرسىايەتى و شىپىزەبوۋنى دانىشتۋانەكەى، (بەنو ئومەييە) لە كاتى مەملەئىتىيان لەگەل (ئىبىن زوبىيىر)دا نۆردىيان سوۋد لەم ھۆكارە ۋەرگىرت، ھەر دۋابەدۋاى گىرتنەۋەى (شام و مىسىر) پىگەيان لەۋ ھارىكارىانە گىرت كە بۇ شارى مەدىنە دەنىيران،^١ بەشىۋەيەكى سىروشتى (مەدىنە) توۋشى چ بىت، (مەككە)ش توۋشى ئەۋە دەبىت، لە ھەردوۋ گەمارۋى يەكەم و دوۋەمدا ئەم چەككەيان بەكارھىنا^٢ و گەمارۋى ئابوۋرىيان خىستە سەر ھىجاز بەگىشتى و (مەككە) بە تايىبەتى.

١- فتوح البلدان للبلاذري (ص: ٢١٨)، عبد الله بن الزبير (ص: ١٩٤).

٢- عبد الله بن الزبير، للخراسي (ص: ١٩٤).

ج - هیئتی مرقی:

بزوئنه وهی فتوحاتی ئیسلامی کۆچکردنی ژمارهیهکی زۆری هۆزهکانی به دواى خۆدا هێنا به رهو وڵاته فهتخ کراوه کان، به تایبه تی عێراق و میسر و شام^۱، ئه مه بوه هۆی لاسهنگی تا ته رازوی دابه شبوونی دنیشتوان له نیوان عێراق و شام له لایه ک و حیجاز له لایه کی تره وه، حیجاز به ده ست که می کادیرو و هێزی مزییه وه ده ینا لاند، له واقیعه دا هه ر ئه م که م و کۆریه نه یه یشت ئیبن زوبییر سوپایه کی گه وه و به هێزی وا دروست بکات. که هه میشه ئاماده و له سه ر پێ بیته و هه ر کاتی که بیه وی په لاماری دوژمنی پێ بدات و به رگری له خۆ بکات، بۆیه ده بینین له کاتی که دا هێرش ده کری نه سه ر حیجاز و (مه که)، (ئین زوبییر) هه میشه داوا ی به هاواره و چه ون ده کات له عێراق وه بیگاتی، به م شیوازه (ئین زوبییر) جولانه وه کانی خۆی به عێراق وه ده به سستیته وه، ئه ویش به گوێره ی هێمن بوونی بارودۆخی ئه وی و ئاماده باشی والیه که ی تا به هاواریه وه بچیت، به مه ش هه ول و ته قه لایه کی زۆر له ده ست (ئین زوبییر) به فیرۆ ده چوو.^۲

۲- سیاستی له به‌ریوه‌یه‌رایه‌تی و دارایی دا:

نه‌گه‌ر چی (ئین زویر) له دیاری کردنی چەند والیه‌کدا سەرکه‌وتو بووی، له هه‌موو حاڵه‌ته‌کاندا ئه‌م سەرکه‌وتنه‌ی به‌ ده‌ست نه‌هێناوه، دیاره‌ جێگیر بوونی له‌ (هیجان) دا و نه‌گه‌رانی به‌ سهره‌یه‌ ئیسلامیه‌کاندا، ده‌رفه‌تیان نه‌دایه‌ تا دانیه‌شتوانی ئه‌و هه‌یه‌مانه‌ له‌ پووی ته‌بیات و بۆ چوونیاوه‌ بناسیت، وێنه‌یه‌کی داب و نه‌ریت و حاڵه‌تی ده‌رونیان بکیشیت و والی گونجاویان به‌ سهره‌وه‌ دابه‌زیینیت، له‌وانه‌ زه‌قترین وێنه‌ بۆ جێگیرنه‌بوونی هوکمرانی (ئین زویر) له‌م به‌اره‌دا هه‌یه‌ (عیراق) ییت به‌ هه‌ردوێک شاری (به‌سه‌ره‌ و کوفه‌) به‌وه‌، عیراق له‌و سهرده‌مه‌دا

١ - هجرة القبائل العربية الى البلاد المفتوحة، للعلی (ص: ٢٣، ٥٧).

٢- عبدالله بن الزبير، المخرشي (ص: ١٩٥).

مەلەندى چەندىن ھۆز و تايەفە و بزوتنەۋەى سىياسى و عەقىدەى و مەزھەبى جۇراۋجۇر بوو، پىتۈستى بە والىيەكى كامىل و سىياسى و ژىرى واپوۋى بىتۈنى ئەمانە لە ژىر بالى ئىدارەكەى خۇيدا كۆپكەتەۋە و پىكىيان بخات و ئاراستەيان بىكات، ئەگەر تەماشايەكى ژياننامە و ھەلۋىستەكەى والىيەكانى (ئىبن زوپىر) بىكەين لە عىراقدا ئەم لاۋازىيەيان لەپوۋى ئىدارەۋە پىتۈ دەبىنن و خودى خۇيان بوۋنەتە ھۆى جى پى لىژبوۋنى ھالەتە سىياسىيەكە، يەك لە والىيەكانى (ئىبن زوپىر) لە عىراقدا عبدۇللاھى كوپى موتىيەى عەدەۋى بوو بەسەر (كوفە)ۋە، كە نەيتۈانى بەرەنگارى موختارى ئەبى عوبىدەى سەقەفى بىتەۋە و لە بەرامبەرىدا بەزى و (كوفە)ى بەجىيەشت بەشۋەيەكى گىشتى والىيەكانى (ئىبن زوپىر) نەيانتۈانى زەبت و پەبىتى ئەم ھەرىمە بىكەن كە بە گەرەتەين سەرچاۋەى ھىزى مالى و مۇزى و دەۋلەتەكەى دەژمىرا لە پوۋبەپوۋنەۋەيدا لەگەل ئومەۋىيەكان، ئەم خراب بەپىۋەبىردنەى عىراق ھۆيەكى پاستەۋخۇى پوخانى خىلافەتى (ئىبن زوپىر) بوۋە ئەمە كاتىك دەرگەۋت كە خەلگەكەى ژىرەژىر لە دژى موسەبى كوپى زوپىر پەيۋەندىيان بە ئومەۋىيەكانەۋە كرد بەلام دەرپارەى پەيۋەندى (ئىبن زوپىر) بە والىيەكانىيەۋە: ۋەك دىبىنرەت ئەۋ ھەر والىيەكى لە ھەر ھەرىمەك دانابايە، ئەۋا ھەرىمەكەى لە ھەموو بوارەكانى بەپىۋەبىردنەۋە تا بە بۋارى شەپكردن و سەريازىش دەگات بە خودى والىيەكە دەسپارد، ئەۋ دەستى نەدەخستە كار و بارى والىيەكانى، ۋەك دەلەين خەرىك بوو پەيۋەندى بە ھەندىكىانەۋە بىچپەت، ئەم سىستى پەيۋەندىيە بوۋە ھۆى خىرا گىرانى ئەۋ ھەرىمانە لە لايەن ئومەۋىيەكانەۋە، گىرانى (قرقىسىيا) بەلگەيەكى پوۋنە لەسەر ئەمە، زوفەرى كوپى خارىسى كىلابى والى ئەۋ ھەرىمە بوو، ماۋەى چەند سالىك لە بەرامبەر عبدالمەلك ۋەستايەۋە و جەنگا، پىگاي دەرچوۋنى بەرەۋ عىراقى لى گىرا، ماۋەيەكى زۆرى خاياند ھىمدادى نەگەيشتى، (ئىبن زوپىر) ھىزى بە ھاۋارەۋە نەنارد، لە كۆتايىدا و بە ناچارى خۇى بە دەستەۋە دا و چوۋە ژىر بالى دەسەلاتى

عبدالملىكى كۆرى مەروانەو، دۋاى ئەوۋى ھۈزەيلى كۆپى زوفەر (زوفەر)ى بابى خستە سەرئەو باوۋەپەى كە عبدالملىك لە (ئىبن زۆيۈر) باشتر دەبى لە بەرامبەرياندا.^۱

بەلام دەربارەى سياسەتى ئابوورى (ئىبن زۆيۈر)، وپراى كەمى داهاتى ئابوورى ئەو، تېيىنى دەكرىت لە بۆچۈنەكانىدا سەبارەت بەو مال و سامانەى لەبەر دەستىدايە، كاريگەرى خەلىفە پاشىدەكانى لەسەر بوۋە، بە تايىبەتى عومەرى كۆپى خەتتاب ﷺ دەيەويست لە پوۋى بەخشىنەوۋە شوپىن پىي پىيازى ئەوان ھەلبگرىت، پىيى وابوۋ بەيتولمالە: مالى خوايە، مافى موسلمانانە، بەكارھىنانى لە پوۋى شەرعيەكەيەوۋە نەبىت دروست نيە، زۆر داکۆكى لەم بۆچۈنەنە دەکرد، ئەم سياسەتە لەو كاتەدا نەدەچۈۋە مىشكى زۆريەى خەلگەوۋە، چونكە (خەلك) ۋەك د. العىش دەلتى: توانايان نەبوۋ لەم سياسەتە بگەن و ھەزمى بگەن.^۲

(ئىبن زۆيۈر) بەيتولمالەى نەكرە ئامرازىك، بۆ داکوتانى پايەكانى دەولەتەكەى پراكىشانى خەلكى ئازا و شارەزا و كارامە لە دەورەى خۆى و سەرخستنى پىپۆژەى شوپاكەى و بەھىزكردى ھىزەكانى لە پوۋى چەك و چۆلەوۋە، بە شىۋەيەكى ئاسايى ژمارەيەكى باشى لە پىشتىوانانى خۆى لە دەستدان، لە كاتىكدا زانىمان (ئومەوييەكان) مال و سامانى گىشتيان بەسەر سەرك ھۆز و كەسانى ديار و شاعيراندا ھەلدەپشت تا بە لاي خۇياندا پايانكىش.

۳ - بە خۇنەگرتنى سەرك ھۆزەكانى عىراق؛

ھوكمپانان دەتوانن زۆريەى سەرك ھۆزەكان بە مال و سامان و بەخشىن بە لاي خۇياندا پراكىش، چونكە چەكى مال و سامان ترسناكە و كاريگەرە و دلان كەمەندكىش دەكات و كار لە دل و دەروون دەكات، گىپدراۋەتەوۋە: موسەبى كۆپى زۆيۈر) دوابەدۋاى كۆتايى ھىنان بە موختار و كوشتنى، بە خۆى و سەرك

۱ - انساب الاشراف (۳۰۵/۵).

۲ - الدولة الاموية (ص: ۲۰۷).

ھۆزەكانى عىراقى ۋە دەچىتە (مەككە) ۋە سەردانى (ئىبن زويپىر) دەكەن، موسەب دەلى: ئەى ئەمىرى ئيمانداران، لەگەل سەرك ھۆز ۋە پىاوماقۇلانى عىراق ھاتوۋە خزمەتتان، ھەر يەككە لەم پىاوانە لە نۆ ھۆزەكەى خۇيدا برا گەۋرەيە ۋە پەيرەۋى لى دەكرىت، ئەم پىاوانە ئەۋكەسانەن كە بە پەلە ۋە بى دواكەۋتن بەيەتتان بە جەنابتان دا، ژيانيان بە بانگەشەى تۆ بەخشى، سەرىپچى كەرانى تۆيان لە ناۋ برد، ھەۋلىان داۋە ۋە دەدەن دوژمنەكەت بىنېر بكن، تكاپە لەۋمال ۋە سامانە بەخشىشيان پى بدەن، عبدالله ى كوپى زويپىر گوتى: بەخۆت ۋە كۆيلەكانى عىراق ھاتوۋىتە لام، فەرمانم پى دەكەى لە مالى خودا بياندهمى؟! كارى ناۋا ناكەم، سوپند بە خوا خەزم دەكرد ئالوگۇپم پى كرديان چۆن ئالوگۇپى دىنار بە درەم دەكرىت، (١) نەفەرم لە ئەمانە دەدا بە يەك نەفەرى شام.^١

لە پىۋايەتلىكى تردا ھاتوۋە: (أبو حاضر الأسدي) ى قازى بەسرە گوتى: پەندىك ھەيە بۆ ئىمە ۋە بۆ ئىۋە ئەى ئەمىرى ئيمانداران، ئەۋىش ئەۋ دىپە شىعەرەى (أعشى) يە:

علقناك عرضاً وعلقت رجلاً...غيري وعلق أخرى غيرها الرجل

ئەى ئەمىرى ئيمانداران: ئىمە خۆمان بە تۆۋە بەستۆتەۋە ۋە تۆش دلت بە خەلكى شامەۋەيە، خۆ خەلكى شام خۇيان بە (مەروان) ۋە بەستۆتەۋە، ئىستا ئىمە چى بكن؟! ^٢

شەبى دەلى: ھىچ ۋەلامىم ۋەك ئەۋ ۋەلامە جوان ۋە پىر بەپىستە نەبىستوۋە!،^٢ پاش ئەمە ئىبن زويپىريان لىخست ۋە نامەيان بۆ عبدالملك نووسى كە: بەرەۋ لامان ۋەرە^٢ بۆ عىراق.

١- العالم الاسلامي في العصر الاموي (ص: ٥٠٦).

٢- البداية والنهاية (١١/١٤٦، ١٤٧).

٣- العالم الاسلامي في العصر الاموي (ص: ٥٠٦).

۴- بەیعت پێ ئەدانی لە لایەن (بەنی هاشم) و دژایەتی کردنی دەوڵەتە کەیی:

عبدالله ی کورپی عەباس و (محمدی کورپی عەلی ناسراو بە ئیبن لەهەنەفییە) و چەندین کەسایەتی تری بەنی هاشم بەیعتیان بە (ئیبن زویبەر) ئەدا، ئەویش بە نەرم و نیانی هەلسوکهوتی لەگەڵ ئەکردن، بەلکو جاروبار توند و تیژیشی لە دژ بەکار دێت. ^۱

۵- زێدەپۆیی موسەبەیی بۆی لە خوێن رێژیدا دواى کۆتاییهێنان بە موختار:

موسەب هاتە لای (ئیبن عومەر) و سەلامی لێکرد و گوتی: تۆ کێی؟ گوتی: من برازاكەتم، موسەبەیی کورپی زویبەر گوتی: والی عیراق؟ گوتی: بەلێ، ئینجا بە (ئیبن عومەر) ی گوت: پرسىارت ئی دەكەم دەریارەى خەلکێك: دژمنایەتیاى کرد و لە فەرمان دەرجوون و شەپیان کرد و تا کاتیك شکستیان خوارد، ئینجا چوونە نیو قەلایە کەو، خوێان تێدا مەڵاسدا و داواى ئەمانیان کرد تا ئەکوژرێن، ئەمانیان پێدرا بەلام دوايە کوژران؟

(ئیبن عومەر) گوتی: ئەى موسەب: ئەگەر مەرفئیک لای بەرەبەیانیهك بکەوێتە نیو ناژەلی (زویبەر) هەو و (۵) هەزار مەپ سەربەپێ، تۆ ئەو کەسە بە (زێدەپۆ) نازانى؟ وەلام بەدەو. گوتی: بەلێ، کەسێك لە پۆژێکدا پێنج هەزار مەپ سەربەپێت، من بە (زێدەپۆ) دادەنێم، ئیبن عومەر گوتی: بۆ ناژەلی بە زێدەپۆ دەزانى بەلام بۆ مەرفئى بە زێدەپۆ نازانى؟ باشە تۆ خودا ناپەرستى لێى ناترسی؟ نازانى خودا چ زاتێكى بە سامە؟ کەسانێك کوشتووه خودایان بە یەك دەزانى! ئایا تێیاندا نەبوو بە زۆر پێکراوو و تۆبە لە تاوانەکەى دەگیرایەو، یان هەموویان بوو

نەقام بوو و ئومیدی گەرانهوی ئی دەکرا.^۱

ئەو کوشتارە زۆرەي موسەب لە عێراق نەنجامیدا دل و دەروونی عێراقیەکانی پێکرد لە توپەیی و پق و تۆلە، پێ دەچیت ئەو هەلۆیستەي عێراقیەکان لە جەنگی (دێر جالسیق) بەرامبەر بە موسەب نواندیان پەيوەندی بە ئەمەو هەبوو، ئەو کەسەي موسەبی کوشت (زیادی کوپی زوبیان) بوو، کاتیک چوو لەی عبدالملك، فەرمانیدا هەزار دیناری زۆری بەخشیش پێ بدەن، بەلام (زیاد) ئەم بەخشیشە پەت کردەو و هیچی وەرەگرت و بە (عبدالملك)ی گوت: من بە فەرمانی تۆ لەسەر داوای تۆ نەمکۆشتوو، بەلکو لە تۆلەي (نابی) برامدا کۆشتوو مەتەو.^۲

گوتراویشە: (زایدەي کوپی قودامەي سەقەفی) بەشداری کۆشتنی موسەبی کردوو و کاتیک کۆشتوویەي گوتوویەي: هاوار بۆ تۆ لە سینانی موختار!^۳

٦- بە کەم دانانی دەسەلاتی ئومەوی لە لایەن (ئیبی زوییر) هەو:

دەبوايە (ئیبی زوییر) نەیهێلایا ئومەویەکان دواي مردنی یەزید لە (مەدینە) دەرچووایان و بەرەو شام پۆیشتبان، بە تاییەي (مەپوانی کوپی حەکەم) و (عبدالملك)ی کوپی، ئەگەر (ئیبی زوییر) پشتگیری ئەم کۆچەي کردبان ئومەویەکان کەسیکیان دەست نەدەکەوت لە پەرتەوازی پزگاریان بکات و پیزەکانیان پێک بخاتەو و دەسەلاتیان بۆ بگێژێتەو، (مەپوانی کوپی حەکەم) تا نەگەیشته شام بیڕی لە حوکمرانی نەکردبۆو، لە لایەکی تریشەو (عبدالله ی کوپی زوییر) وەك پیویست پشتیوانی پشتیوانانی خۆی لە شام نەدەکرد و بە جیدی گرنگی بە ئەوی نەدا، کە دەبوايە لەم ساتەوختەدا بە خۆی و سوپایەکی گەورە و بەهێزەو بەرەو شام بچیت و پاشماوەي دەسەلاتی ئومەوی لە پەگەو دەرکێشیت.

۱- مصنف ابن أبي شيبة (۸۵/۱۵).

۲- الكامل في التاريخ (۵۴/۳).

۳- الكامل في التاريخ (۵۴/۳).

۷ - گوی نه‌دانی به لایه‌نی راگه‌یاندن و پروپاگه‌نده:

واته بایه‌خی به شاعیران نه‌ده‌دا و به پیشکەش کردنی به‌خشیش و دیاری مه‌ستی نه‌کردن، راسته ده‌سته شاعیرێك خۆبه‌خشانه به شیعره‌کانیان پشتگیری عبدالله و بانگه‌وازه‌کی ئه‌ویان کردوه، به‌لام زۆریه‌ی شاعیران به‌بی به‌رامبه‌ر نه‌م کاره‌ناکه‌ن که له بانگه‌سه‌کان له لایه‌ن نه‌وانه‌وه په‌واجیان پی ده‌دریت:

عوبه‌یده‌ی کوپی قه‌یسی روقییات^۱ له ستایشی عبدالله دا گوتویه‌تی:

أنت ابن معتلج البطاح كَدَدُهَا فَكَدَائِهَا
فَالْبَيْتُ ذِي الْأَرْكَانِ فَاَمَسْتَنَ مِنْ يَطْحَائِهَا

تا نه‌و شوینه‌ی ده‌لی:

وَلِدْتَ أَعَزَّ مَبَارَكَا كَالْبَدْرِ وَسْطَ سَكَائِهَا
فِي لَيْلَةٍ لَا تَحْسُ فِيهِ سَحَرِيهَا وَعَشَائِهَا
إِنَّ الْبِلَادَ سَوَى بِلَادِكَ ضَاقَ عَرْضُ فَصَائِحِهَا
فَاجْمَعْ بَنِي آلِ بَنِيكَ فَانْتَ خَيْرَ رَعَائِهَا
نَشْهَدُكَ مِنَّا مَشْهَدَا ضَمَّتْكَ عَلَى أَعْدَائِهَا
نَحْنُ الْفَوَارِسُ مِنْ قَرِيشٍ يَوْمَ جَدِّ لِقَائِهَا^۲

نومه‌ویه‌کان له گۆره‌پانه‌کانی جه‌نگی راگه‌یاندن و پروپاگه‌نده‌ی له‌گه‌ڵ عبدالله دا سه‌رکه‌وتنی گه‌وره‌یان به ده‌ست هێتان، نه‌وان سه‌روه‌ت و سامان و پول و پاره‌یه‌کی زۆر و زه‌وه‌ندیان ده‌کرده شاباشی شاعیران، بۆیه ده‌بینین شاعیره‌کانیان به‌که‌یفی خۆیان به‌به‌ژن و بالای نومه‌ویه‌کانیان هه‌لده‌گوت و تانه و تاشه‌ری خراپیشیان له عبدالله ده‌دان، ته‌ماشاکه‌ن چۆن آعشی ی کوپی ربیعه‌ی شاعیری

۱- دیوان عبیدالله بن قیس، تحقیق محمد یوسف (ه‌س: ۱۱۷).

۲- موقف الشعر من الحركة الزيرية (ه‌س: ۲۶).

ئومەوی تانە و تەشەر لە عبدالله دەدات:

آل الزیر من الخلافة کالتی عجل النتاج بجمالها فأحالبها
أو كالضعاف من الحمولة حُمِلت مالا تطيق فضیعت أحمالها
قوموا الیهم لاتناموا عنمه کم للغواة أطلتم امبالها
ان الخلافة فیکم لا فیهم مازلتم أركانها وثمانها
أمسوا علی المعروف مغلقاً فانھض یمینک فافتح أقفالها^۱

۸ - بەکارھێنانی لیدان و توند و تیژی زیاد لە گەڵ عەمری بۆ:

شیوازی لە نێو بردنی عەمری کۆپی زوپی لە لایەن عبدالله ی کۆپی زوپیروە و دواى بە دیلگرتنى، کاردانەوێ خراپی لیکەوتەو بە سەر خودی عبدالله، وای لە خەڵک کرد بە پیاویکی بێ سۆز و بەزەیی تەماشای بکەن، و لە مەولا ھاوسۆزیان نەبێت لە گەڵ کیشە یە کدا.

عەمری کۆپی زوپی بە تۆمەتی ھاوسۆزی و پشتیوانیان لە گەڵ عبدالله ی کۆپی زوپی لە مەدینە لە خەڵکی دەدا، ئەم کارە ی لە لایەن دەوڵەتە کە یەو پێ سپێردرابوو، کەواتە ئەمە بەرھەمی تەبیعی و سڕوشتی پۆستە کە ی بوو، ھەرچە نەدە حاشا لە تاوان و ستەم و غەلەتی خودی خوۆشی ناکرێت، بۆیە زۆربە ی خەڵک خۆزگیان دەخواست عبدالله عەمری بە نەکردبایە و بەس، یان داوا ی لە و کەسانە کردبایە کە عەمر سزای داوان چاوپۆشی لێ بکەن و لە ھەڵەکانی ببوون،^۲ ھەندیکیش پێیان وایە عبدالله تەنھا خوازیاری کورسی دەسەلات بوو، دەنا ئاوا دڵپەقانە و بێ پەرحمانە لە بەرامبەر براکە ی ھەلسوکەوتی نە دەکرد،^۳ شاعیرانی دوژمنی ئەم پووداوە یانم بە سوودی خۆیان و ئومەوییەکان شکاندەو، تەماشای چۆن زوحاکی کۆپی فەیرۆزی دەیلەمی گالتە بە عبدالله و بانگەوازی دنیا نەویستی و

۱- موقف الشعر من الحركة الزيربية (ص: ۸۷).

۲ - موقف المعارضة في خلافة يزيد (ص: ۵۳۵).

۳ - موقف المعارضة في خلافة يزيد (ص: ۵۳۵).

چاکسازی‌که‌ی ده‌کات و ده‌لێ:

تخبرنا ان تكفيك قبضة وبطنك شبر أو أقل من الشبر
وانت إذا نلت شيئاً قضمته كما قضمت نار الغضا حطب السرر
فلو كنت تجزي أو تبيت بنعمة قريباً لردتك العطوف على عمرو^۱

عبدالله ی کوری زوبیتری ئه‌سه‌دی‌ی شاعیری ئومه‌ویش به‌م شیوه‌یه به‌سه‌ر
عبدالله و بانگه‌وازه‌که‌یدا ده‌یکا به‌هه‌را:

تحدث من لاقيت انك عائذ مصرعت قتلي بين زمزم وركن
قتلتهم اخاكم بالسياط سفاهة فيالك للرأي المشلل والأمن^۲

تا ئه‌و شوینه‌ی ده‌لێ:

قطعت من الأرحام ما كان واشجا على الشيب واتبغت المخافة^۳

۹- بالاده‌ستی دوژمنانی عبدالله :

جێی سه‌رسوڤمان نیه تا‌قمی (به‌نی ئومه‌ییه) بالاده‌ستتر و ده‌ست پۆشیتووتر
بن، له‌ بواری ئیداره و به‌پۆوه‌بردندا له‌ عبدالله ی کوری زوبیتر، (به‌نو ئومه‌ییه) له‌
سه‌رده‌می (معاویه) وه‌ پۆستی حو‌کم‌پانیان وه‌رگرت و شاره‌زای هونه‌ری
به‌پۆوه‌بردن بوون، به‌لام عبدالله ی کوری زوبیتر له‌م بواره‌دا تازه‌ بوو و ته‌نانه‌ت
سه‌رقا‌لیه‌کان نه‌یان‌ه‌یشت به‌ خودی خۆی سه‌ره‌رشتی هه‌ریمێک له‌ هه‌ریمه‌کانی
ده‌وله‌ته‌ ده‌وله‌ته‌ فراوانه‌که‌ی بکات، هه‌روه‌ها له‌ بواری سه‌ری‌ازیشدا: هه‌ست ده‌که‌ین
(به‌نو ئومه‌ییه) له‌ تاکتیکی جه‌نگی و سه‌ره‌کردایه‌تی کردنی سوپادا زۆر له‌ عبدالله

۱ - الحرب الزیبري في ادب العصر الاموي، ثريا مل‌حس (ه‌س: ۲۲۵).

۲ - هه‌مان سه‌ره‌چاوه (ه‌س: ۲۲۸).

۳ - هه‌مان سه‌ره‌چاوه (ه‌س: ۲۲۸).

دهست پويشتوتور و شاره زاترن، زه قترين به لگي نه م قسه يه مان نه وه يه: ته ماشا ده كه ين مه پواني كوري حه كم خودي خوي سر كرده يي نه و سوپايه ي كرد كه هيرشي كرده سر ولا تي (ميسر) و له ژير پي والي عبدالله ي هينايه دهر وه و خستيه وه ژير پكي يي ده وله تي نومو ويه وه، ئينجا دواي نه مه (عبدالملك) ي كوري ده كاته سر كرده ي نه و سوپايه ي كه بق جهنگي عيراق ده نيري، به م كاره يان ده يان بيني پاسته و خو چ شتيك له گورپه پاني پوداوه كاندا ديته ناراه و له لايه كي تريشه وه لايه ني دهر ووني و مه عنه وي هيزه هيرش به ره كه نه ده پووخا و به رز ده بوه.

له به رامبه ريشدا ده بينين عبدالله ي كوري زويپر خوي له (مه ككه) ده مينتيته وه و بو پيكان ي نامانجه كاني و به ده سته ياني سر كه وتنه كاني جهنگ پشت به سر كرده ي سوپاكان، يان والي هه ريتمه كاني ده به ستي، عبدالملك په خنه له م سياسته ي عبدالله ده گري و ده لي: نه گه ر عبدالله ي كوري زويپر خليفه بووايه وهك خوي گوتوييه تي خوي دهر ده خست و خودي خوي سر كرده يي تي پشتيوانه كاني ده كرد و كلكي خوي له حه پهم نه ده چه قاند.^١

وهك ده كري: نه م جهنگ و ململانيان ده گري ده بينين: (به نو نومو ييه) هه ميشه لايه ني هيرش بهر و په لاماردهر بوون، عبدالله ي كوري زويپر ش هه ميشه له سهنگه ري به رگري و به رنه گاريدا بووه.^٢

١٠- كهش و ههوا و زه مينه ي په يدا بووني بزوتنه وه ي (عبدالله ي كوري زويپر):

نه گه ر به ويژدانه وه قسه بكه ين، ده بي بليين: نه و بارودوخه ناسازه ي بزوتنه وه كه ي عبدالله ي له خو گرتبوو به هو كاري هه ر هه گه وده ي پووخاني خيلافه ته كه ي داده نري، چونكه له م سرده مه دا چه ندين بزوتنه وه ي مه زه بي و

١- الطبقات (٢٣٢/٥).

٢- عبدالله بن الزبير، للخراشي (ص: ١٩٩).

سیاسی و عەشیرەتگەری لە شەرع دەرچوو پەیدابوون و ئارامی و ئاسایشی جیهانی ئیسلامییان تێکدا، ئەوە لە کاتی کدا ئارامی سیاسی بە گەرنگترینی مەرجی پاوەستاو بوونی حکومەتێکی دامەزراو دادەنرێت، ماوەیەکی دوور و درێژ عبدالله بە شەپی (خەواریج) هەکان سەرقال بوو، بزوو تنەوێکی موختاریش زۆری ماندوو کرد و کاتیکی زۆری ئی بەزایەدا و خەڵکانێکی زۆری ئی بە کوشت دا، ئەم بزوو تنەوێ مەزەبیانە هێندەیان عبدالله بە خۆو سەرگەرم کرد کار بەوێ گەشت کە مەتر بێر لە پێکۆپێک کردنی دەوڵەتێکی بکاتو، لە هەمان کاتیشدا وزەییکی زۆری ماددی و مەروییان ئی بە فەرۆدا.^۱

چوارەم: لاواندەوێ عبدالله ی کوری زوبیر

عبدالله ی کوری زوبیر لە لایەن ژمارەییە ک شاعیرەو بە قەسیدەیی دوور و درێژ و گریان هێنەر و خەمبار لاواندراوێتو، مێژوو تۆماری کردوون و شەوگاریان و سەر سەدەکان و ئالوگۆپی زەمانە و لاقووی هێرشەکان بە لایدا نەداون.

(عبدالله ی کوری آبی مسروع) دەیلووینێتو و دەلێ:

لقد أدرکت کتائب أهل حمص لعبدالله طرفاً غير وعمل
شجاع الحرب اذ شدت وقوداً وللحادين خير محل رحل
ومن ذا يكره الأبطال منه اذا إعتنشوا طريقاً غير سهل
فما للشامتین بنا أصیبوا وقلّوا من سراتهم لمثل^۲

(قەسیسی کوری هەیسەمی سەلەمی) دەلێ:

فقدنا مصعباً وأخاه لما نفت سماؤهما المخلولا
وكنّا لا إیرام لنا حريم نستحب في مجالسنا الذیولا

۱. عبدالله بن الزبیر، للخراسی (ص: ۱۹۹).

۲. تاریخ دیمشق، لابن عساکر (۱۹۳/۳۰).

اذا أمن الجناب وإن فرغنا ركبنا الخيل واجتنبنا الشليلا
 ونرمي بالعدواة من رمانا ونوطئهم بها وطأ ثقيلا
 فيالهي ولهي أبي وأمي لقد أصبحن بعدها ذليلا
 ويالهي على مافات مني ألا أصبحت في القتلى قتليلا
 ولم أصبح لأهل الشام نصبا يذكرني ابن مروان الدحولا
 فلا رقدا يعد ولا غناء ولا اذنا ولا حبسا جميلا
 ولكن بين ذلك بين بين لقد ضل ابن مروان السبيلا.^١

١- تاريخ ديمشق، لابن عساكر (١٩٣/٣٠، ١٩٤).

ناوه پۆک

- پیشهکی ۷
- بهشی یه کهم ۱۱
- ناو بنه چه و ناسناو پتگه یشتن وشپوهی و ۱۱
- یه کهم: ناو بنه چه و ناسناوی ۱۱
- دووه م: له دایکبوونی و به یه تدانی به پتغه مبه ر ۱۱
- سپهه م: (زوییری کوری عه ووام) ی باوکی عبدالله ۱۲
- چواره م: (ئه سمائه ی کچی صدیق) ی دایکی عبدالله ی کوری زوییر ۱۴
- گرنه گرتین سیفه ته کانی ئین زوییر: ۲۰
- له وتاره به ناویانگه کانی: ۲۶
- چهند شایه دی یه که له سه ر سه خاوه تی ئین زوییر: ۲۸
- بهشی دووه م: عبدالله ی کوری زوییر له سه رده می ئه بویه کر ۳۱
- ۱ - له یه پمۆک: ۳۱
- ۲ - ئین زوییر له گه ل عومه ری کوری خه تخاب ۳۲
- ۳ - نووسینه وه ی په راوگه کانی قو پنان له سه رده می عوسماندا ۳۲
- ۴ - جیهاد و تیکۆشانی له باکوری ئه فریقیا له سه رده می عوسماندا ۳۳
- ۵ - به رگریکردن له عوسمان کاتی گه مارۆدرانی: ۳۵
- بهشی سپهه م: بزوتنه وه ی عبدالله ی کوری زوییر له سه رده می ۳۹
- ئه و کاره ساتانه ی له سه رده می یه زیددا پوویندا ۴۴
- بهشی چواره م: به یه تی عبدالله ی کوری زوییر بق خیلافه ت ۶۷
- باسی یه کهم: مردنی یه زیدی کوری معاویه و خیلافه تی معاویه ی کوری یه زید ۶۷
- باسی دووه م: ده رچوونی (مه پوانی کوری حه که م) له دژی (ئین زوییر) ۸۴
- یه کهم: ناو وینه چه که ی وژیانی پیش ده رچوونی له دژی ئین زوییر ۸۴
- نخشه ی جهنگی (مه پوان) له دژی (ئین زوییر) ۸۶
- دووه م: له نۆو بیردنی پشتیوانانی (ئین زوییر) له شام ۸۶
- سپهه م: گرته وه ی (میسپ) و هه ولی گرته وه ی (عیراق و حیجان) ۹۶
- چواره م: کرانی عبدالملک به والی عه د و مردنی مه پوان: ۹۸
- باسی سپهه م: عبدالملکی کوری مه پوان و ململانێی له گه ل عبدالله ی کوری زوییر ۱۰۲

- يەكەم: ناو و بىنچە و ناسناو و كەمىك لە ژيانى. ۱۰۲
- دووم: ژيانى سياسىيانەى پېتىش حوكمگېتپان. ۱۰۶
- سىيەم: ئەو زانايانەى لەگەلّ عبدالمك بوون. ۱۰۷
- چوارەم: بزوئتەوھى (توابىن) و جەنگى (عين الورده) لە ۶۵ كۆچىدا. ۱۰۸
- پېنجەم: بزوئتەوھى موختارى ئەبى عوبىدى سەقەقى: ۱۱۱
- موختار و قەلاچۆكردى بكوژانى حوسېن. ۱۱۵
- شەشەم: بزوئتەوھى عەمرى كۆپى سەعیدى كۆپى عاص (الاشرق) و كوژرانى. ۱۲۵
- حەوتەم: ناشتى عبدالمك لەگەلّ (پۆم) و تەنگەلچىنى بە (جەراجىمە). ۱۳۰
- هەشتەم: (زوفەرى كۆپى حارىسى كىلابى). ۱۳۱
- تۆيەم: زەوتكردى (عېراق) و كۆتايى ھىنان بە موسەبى كۆپى زويىر: ۱۳۳
- باسى چوارەم: كۆتايى ھاتنى ئەمىرى ئيمانداران عبداللاھى كۆپى زويىر ب: ۱۴۳
- يەكەم: ھەولەكانى دەولەتى ئومەوى بۆ زەوتكردى (حىجان). ۱۴۳
- دووم: گەمارۆى دووم و پووخانى خىلافتى ئىبن زويىر: ۱۴۶
- سىيەم: ھۆكارەكانى پووخانى خىلافتى (ئىبن زويىر). ۱۶۹
- ۱ - ئىبن زويىر (حىجان)ى كرەبوو ھەلبەندى خىلافت: ۱۶۹
- ۲ - سياسەتى لە بەرپۆھەرايەتى و دارايى دا: ۱۷۱
- ۳ - بەخۆنەگرتنى سەرۆك ھۆزەكانى عېراق: ۱۷۳
- ۴ - بەيەت پىئەندانى لە لاين (بەنى ھاشم) و دژايەتى كردنى دەولەتەكەى: ۱۷۵
- ۵ - زۆدەپۆيى موسەبى براى لە خوئىن پېژىدا دواى كۆتايىيھىنان بە موختار: ۱۷۵
- ۶ - بەكەم دانانى دەسلەتتى ئومەوى لە لاين (ئىبن زويىر)دوھ: ۱۷۶
- ۷ - گوئەندانى بە لاينى راگەياندىن و پىروپاگەندە: ۱۷۷
- ۸ - بەكارھىنانى لىدان و توند و تىژى زىاد لەگەلّ عەمرى براى: ۱۷۸
- ۹ - بالادەستى دوژمنانى عبداللاھ: ۱۷۹
- ۱۰ - كەش و ھەوا و زەمىنەى پەيدا بوونى بزوئتەوھى (عبداللاھى كۆپى زويىر): ۱۸۰
- چوارەم: لاواندەوھى عبداللاھى كۆپى زويىر. ۱۸۱
- ناوھەپۆك. ۱۸۳

Filename: آخر تصميمين زبير مصححة
Directory: C:\DOCUME~1\VAIOCO~1\LOCALS~1\Temp\Solid
Documents\SolidConverterPDF\Create
Template: C:\Documents and Settings\Vaio Computer\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title: خلافتی نمیری نیمانداران
Subject:
Author: Sarwar
Keywords:
Comments:
Creation Date: م ۱۰:۴۶:۰۰ ۲۰۰۹/۰۸/۱۳
Change Number: ۲,۱۳۷
Last Saved On: م ۱۰:۵۱:۰۰ ۲۰۰۹/۱۱/۱۷
Last Saved By: shno
Total Editing Time: ۹۹۹ Minutes
Last Printed On: ص ۱۰:۰۸:۰۰ ۲۰۰۹/۱۱/۱۸
As of Last Complete Printing
Number of Pages: ۱۸۴
Number of Words: ۳۵,۷۴۸ (approx.)
Number of Characters: ۲۰۳,۷۶۴ (approx.)

Printed by

DAR EL-MAREFAH
Publishing & Distributing

التنفيذ الطباعي
دار المعرفة
مطبعة و توزيع

Tel: 834309, 834310, Fax: 835414, Beirut-Lebanon
<http://www.dar-el-marefah.com>

E-mail: info@dar-el-marefah.com

